

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
UNIVERSITY OF PIRAEUS

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ,
ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η Εφαρμογή των Ευρωπαϊκών Πολιτικών για την Ειδική Αγωγή στην Ελλάδα.
Η περίπτωση της Μουσουλμανικής Μειονότητας στην Θράκη.

Επιβλέπων: Νικόλαος Ραπτόπουλος, Επίκουρος Καθηγητής

Φοιτήτρια: Ευαγγελία Ουζουνίδου

ΠΕΙΡΑΙΑΣ 2023

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
UNIVERSITY OF PIRAEUS

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ,
ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η Εφαρμογή των Ευρωπαϊκών Πολιτικών για την Ειδική Αγωγή στην Ελλάδα.
Η περίπτωση της Μουσουλμανικής Μειονότητας στην Θράκη.

Επιβλέπων: Νικόλαος Ραπτόπουλος, Επίκουρος Καθηγητής

Μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής:

1^ο μέλος: Ασδεράκη Φωτεινή, Καθηγήτρια

2^ο μέλος: Κωνσταντόπουλος Ιωάννης, Επίκουρος Καθηγητής

ΠΕΙΡΑΙΑΣ 2023

Πνευματικά Δικαιώματα:

Copyright © (Ευαγγελία Ουζουνίδου, Πειραιάς 2023)

Υπεύθυνη Δήλωση

Το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία είναι αποκλειστικά ατομικό δικό μου. Όποιες πληροφορίες και υλικό που περιέχονται έχουν αντληθεί από άλλες πηγές, έχουν καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν γνώσει ότι σε περίπτωση διαπίστωσης ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από μέρους μου, μου αφαιρείται ανά πάσα στιγμή αμέσως ο τίτλος.

Υπογραφή Συγγραφέα

Ευαγγελία Ουζουνίδου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
UNIVERSITY OF PIRAEUS

UNIVERSITY OF PIRAEUS
SCHOOL OF ECONOMIC BUSINESS AND INTERNATIONAL STUDIES
DEPARTMENT OF INTERNATIONAL AND EUROPEAN POLICIES IN
EDUCATION, TRAINING AND RESEARCH

The Implementation of European policies for Special Education in Greece.

The case of Muslim Minority in Thrace

Supervising professor: Nikolaos Raptopoulos

Members of the Examining Committee:

1st member: Asderaki Fotini

2nd member: Konstantopoulos Ioannis

PIRAEUS 2023

Piraeus 2022

Copyright © (Ευαγγελία Ουζουνίδου, Πειραιάς, 2023)

Statutory Declaration

The intellectual work fulfilled and submitted based on the delivered master thesis is exclusive property of mine personally. Appropriate credit has been given in this diploma thesis regarding any information and material included in it that have been derived from other sources. I am also fully aware that any misrepresentation in connection with this declaration may at any time result in immediate revocation of the degree title.

The Author of the dissertation

Evagelia Ouzounidou

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία θα ασχοληθούμε με την εκπαίδευση των παιδιών με ειδικές ανάγκες και συγκεκριμένα με την ειδική αγωγή στην μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης. Θα εξετάσουμε το πλαίσιο της Ειδικής Αγωγής και την εφαρμογή του στα μειονοτικά σχολεία και τις ευρωπαϊκές συμβάσεις που κατοχυρώνουν τα δικαιώματα των μειονοτήτων στις συμβαλλόμενες χώρες. Όλα τα παιδιά με ειδικές ανάγκες είτε ανήκουν στην μειονότητα είτε στην πλειονότητα έχουν τα ίδια δικαιώματα και η πολιτεία οφείλει να τα προστατεύει. Η μέθοδος που θα χρησιμοποιήσουμε είναι περιγραφική και ποιοτική, κάνει, όμως, χρήση ποσοτικών στοιχείων κατά την τεκμηρίωση. Η εκπαιδευτική διαδικασία είναι ένας κλάδος όπου ορίζεται από την κάθε χώρα ξεχωριστά. Υπάρχουν γενικοί και ειδικοί στόχοι που πρέπει να επιτευχθούν. Η Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) στηρίζει τα κράτη μέλη στην ανάπτυξη του εκπαιδευτικού συστήματος για όλους τους στόχους και κυρίως γι' αυτούς που προάγουν την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των ανθρώπων σε όλους τους τομείς και στην εκπαίδευση. Οργανισμοί των Ηνωμένων Εθνών (Η.Ε.) όπως οι UNESCO και UNITAR έχουν θέσει όριο μέχρι το 2030 να έχουν επιτευχθεί σημαντικοί εκπαιδευτικοί στόχοι για όλους τους ανθρώπους. Η ένταξη των ατόμων με αναπηρία στην κοινωνία και στην εκπαίδευση είναι μέσα στους στόχους των οργανισμών της Ε.Ε. και των Η.Ε.. Η Ελλάδα σήμερα με τον Νόμο 3699/2008 προσπαθεί να εντάξει πλήρως τα άτομα με αναπηρία στην κοινωνία σε όλους τους τομείς και κυρίως στην εκπαίδευση. Το αποτέλεσμα της έρευνας, έδειξε πως τα τελευταία χρόνια, η αποδοχή των ΑΜΕΑ, η εξοικείωση και η ενσωμάτωση με τις ομάδες αυτές στο εκπαιδευτικό σύστημα καθώς και οι παροχές που προσφέρονται σε όλες τις οικογένειες, ανεξαρτήτως φυλής, θρησκείας και ιδεολογίας, είναι σε αρκετό βαθμό ικανοποιητικές. Αυτό συμβαίνει και για τις οικογένειες με παιδιά με ειδικές ανάγκες στην μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης.

Λέξεις κλειδιά: Ειδική Αγωγή, Μειονότητα, Ένταξη.

Summary

In this dissertation, we dealt with the education of children with special needs and specifically with the education of minorities in Thrace. We will examine the context of Special Education and its application in minority schools and the European conventions for the protection of minorities in the signatory states. All children with special needs whether they belong to the minority or the majority have the same rights and therefore the state must protect them. The method we will use is descriptive and qualitative, however makes use of quantitative data for purposes of documentation. The educational process is a branch defined by each country individually and there are both general and specific objectives to be achieved. The European Union (E.U.) supports the member states in educational development for all goals and especially for those that promote the defense of people's rights in all sectors including education. United Nations (U.N.) organizations such as UNESCO and UNITAR have set important educational goals for all people by 2030. The inclusion of people with disabilities in society and in education is one of the objectives of the E.U. and the U.N.. Nowadays, the Greek Law 3699/2008 tries to fully integrate people with disabilities into society in all sectors and especially in education. The result of the research showed us that during the previous years there has been more acceptance of the disabled, the familiarization and integration for these groups within the education system as well as the benefits offered to all families regardless of race, religion and ideology are to a sufficient extent satisfactory. This is also the case for families with children with special needs in the Muslim minority in Thrace.

Keywords: Special Education, Minority, Inclusion.

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας φτάνουμε στο τέλος του κύκλου των μεταπτυχιακών μας σπουδών στο Πανεπιστήμιο Πειραιά. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Θεό και την Παναγία που με βοήθησαν να φέρω εις πέρας τον κύκλο αυτό. Σε όλη την διάρκεια της μεταπτυχιακής μου σπουδής είχα αξιόλογους καθηγητές που σέβονται και αγαπούν το αντικείμενο τους. Στη συνέχεια θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή της εργασίας μου Κ. Ραπτόπουλο Νικόλαο που ήταν δίπλα μου σε κάθε βήμα της πορείας μου στην εργασία αυτή. Πολύ επεξηγηματικός, κατανοητός, συνεργάσιμος και υπομονετικός σε όλες τις απορίες μου. Με βοήθησε να αντιμετωπίσω τις δυσκολίες που προέκυψαν, να μου επισημάνει τα προβλήματα που μπορεί να υπάρξουν κατά την διάρκεια της εργασίας μου και πώς να τα αντιμετωπίσω. Τον ευχαριστώ θερμά για την βοήθεια του. Ακόμα να ευχαριστήσω το επόμενο μέλος της επιτροπής, τον Κύριο Κωνσταντόπουλο Ιωάννη για την βοήθεια του στην έρευνα μου και για το ενδιαφέρον του για την εξέλιξη της εργασίας μου. Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω και το τρίτο μέλος της επιτροπής την Κ. Ασδεράκη Φωτεινή για όλα όσα μας δίδαξε κατά την διάρκεια του μεταπτυχιακού μας ταξιδιού. Μας άνοιξε έναν καινούριο δρόμο γνώσεων στα εκπαιδευτικά θέματα της Ε.Ε.

Να ευχαριστήσω ακόμα την οικογένεια μου που με στήριξε κάθε στιγμή. Τους ανθρώπους από τις δομές της ειδικής αγωγής που συνεργάστηκαν και μοιράστηκαν τις πληροφορίες που είχαν μαζί μου. Επιπλέον τις οικογένειες της μειονότητας που μου έδειξαν εμπιστοσύνη και μου μίλησαν για τα θέματα που αντιμετωπίζουν στην καθημερινή τους ζωή ως προς τις ανάγκες των παιδιών τους.

Αρκτικόλεξα:

A.M.E.A.	Άτομα με Ειδικές Ανάγκες
ΑΕΓΟΤΜ	Αύξηση των επιτευγμάτων για όλους τους μαθητές
ΔΕΔΑ	Δευτεροβάθμια Επιτροπή Διεπιστημονικής Αξιολόγησης
Δ.Α.Σ.Ε	Διάσκεψη Ανάπτυξης Συνεργασίας και Επικοινωνίας
REC	Rights, Equality and Citizenship, Δικαιώματα, Ισότητα και Ιθαγένεια
NCDP	Εθνική Συνομοσπονδία ατόμων με αναπηρία
E.I.N	Εθνικό Ίδρυμα Νεότητας
E.A.E	Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση
ΕΕΕΕΚ	Ειδικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης
ΕΠΑΘ	Ειδική Παιδαγωγική Ακαδημία Θεσσαλονίκης
E.E.	Ευρωπαϊκή Ένωση
H.E.	Ηνωμένα Έθνη
ΕΣΠΑ	Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης
UNITAR	United Nations Institute For Training And Research, Ινστιτούτο των Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση και την Έρευνα
ΚΕΔΔΥ	Κέντρα Διάγνωσης Αξιολόγησης και Υποστήριξης
ΚΕΔΑΣΥ	Κέντρα Διάγνωσης Αξιολόγησης Συμβουλευτικής και Υποστήριξης
ΚΔΑΠ	Κέντρα Δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιών
Ο.Α.Σ.Ε	Οργανισμό Ανάπτυξης Συνεργασίας και Επικοινωνίας
Ο.Η.Ε	Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών
NATO	North Atlantic Treaty Organization, Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου

ΠΕ.Κ.Ε.Σ.	Περιφερειακό Κέντρο Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού
Π.Σ	Παράλληλη Στήριξη
ΠΕΣΑ	Πρότυπο Ειδικό σχολείο Αθηνών
Β' ΕΠΕΑΕΚ	Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης Μάρτιος 2001
ΣΜΕΑΕ	Σχολικές μονάδες ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης
Τ.Ε.	Τμήματα Ένταξης
Υ.Σ.Μ.Ε.	Υπηρεσιακό Συμβούλιο Μειονοτικής Εκπαίδευσης
UNESCO	United Nations Educational Scientific and Cultural Organization
Ε.Ε.Π.	Ειδικό Εκπαιδευτικό Προσωπικό

Πίνακας Περιεχομένων

Περίληψη.....	6
Summary.....	7
Ευχαριστίες.....	8
Αρκτικόλεξα:.....	9
Εισαγωγή.....	13
1 ^ο κεφάλαιο. Ειδική αγωγή και οι στόχοι της στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	17
Εισαγωγή.....	17
1.1 Η νομοθεσία της Ε.Ε. του Ο.Η.Ε. και οι πολιτικές τους για την επίτευξη των στόχων της εκπαίδευσης.....	17
1.2 Ορισμός της ειδικής αγωγής. Η προσέγγισή της και η εφαρμογή της από τα κράτη μέλη της Ε.Ε. και του ΟΗΕ.....	21
1.3 Ομάδες παιδιών που εντάσσονται στην κατηγορία της Ειδικής Αγωγής.....	26
Συμπέρασμα.....	28
2 ^ο Κεφάλαιο. Νομικό πλαίσιο για την ειδική αγωγή στην Ελλάδα.....	29
2.1 Η νομοθεσία περί της ειδικής αγωγής στην Ελλάδα.....	29
2.2 Τι εννοούμε με τον όρο ένταξη και πώς εφαρμόζεται στις μέρες μας.....	31
2.3 Ποιες είναι οι δομές και οι υπηρεσίες της ειδικής αγωγής στην Ελλάδα και πώς λειτουργούν.....	38
2.3.1 Λειτουργία ειδικών σχολείων.....	41
2.3.2. Λειτουργία των τμημάτων ένταξης.....	45
2.3.2.1. Αρμοδιότητες εκπαιδευτικού Τ.Ε.....	46
2.3.3 Λειτουργία της Παράλληλης Στήριξης.....	48
2.3.3.1 Ορισμός της Παράλληλης Στήριξης και που απευθύνεται.....	48
2.3.3.2 Αρμοδιότητες εκπαιδευτικών παράλληλης στήριξης.....	50
Συμπέρασμα.....	51
3 ^ο Κεφάλαιο. Η ειδική αγωγή στην Θράκη και η εφαρμογή της στην μουσουλμανική μειονότητα... ..	52
Εισαγωγή.....	52
3.1 Η εφαρμογή των εκπαιδευτικών προτύπων της Ε.Ε. στις μειονότητες.....	52
3.2 Το εκπαιδευτικό σύστημα και η λειτουργία των μειονοτικών σχολείων.....	57
3.3 Οι εκπαιδευτικοί των μειονοτικών σχολείων.....	60
Συμπέρασμα.....	62
4 ^ο Κεφάλαιο. Μέριμα στην ειδική αγωγή για την Μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης.....	63

Εισαγωγή	63
4.1 Νομικό πλαίσιο της Ειδικής Αγωγής για την μειονότητα.....	64
4.2.Εφαρμογή της Ε.Α. στην Θράκη. Ερευνητικά δεδομένα στην περιοχή της Ξάνθης, του Έβρου και της Κομοτηνής.....	66
4.2.1 Ερευνητικά δεδομένα με βάση τις συνεντεύξεις από τους προϊσταμένους των υπηρεσιών της ειδικής αγωγής.....	67
4.2.2 Ερευνητικά δεδομένα με βάση τις συνεντεύξεις από τους γονείς παιδιών με ειδικές ανάγκες που ανήκουν στην μειονότητα.....	71
Συμπέρασμα.....	74
Γενικά Συμπεράσματα.....	76
Παράρτημα Συνεντεύξεων.....	79
Ελληνική Βιβλιογραφία	80
Ξένη Βιβλιογραφία.....	90

Εισαγωγή

Η παρούσα μεταπτυχιακή εργασία εκπονείται στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών «Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Πολιτικές στην Εκπαίδευση, Κατάρτιση και Έρευνα» στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς. Η Ειδική Αγωγή τα τελευταία χρόνια αναπτύσσεται με γρήγορους ρυθμούς. Τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) και του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.) προσπαθούν να πετύχουν την ομαλή ένταξη των ατόμων με αναπηρία στο κοινωνικό σύνολο. Οι στόχοι που θέτονται από τις παγκόσμιες και ευρωπαϊκές αρχές, προστατεύονται από διακηρύξεις και νόμους που το κάθε κράτος οφείλει να σέβεται και να ακολουθεί. Η εκπαίδευση παρέχεται δωρεάν σε όλους τους πολίτες της Ε.Ε. ανεξαρτήτως μαθησιακών, κινητικών, νοητικών και άλλων θεμάτων που μπορεί να προκύπτουν κατά την αναπτυξιακή πορεία τους. Ο προβληματισμός που θέτουμε είναι κατά πόσο η ειδική αγωγή εφαρμόζεται στα σχολεία και συγκεκριμένα στα δημοτικά σχολεία (γενικά και ειδικά) της μουσουλμανικής μειονότητας στην Θράκη. Θα ξεκινήσουμε την έρευνα μας γενικά με την ειδική αγωγή και την ένταξή της στην εκπαίδευση και θα ειδικεύσουμε τα ερωτήματα μας στην μουσουλμανική μειονότητα. Συγκεκριμένα θα ερευνήσουμε την εφαρμογή της ειδικής αγωγής στην εκπαίδευση και τους νόμους που θεσπίστηκαν. Θα εξετάσουμε επίσης την πρόοδο που έχει σημειώσει στις μέρες μας η Ειδική Αγωγή. Παρακάτω διατυπώνονται δύο ερωτήσεις, οι οποίες θα διερευνηθούν ενδελεχώς προκειμένου να γίνουν καλύτερα κατανοητές ορισμένες πτυχές του ζητήματός μας.

- Πώς εφαρμόζεται η ειδική αγωγή στα μειονοτικά δημοτικά σχολεία της Θράκης;
- Υπάρχει διαφορετικό πλαίσιο της Ειδικής Αγωγής στην μειονότητα;

Οι δύο ερωτήσεις σχετίζονται άμεσα με την κεντρική ιδέα της εργασίας μας: Το εκπαιδευτικό πλαίσιο της ειδικής αγωγής στη χώρα μας και η εφαρμογή της στα μειονοτικά σχολεία της Θράκης.

Το κεντρικό ερώτημα της διπλωματικής μας είναι με ποιο τρόπο εφαρμόζεται η ειδική αγωγή στις γενικές και ειδικές εκπαιδευτικές δομές της μειονότητας στην Θράκη. Οι νόμοι που έχουν ψηφιστεί τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα προστατεύουν τα δικαιώματα όλων των πολιτών για παροχή στην δημόσια εκπαίδευση. Τα άτομα με ειδικές ανάγκες δεν διαφοροποιούνται από αυτά τα δικαιώματα. Στην Θράκη η μειονότητα έχει κι αυτή

δικαιώματα στην δημόσια εκπαίδευση και εντάσσεται στο γενικό εκπαιδευτικό πλαίσιο του κράτους.

Σκοπός είναι να εξεταστεί κατά πόσο τα μειονοτικά σχολεία λειτουργούν με το απαραίτητο εξειδικευμένο προσωπικό στην ειδική αγωγή. Θα διαπιστωθεί, ακόμη, αν λειτουργούν τα απαραίτητα τμήματα της ειδικής αγωγής στο γενικό σχολείο προκειμένου να εξασφαλιστεί η επιπρόσθετη βοήθεια στους μαθητές που την έχουν ανάγκη. Επιπλέον θα εξεταστεί αν οι γονείς με παιδιά με ειδικές ανάγκες της μειονότητας στην Θράκη αντιμετωπίζουν θέματα σχετικά με την ειδική αγωγή και πώς καλούνται να ανταπεξέλθουν σε αυτά. Τέλος, θα γίνει έρευνα αν υπάρχει βοήθεια τόσο σε κρατικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο απέναντι σε αυτούς τους γονείς αλλά και στα σχολεία της μειονότητας.

Πριν αναλύσουμε την μεθοδολογία που ακολουθήσαμε στην εργασία μας, να αναφέρουμε πως τα κράτη είναι μέλη της διεθνούς κοινότητας και πορεύονται στο πλαίσιο μιας ιδιόμορφης διεθνούς οργάνωσης η οποία είναι άναρχη. Τα κράτη διέπονται από διεθνείς σχέσεις. Με αυτό εννοούμε ότι τα κράτη αλληλεπιδρούν τόσο με άλλα κράτη όσο και με άλλους διεθνείς δρώντες, όπως οι διεθνείς οργανισμοί, από το παραγόμενο διεθνές δίκαιο και νομολογία των οποίων δεσμεύονται (διεθνείς συμφωνίες, συμβάσεις, ψηφίσματα, αποφάσεις δικαστηρίων κ.α.). Οι εν λόγω σχέσεις διέπονται άλλοτε από συνεργασία και άλλοτε από ανταγωνισμό, ανάλογα με τα συμφέροντα και τους στόχους που θέτουν οι πολιτικές ηγεσίες των κρατών. Μπορεί να περιλαμβάνει συνεργασία δραστηριοτήτων και πολιτικών που ακολουθούν οι κυβερνήσεις, συνεργασία μη κυβερνητικών οργανώσεων, διεθνών οργανισμών και πολυεθνικών εταιρειών.

Ας δούμε τώρα την μεθοδολογία της έρευνας που διεξήχθη η οποία είναι κατά βάση περιγραφική και ποιοτική. Ξεκινήσαμε την αναφορά μας στους νόμους της Ε.Ε., στα δικαιώματα όλων των πολιτών στην δωρεάν εκπαίδευση και πως μπορούν τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. να προστατεύσουν και να εφαρμόσουν αυτά τα δικαιώματα. Είναι ακόμη βιβλιογραφική, αλλά διεξαγάγαμε και συνεντεύξεις με μέλη οικογενειών της μειονότητας στην Θράκη, που έχουν παιδιά με ειδικές ανάγκες, προκειμένου να συμπληρωθούν ορισμένα κενά όπου η υφιστάμενη βιβλιογραφία δεν επαρκούσε. Οι ερωτήσεις που τους τέθηκαν αφορούν την ποιότητα της εκπαίδευσης που παρέχεται στην μειονότητα στο γενικό πλαίσιο της εκπαίδευσης και στην συνέχεια εξατομικεύεται στην Ειδική Αγωγή. Επιπλέον εκτός από τους γονείς των παιδιών με ειδικές ανάγκες που ανήκουν στην μειονότητα έγιναν συνεντεύξεις με προϊσταμένους από δομές αξιολόγησης της ειδικής αγωγής στην Ξάνθη, στην Κομοτηνή και στον Έβρο, καθώς και με το απαραίτητο προσωπικό από τις εκάστοτε πρωτοβάθμιες

υπηρεσίες. Η οργάνωση των ευρημάτων και η ανάλυσή τους έγινε με την μέθοδο της θεματικής ανάλυσης¹.

Όσον αφορά τη δομή, η διπλωματική μας χωρίζεται σε τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο θα αναλύσουμε την εκπαίδευση στην Ε.Ε., τους στόχους που θέτει και τους τρόπους επίτευξής τους. Τα δικαιώματα των ανθρώπων, τους νόμους, τις διακηρύξεις, τις αποφάσεις και όλες τις κινήσεις που γίνονται σε θεωρητικό πλαίσιο προκειμένου να διασφαλιστεί από την εθνική νομοθεσία η δωρεάν εκπαίδευση προς όλους. Ακόμα θα δούμε με ποιούς τρόπους μπορεί να συνδεθεί η παγκόσμια ειρήνη στον κόσμο με την εκπαίδευση και πώς συμβάλει ο Ο.Η.Ε. στο κομμάτι αυτό. Στο εν λόγω κεφάλαιο θα ορίσουμε την ειδική αγωγή και την ομάδα των ανθρώπων που εντάσσονται σε αυτήν την κατηγορία.

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα αναφερθούμε συγκεκριμένα στο πλαίσιο της ειδικής αγωγής στην Ελλάδα και στο πώς προστατεύεται και αναπτύσσεται μέσα από τους νόμους. Θα αναφερθούμε στην ένταξη, στην συνεκπαίδευση, στην ενσωμάτωση, στην παράλληλη στήριξη, στα ειδικά σχολεία και στα τμήματα ένταξης. Θα αναλύσουμε τον τρόπο λειτουργίας κάποιων εξ' αυτών όπως τα ειδικά σχολεία, τα τμήματα ένταξης και την παράλληλη στήριξη στην Ελλάδα.

Στο τρίτο κεφάλαιο, θα εξειδικεύσουμε την έρευνά μας στην μειονότητα της Θράκης. Τις συμβάσεις που έχουν υπογραφεί από την Ε.Ε. για τις εθνικές μειονότητες και θα αναφερθούμε στα Ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά πρότυπα για τις ομάδες αυτές. Ακόμη θα εξετάσουμε τον τρόπο λειτουργίας των μειονοτικών σχολείων και τις συνθήκες πρόσληψης των εκπαιδευτικών.

Στο τέταρτο κεφάλαιο θα εξειδικεύσουμε την έρευνα στο αντικείμενο της εργασίας μας, το οποίο αφορά την Ειδική Αγωγή στην μειονότητα της Θράκης. Σε αυτό θα αξιοποιήσουμε τα στοιχεία που συγκεντρώσαμε από τις συνεντεύξεις που έχουμε πάρει.

Στα συμπεράσματα θα επανέλθουμε στο αρχικό ερώτημα για να δούμε κατά πόσο εφαρμόζεται η ειδική αγωγή στην μειονότητα. Θα καταγράψουμε τη στάση του κράτους απέναντι στην μειονοτική ειδική εκπαίδευση και αν ανταποκρίνεται σωστά απέναντι στους νόμους που έχουν θεσπιστεί.

Αξίζει να αναφερθεί ένας βασικός περιορισμός που μπορεί να επηρεάσει το ασφαλές αποτέλεσμα της έρευνάς μας. Οι προσπάθειες που καταβάλαμε να έρθουμε σε επικοινωνία με γονείς από τα μειονοτικά χωριά του Έβρου ήταν αρκετά δύσκολη. Ωστόσο οι αρμόδιες

1. Σχεδιασμός έρευνας, Θεματική Ανάλυση, Ανάλυση Δεδομένων, 18/3/2022

υπηρεσίες ήταν πολύ βοηθητικές με τις πληροφορίες που ζητήσαμε και πάνω εκεί στηρίζουμε την έρευνα στον Έβρο.

1^ο κεφάλαιο. Ειδική αγωγή και οι στόχοι της στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Εισαγωγή

Στο παρόν κεφάλαιο θα μιλήσουμε για την Εκπαίδευση στην Ευρώπη, τους στόχους που θέτονται από αυτήν και τους τρόπους που χρησιμοποιεί για την καλύτερη και δημόσια δωρεάν παιδεία για όλους. Ακόμα θα αναλύσουμε τον τρόπο εκπαίδευσης που ακολουθείται από τα κράτη μέλη της Ε.Ε. και για τα δικαιώματα όλων των ανθρώπων στην εκπαίδευση που προστατεύονται από τις διακηρύξεις που ψηφίστηκαν. Στη συνέχεια θα μιλήσουμε για τον Ο.Η.Ε. και με ποιες κινήσεις προσπαθεί μέσω της εκπαίδευσης να εδραιώσει την ειρήνη και την ασφάλεια στον κόσμο. Η ειδική αγωγή θα συμπεριλαμβάνεται στους στόχους των εκάστοτε οργανισμών. Με συγκεκριμένες δράσεις και οργάνωση θα δούμε πως εντάσσονται τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία στην κοινωνία, προστατεύοντας με αυτόν τον τρόπο κάθε είδους προσβολή των ατομικών αξιών. Ακόμη θα δούμε με σαφήνεια τον ορισμό της ειδικής αγωγής και ποιες ομάδες ατόμων εντάσσονται σε αυτήν.

1.1 Η νομοθεσία της Ε.Ε. του Ο.Η.Ε. και οι πολιτικές τους για την επίτευξη των στόχων της εκπαίδευσης.

Η κάθε χώρα ορίζει με την εκπαιδευτική νομοθεσία της, τους σκοπούς και τους στόχους της εκπαίδευσης που θέλει να εφαρμόσει. Σύμφωνα με τον Παντίδη και Πασιά οι χώρες της Ε.Ε. κατηγοριοποιούν τους εκπαιδευτικούς στόχους σε γενικούς και ειδικούς². Στους γενικούς στόχους κατατάσσουν τις βασικές γνώσεις και δεξιότητες, την ολοκληρωμένη εξέλιξη του προσώπου, την ενσωμάτωση στην κοινωνία, και την αξιοποίηση της εκπαίδευσης στην αγορά εργασίας. Οι γενικοί στόχοι δεν παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές από χώρα σε χώρα. Στους ειδικούς στόχους συμπεριλαμβάνονται η εκπαίδευση των συναισθημάτων, τα ανθρώπινα δικαιώματα και η προάσπισή τους, η εκπαίδευση των πολιτικών που θα

2.-Σταμάτης Παντίδης – Γεώργιος Κων. Πασιάς, «Ευρωπαϊκή διάσταση στην Εκπαίδευση, όψεις θεωρήσεις προβληματισμοί», Τόμος Α, Συγκριτική Παιδαγωγική 7, Διεύθυνση σειράς: Σήφης Μπουζάκης, GutenbergΑθήνα 2004, σ. 273.

ακολουθηθεί, μια παγκόσμια σύμπραξη και η εμπιστοσύνη³. Η Ε.Ε. με την συνθήκη για την λειτουργία της Ε.Ε. το 2007 στηρίζει τα κράτη μέλη στα άρθρα 165⁴ και 166⁵. Σύμφωνα με την Ασδεράκη και Γκούσιο το κάθε κράτος-μέλος είναι υπεύθυνο για την γενική εκπαίδευση. Το αρμόδιο εθνικό υπουργείο αποφασίζει και διαμορφώνει το εκπαιδευτικό πρόγραμμα σπουδών την δομή και το περιεχόμενο που θα διδαχτεί⁶. Ο ευρωπαϊκός χώρος, σεβόμενος την οργάνωση διδασκαλίας και εκπαιδευτικών θεμάτων της κάθε χώρας, προσπαθεί με αποφάσεις που λαμβάνονται από τα κράτη-μέλη να θέσει κοινούς στόχους, σύμφωνα με τους οποίους μέχρι το 2025 όλοι πρέπει να έχουν πρόσβαση στην ποιοτική εκπαίδευση και κατάρτιση, να μπορούν να μετακινούνται εύκολα από το ένα εκπαιδευτικό σύστημα στο άλλο και να καλλιεργείται η δια βίου μάθηση⁷. Δημιουργεί και εφαρμόζει προγράμματα προς αυτήν την κατεύθυνση, προωθεί την κινητικότητα και ενθαρρύνει την συνεργασία σε διεθνές επίπεδο μέσω του Προγράμματος ανταλλαγής Erasmus⁸ και του Ευρωπαϊκού Σώματος Αλληλεγγύης⁹.

3. Ο.π.

4. Ευρωπαϊκή Ένωση, «Συνθήκη για την ευρωπαϊκή ένωση και συνθήκη για τη λειτουργία της ευρωπαϊκής ένωσης (2016/ε 202/01)». Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης Μέρος Τρίτο –Οι εσωτερικές πολιτικές και δράσεις της Ένωσης. Τίτλος XII-Παιδεία, Επαγγελματική εκπαίδευση, Νεολαία, και Αθλητισμός Άρθρο 165 (πρώην άρθρο 149 της ΣΕΚ).13 Δεκεμβρίου 2007 — ενοποιημένη απόδοση (ΕΕ C 202 της 7.6.2016).

5. Ο.π., Άρθρο 166 (πρώην άρθρο 150 της ΣΕΚ)

6. Ασδεράκη Φωτεινή, Χαράλαμπος Γκούσιος, «*Εκπαιδευτικές πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Η πρόκληση της πολυγλωσσίας*» εκδόσεις Έλλην, 2010, σελ.40

7. Ευρωπαϊκή Ένωση, «*Εκπαίδευση, κατάρτιση, νεολαία, αθλητισμός*» και Eur-lex, στήριξη της ποιοτικής κατάρτισης, της εκπαίδευσης και της κοινωνικής συνοχής. Παρακολούθηση της εκπαίδευσης και κατάρτισης (2021), Education and training monitor 2021, 21 Δεκεμβρίου 2021.

8. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το πρόγραμμα Erasmus είναι από τα προγράμματα που κινούνται στην κατεύθυνση της δωρεάν εκπαίδευσης για όλους. Λειτουργεί με χρηματοδότηση από την Ε.Ε. και βοηθάει την νεολαία στην μετακίνηση σε άλλες χώρες και την ανταλλαγή εκπαιδευτικών απόψεων αλλά και πολλών άλλων θεμάτων. Συγκεκριμένα σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή «Το Erasmus+ είναι το πρόγραμμα της ΕΕ για τη στήριξη της εκπαίδευσης, της κατάρτισης, της νεολαίας και του αθλητισμού στην Ευρώπη. Το πρόγραμμα 2021-2027 δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην κοινωνική ένταξη, στην πράσινη και στην ψηφιακή μετάβαση, καθώς και στην προώθηση της συμμετοχής των νέων στον δημοκρατικό βίο. Στηρίζει προτεραιότητες και δραστηριότητες που καθορίζονται στον Ευρωπαϊκό Χώρο Εκπαίδευσης, στο σχέδιο δράσης για την ψηφιακή εκπαίδευση και στο ευρωπαϊκό θεματολόγιο δεξιοτήτων. Το πρόγραμμα στηρίζει επίσης τον ευρωπαϊκό πυλώνα κοινωνικών δικαιωμάτων, υλοποιεί τη στρατηγική της ΕΕ για τη νεολαία 2019-2027, αναπτύσσει την ευρωπαϊκή διάσταση στον αθλητισμό». Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Erasmus, Λίγα λόγια για το Erasmus, Τι είναι το Erasmus, erasmus-plus.ec.europa.eu

9. Ευρωπαϊκό σώμα Αλληλεγγύης, European Solidarity Corps, Είναι μια πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που μπορεί να κινηθεί και αυτή στα πλαίσια της δωρεάν εκπαίδευσης και να προσφέρει σε όλους τους νέους από τα κράτη-

Το Erasmus+ KA3 Teachers for Europe προβάλλει συζητήσεις και αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στους νέους και τους εκπαιδευτικούς προκειμένου να προσεγγιστούν με κριτική σκέψη οι Ευρωπαϊκές αξίες και αρχές ώστε να συζητηθεί το μέλλον της Ευρωπαϊκής Δημοκρατίας¹⁰. Ακόμη προωθεί την ισότητα, την κοινωνική συνοχή, την ενεργό συμμετοχή των πολιτών, καλλιεργεί την δημιουργικότητα την καινοτομία και την επιχειρηματικότητα. Για να επιτευχθούν οι παραπάνω στόχοι στην πράξη εφαρμόζονται πολιτικές σε τομείς όπως: «η προσχολική εκπαίδευση και φροντίδα, τα σχολεία, η επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση, η τριτοβάθμια εκπαίδευση και η εκπαίδευση ενηλίκων»¹¹. Στον Ευρωπαϊκό χώρο οι χώρες οργανώνουν και κινούνται προς την κατεύθυνση που συστήνει η Ε.Ε. γύρω από την εκπαίδευση. Σύμφωνα με την Ασδεράκη Φ. και τον Χ. Γκούσιο οι συνθήκες που ιδρύουν τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. δεν αναφέρονται σε ζητήματα που αφορούν την γενική παιδεία καθώς αυτή παραμένει στην εθνική δικαιοδοσία¹².

Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.) δημιούργησε στο Λονδίνο το 1945 την Εκπαιδευτική Επιστημονική και πολιτιστική οργάνωση (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization-UNESCO)¹³ με στόχο την οικοδόμηση μιας παγκόσμιας ειρήνης με πνευματικό και ηθικό θεμέλιο την παροχή βοήθειας σε όλους τους ανθρώπους και εστιάζει ακόμα στην παροχή παιδείας σε όλους¹⁴. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο ΟΗΕ έχει θέσει ως τέταρτο στόχο μέχρι το 2030:

1. Να παρέχεται σε όλα τα κορίτσια και αγόρια ελεύθερη, ισότιμη και ποιοτική πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

μέλη την ευκαιρία να βοηθήσουν σε άλλες χώρες και να αποκτήσουν μία θέση εργασίας. Συγκεκριμένα σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή επιτροπή «Το Ευρωπαϊκό Σώμα Αλληλεγγύης είναι ένα χρηματοδοτικό πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης το οποίο δημιουργεί ευκαιρίες για όσους νέους 18-30 ετών επιθυμούν να κάνουν εθελοντισμό και να υλοποιήσουν τα δικά τους σχέδια αλληλεγγύης που θα ωφελήσουν κοινότητες σε όλη την Ευρώπη». Europa, Πρωτοβουλίες της Ε.Ε., General information, Ευρωπαϊκό σώμα Αλληλεγγύης, youth.europa.eu/solidarity

10. Ασδεράκη Φ, Κρήτας Δ., «Η πανδημία έδωσε νέους τρόπους εκπαίδευσης για τις Ευρωπαϊκές αξίες για μαθητές και φοιτητές», huffpost, Νικολέττα Τσίλιβαράκου, 17/12/2020

11. Ευρωπαϊκή Ένωση, Εκπαίδευση, κατάρτιση και νεολαία, 2021, Προτεραιότητες και δράσεις, Δράσεις ανά θέμα, Εκπαίδευση, κατάρτιση και νεολαία, στήριξη της ποιοτικής εκπαίδευσης, της κατάρτισης και της κοινωνικής συνοχής, 2021.

12. Ασδεράκη Φωτεινή, Χαράλαμπος Γκούσιος, «Εκπαιδευτικές πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Η πρόκληση της πολυγλωσσίας» εκδόσεις Έλλην, 2010, σελ. 39

13. History of UNESCO.

14. UNESCO –Οργάνωση του ΟΗΕ για της εκπαίδευση, την επιστήμη και τον πολιτισμό.

2. Να παρέχεται η πρόσβαση σε όλα τα παιδιά στην προσχολική εκπαίδευση ώστε να ετοιμάζονται για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση.
3. Να παρέχεται σε όλους τους ενήλικες η ισότιμη πρόσβαση στην ποιοτική τεχνική, επαγγελματική και τριτοβάθμια εκπαίδευση.
4. Να αυξάνεται ο αριθμός των νέων με τεχνικές και επαγγελματικές δεξιότητες για να ενταχθούν στην αγορά εργασίας.
5. Να μην υπάρχει φυλετική διάκριση στην εκπαίδευση, να υπάρχει ισότιμη πρόσβαση σε αυτήν και την επαγγελματική κατάρτιση για όλους, «συμπεριλαμβανομένων των ατόμων με αναπηρίες, των αυτόχθονων πληθυσμών» αλλά και όλων των ευάλωτων ομάδων.
6. Οι περισσότεροι νέοι να είναι μορφωμένοι.
7. Να αναβαθμιστούν οι εκπαιδευτικές εγκαταστάσεις και να ανταποκρίνονται στις ανάγκες όλων των παιδιών και των ατόμων με αναπηρίες.
8. Να υπάρχει διεθνής συνεργασία καταρτισμένων δασκάλων που θα επιμορφώνουν το προσωπικό στις αναπτυσσόμενες χώρες¹⁵.

Η Unesco προσπαθεί να συμβάλλει στην υλοποίηση αυτού του 4^{ου} στόχου ιδρύοντας τους 4 πυλώνες της Εκπαίδευσης με την ονομασία πυλώνες Ντελόρ το 1999¹⁶. Οι πυλώνες έχουν ως στόχο:

1. Να είμαστε σε θέση να μπορούμε να μάθουμε, να ερευνούμε και να κατασκευάζουμε πράγματα όλοι μαζί.
2. Να μπορούμε να κάνουμε πράξη αυτά που μαθαίνουμε.
3. Να μπορούμε να συνυπάρχουμε με τους ανθρώπους γύρω μας.
4. Να μαθαίνουμε να ζούμε μια ολοκληρωμένη ζωή με ανεξαρτησία, δικαιοσύνη και προσωπική υπευθυνότητα.

Ένας άλλος οργανισμός όπου θέσπισε ο Ο.Η.Ε. για την εκπαίδευση είναι το Ινστιτούτο των Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση και την Έρευνα, (United Nations Institute For

15. Ηνωμένα Έθνη, 17 στόχοι βιώσιμης ανάπτυξης, στόχος 4 ποιοτική εκπαίδευση, Αντόνιο Γκουντιέρες, ΟΗΕ, 2015

16. Sobe, Noah W. "Reworking Four Pillars of Education to Sustain the Commons". *UNESCO Futures of Education Ideas LAB*. 10 February 2021 και 10ο Πανελλήνιο Συνέδριο Καθηγητών Πληροφορικής Σχολείο Βικιπαίδειας, για τη συγγραφή λημμάτων στην Ελληνική Βικιπαίδεια, Κεφαλάς Εμμανουήλ, Μπάκου Μαρία, Παπαμήτσος Γεώργιος.

Training And Research¹⁷) με τον οποίο μέσω της εκπαίδευσης και της έρευνας προσπαθεί να πετύχει την διασφάλιση της ειρήνης, της ασφάλειας και της ανάπτυξης. Ο UNITAR βοηθάει στην παροχή της εκπαίδευσης στα κράτη έτσι ώστε να μπορέσουν να ανταποκριθούν στις ανάγκες που προκύπτουν τον 21^ο αιώνα. Μέσω της έρευνας ανακαλύπτει νέες μορφές εκπαίδευσης και οικοδομεί νέες ικανότητες που ανταποκρίνονται στις ανάγκες της κάθε εποχής. Επιπλέον δημιουργεί συνεργασίες με κυβερνήσεις και μη-κυβερνητικές οργανώσεις για να επιτευχθεί ο στόχος της καινοτόμου εκπαίδευσης¹⁸.

Όπως είδαμε η προσπάθεια παροχής της εκπαίδευσης σε όλους τους κατοίκους, συμπεριλαμβανομένου της ένταξης των ατόμων με αναπηρία, στην κοινωνία για την εύκολη απασχόλησή τους στην αγορά εργασίας είναι μέσα στους κύριους στόχους της εκπαίδευσης της Ευρώπης και των Ηνωμένων Εθνών. Με την δημιουργία οργανισμών προσπαθούν να πετύχουν την εκπαίδευση για όλους τους πολίτες, προκειμένου να ενταχθούν όσο το δυνατόν περισσότερα άτομα στην αγορά εργασίας αλλά και να διασφαλιστεί η ειρήνη και η ασφάλεια στον κόσμο¹⁹. Παρακάτω θα δούμε πώς συμπεριλαμβάνεται στους γενικούς στόχους η Ειδική Αγωγή για τα άτομα με αναπηρία.

1.2 Ορισμός της ειδικής αγωγής. Η προσέγγισή της και η εφαρμογή της από τα κράτη μέλη της Ε.Ε. και του ΟΗΕ.

Η ειδική αγωγή στοχεύει στην εκπαίδευση συγκεκριμένων ομάδων ατόμων. Στα κράτη της Ευρώπης ξεκινάει να εφαρμόζεται τον 20^ο αιώνα και επιδιώκει να κατοχυρώσει την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία²⁰. Στην δεκαετία του 2000 τα θεσμικά όργανα των χωρών της Ε.Ε. αναγνώρισαν πως μέσω της εκπαίδευσης θα υπάρξει ανάπτυξη στην οικονομία και την κοινωνία. Το 2003 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Υπουργών Παιδείας επεσήμαναν πως η επένδυση στην εκπαίδευση και κατάρτιση παίζει

17. UNITAR, ψήφισμα 1827 (XVII) of 18 December 1962.

18. UNITAR1, Ινστιτούτο των Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση και την Έρευνα, United Nations Institute For Training And Research.

19. Ο.π. Ηνωμένα Έθνη, 17 στόχοι βιώσιμης ανάπτυξης, στόχος 4 ποιοτική εκπαίδευση, Αντώνιο Γκουντιέρες.

20. Σταμάτης Παντίδης – Γεώργιος Κων. Πασιάς, «Ευρωπαϊκή διάσταση στην Εκπαίδευση, όψεις θεωρήσεις προβληματισμοί», Τόμος 'Α', στο *Συγκριτική παιδαγωγική 7*, Διεύθυνση Σειράς: Σήφης Μπουζάκης, Gutenberg, Αθήνα, 2004, σελ. 278-279.

σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη και τη δυναμική εξέλιξη της κοινωνίας²¹. Με την καινοτομία, την ενασχόληση, την κοινωνική ένταξη, την πρόοδο, την νέα γενιά, την οικονομία, την εξέλιξη της τεχνολογίας και την αγορά εργασίας σε συνεργασία με την εκπαίδευση η Ε.Ε. στοχεύει στην άνοδο της παγκόσμιας οικονομίας²². Συνεργαζόμενες οι χώρες της Ε.Ε. σε αυτό το πλαίσιο αποφάσισαν να εντάξουν στην κοινωνία και τα άτομα τα οποία παρουσιάζουν κάποιες διαφορές στην μάθηση ή έχουν κάποιες ιδιαιτερότητες στην εκπαίδευση. Το 2003 ήταν σημαντικό για τα άτομα με ειδικές ανάγκες καθώς ονομάστηκε «Ευρωπαϊκό Έτος των ατόμων με ειδικές ανάγκες»²³ και έδωσε το έναυσμα ώστε να οργανωθεί ένα σχέδιο δράσης για την περίοδο 2004-2010 κατά την διάρκεια της οποίας προβλέπεται να ενσωματωθούν τα άτομα με αναπηρία στην κοινωνία και στην οικονομία²⁴. Με το σχέδιο αυτό θα ενταχθεί στην Ε.Ε. η εφαρμογή της ειδικής αγωγής στην εκπαίδευση. Αποτελείται από τρεις στόχους.

- Οδηγίες για αποδοχή της αναπηρίας και ένταξη στην αγορά εργασίας.
- Αναφορά των κοινωνικών πολιτικών στην αναπηρία.
- Ίση προσέγγιση για όλους.

Στο *Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων*²⁵ της Ε.Ε. αναφέρονται τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία. Στο κεφάλαιο 3 γίνεται λόγος για ισότητα απέναντι στον νόμο, την μη διάκριση

21.-Συμβούλιο Υπουργών. Βασικά μηνύματα του Συμβουλίου και της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. "Εκπαίδευση και κατάρτιση 2010" βασικά μηνύματα του Συμβουλίου και της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο — Κοινή ενδιάμεση έκθεση του Συμβουλίου και της Επιτροπής για την εφαρμογή του λεπτομερούς προγράμματος των επακόλουθων εργασιών σχετικά με τους στόχους των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην Ευρώπη, ευρωπαϊκή επιτροπή, συμβούλιο της ευρωπαϊκής ένωσης, CELEX : 52004XG0430(01), 30 Απριλίου 2004

22.-Συμβούλιο της ΕΕ, «Εκπαίδευση και κατάρτιση 2010». Επείγουσα ανάγκη μεταρρυθμίσεων για να επιτύχει η Στρατηγική της Λισσαβόνας, Κοινή ενδιάμεση έκθεση του Συμβουλίου και της Επιτροπής για την εφαρμογή του λεπτομερούς προγράμματος των επακόλουθων εργασιών σχετικά με τους στόχους των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην Ευρώπη, EDUC 43, 6905/3/04 REV 3, Βρυξέλλες, 26 Φεβρουαρίου 2004, σ. 7.

23.-EUR-Lex, *Ίσες ευκαιρίες για τα άτομα με αναπηρία: ένα ευρωπαϊκό σχέδιο δράσης, 2004-2010*. Ανακοίνωση της Επιτροπής, της 30ής Οκτωβρίου 2003, COM(2003) 650, Ημερομηνία τελευταίας τροποποίησης 3-2-2011

24. Ο.π.

25. Eur-lex.europa, «Ο χάρτης των θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ο χάρτης) προστατεύει τα θεμελιώδη δικαιώματα που απολαύουν οι πολίτες στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ). Πρόκειται για ένα σύγχρονο και ολοκληρωμένο μέσο του δικαίου της ΕΕ, το οποίο προστατεύει και προάγει τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των

των ανθρώπων, την ένταξη των ατόμων με αναπηρία τα οποία εντάχθηκαν στη συνθήκη της Λισαβόνας τον Μάρτιο του 2000. Το Μάιο του 2000 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναφέρθηκε²⁶ σε «Μια Ευρώπη χωρίς Φραγμούς για τα άτομα με ειδικές ανάγκες» η οποία θα δημιουργήσει κατάλληλες συνθήκες για τα άτομα με αναπηρία προκειμένου να μην αποκλείονται από την κοινωνία και την απασχόληση τους στην αγορά εργασίας. Το Συμβούλιο της Ευρώπης τον Νοέμβριο του 2000 εξέδωσε την οδηγία 2000/78/EK βάσει της οποίας απαγορεύεται οποιαδήποτε διάκριση των ατόμων για θρησκευτικές ή άλλες ιδεολογίες, ή για οποιαδήποτε αναπηρία, ηλικία ή φυλετικό προσανατολισμό²⁷. Στις Βρυξέλλες το 2010 η ευρωπαϊκή επιτροπή ανανέωσε την δέσμευση που είχε κάνει το 2003 για μια Ευρώπη χωρίς εμπόδια. Ανακοινώνεται η ευρωπαϊκή στρατηγική για την αναπηρία 2010-2020 όπου μέσα στους οχτώ στόχους συμπεριλαμβάνεται και η εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία. Ένα άτομο με σοβαρή αναπηρία είναι δύσκολο να ενταχθεί στην τυπική εκπαίδευση και γι' αυτό μπορεί να υπάρξει διαχωρισμός. Ωστόσο τα παιδιά με ειδικές ανάγκες είναι πολύ βασικό να ενσωματωθούν στην γενική εκπαίδευση με τέτοιον τρόπο ώστε να τους παρέχεται εξατομικευμένη στήριξη βασισμένη στις ανάγκες τους. Η Ε.Ε. στηρίζει τα κράτη-μέλη στην διαμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος με στόχο την παροχή εκπαίδευσης χωρίς αποκλεισμούς με προγράμματα δια βίου μάθησης²⁸. Τον Μάρτιο του 2021 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εγκρίνει την τελευταία στρατηγική για τα άτομα με αναπηρία για την δεκαετία 2021-2030, βασισμένη στην προηγούμενη στρατηγική και τα αποτελέσματά που είχε. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχουν γίνει μεγάλα βήματα στην συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία στην εκπαίδευση ωστόσο υπάρχουν ακόμα πολλά εμπόδια που πρέπει να ξεπεραστούν για να μην υπάρξει κίνδυνος αποκλεισμού των ατόμων αυτών²⁹.

ανθρώπων λαμβάνοντας υπόψη τις αλλαγές στην κοινωνία, την κοινωνική πρόοδο, και τις επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις», (EE C 202 της 7.6.2016, σ. 389–405).

26.EUR-Lex, *Ίσες ευκαιρίες για τα άτομα με αναπηρία: ένα ευρωπαϊκό σχέδιο δράσης, 2004-2010*, Ανακοίνωση της Επιτροπής, της 30ής Οκτωβρίου 2003, COM(2003) 650, Ημερομηνία τελευταίας τροποποίησης 3-2-2011

27.Ο.π.

28. Ευρωπαϊκή επιτροπή, ανακοίνωση της επιτροπής προς το ευρωπαϊκό κοινοβούλιο, το συμβούλιο, την ευρωπαϊκή οικονομική και κοινωνική επιτροπή και την επιτροπή των περιφερειών, ευρωπαϊκή στρατηγική για την αναπηρία 2010-2020: ανανέωση της δέσμευσης για μια Ευρώπη χωρίς εμπόδια, com/2010/0636, Βρυξέλλες, 15.11.2010.

29.Ευρωπαϊκή επιτροπή, Απασχόληση, κοινωνικές υποθέσεις και κοινωνική ένταξη, Ένωση ισότητας: στρατηγική για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία για το 2021-2030, Union of Equality: Strategy for the Rights of Persons with Disabilities, 2021-2030.

Ο Ο.Η.Ε. θέσπισε αρχές που υπερασπίζονται τα δικαιώματα των παιδιών με ειδικές ανάγκες³⁰. Υπερασπίζεται τα ανθρώπινα δικαιώματα όλων των ατόμων, συμπεριλαμβανομένων και των ατόμων με αναπηρία. Οι αξίες που προσπαθεί να ενσωματώσει, είναι ο σεβασμός απέναντι στα άτομα με αναπηρία και ο μη διαχωρισμός τους από την κοινωνία. Συγκεκριμένα σύμφωνα με την Ασπασία Τόγια και Ελένη Κορέτση γίνεται καταγραφή των αρχών όπως:

1. Η αυτονομία των ανθρώπων αυτών και η διάθεση της επιλογής τους.
2. Να μην υπάρχει διαχωρισμός.
3. Να υπάρχει η πλήρης ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία.
4. Να έχουν ίσες ευκαιρίες και εύκολη πρόσβαση στην κοινωνία.
5. Αποδοχή της προσωπικότητας των ατόμων με αναπηρία³¹.

Ας αναφερθούμε πιο συγκεκριμένα στο άρθρο 24 για να κατανοήσουμε γιατί είναι σημαντική αυτή η σύμβαση που υπογράφηκε. Στο εν λόγω άρθρο³² που υπογράφηκε από τον ΟΗΕ, στη Σύμβαση των Ατόμων με Αναπηρία (2006) καλούνται τα κράτη μέλη να αναγνωρίσουν πλήρως τα δικαιώματα των ανθρώπων με αναπηρία σε οποιαδήποτε ηλικία ανεξαρτήτως φύλλου και βαθμού δυσκολίας. Οι χώρες πρέπει να διαμορφώσουν περιβάλλοντα εκπαίδευσης όπου τα άτομα αυτά να μπορούν να παρακολουθήσουν την μαθησιακή διαδικασία και να μην διαχωρίζονται. Να υπάρχει σεβασμός και αξιοπρέπεια απέναντί τους και κανένας να μην μπορεί να προσβάλλει κάποιο άτομο για οποιαδήποτε

30.-United Nations, «Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)» ([A/RES/61/106](#)), was adopted on 13 December 2006 at the United Nations Headquarters in New York, and was opened for signature on 30 March 2007. There were 82 signatories to the Convention, 44 signatories to the Optional Protocol, and 1 ratification of the Convention. This is the highest number of signatories in history to a UN Convention on its opening day. It is the first comprehensive human rights treaty of the 21st century and is the first human rights convention to be open for signature by regional integration organizations. The Convention entered into force on 3 May 2008» & Βουλή των Ελλήνων, «Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες», Προαιρετικό Πρωτόκολλο: Άρθρο πρώτο. - Κυρώνονται και έχουν την ισχύ, που ορίζει το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος, υπογράφηκε στη Νέα Υόρκη στις 30 Μαρτίου 2007, και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες, που υπογράφηκε στη Νέα Υόρκη στις 27 Σεπτεμβρίου 2010,

31.- Ασπασία - Σπυριδούλα Τόγια, Ελένη Κορέτση, «Έρευνα, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών– Επιστημονικών Θεμάτων», *Εθνική και Ευρωπαϊκή Πολιτική για την Εκπαίδευση των Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες*, Τεύχος 14ο, σελ. 119-127, 2018.

32.-*Ηνωμένα Έθνη-Περιφερειακό κέντρο πληροφόρησης του ΟΗΕ*, «Σύμβαση για τα δικαιώματα των ανθρώπων με αναπηρία και προαιρετικό πρωτόκολλο», το Πρωτόκολλο υιοθετήθηκε με την απόφαση 61/611 από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ στη Νέα Υόρκη, στις 13 Δεκεμβρίου 2006 και τέθηκε σε ισχύ στις 4 Μαΐου 2008.

αναπηρία³³. Για να εφαρμοστεί η Σύμβαση αυτή δημιουργήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η δράση για τα «Δικαιώματα, Ισότητα και Ιθαγένεια»(Rights, Equality and Citizenship – REC)³⁴ 2014-2020. Με την εν λόγω δράση διασφαλίζεται διεθνώς το δικαίωμα τα άτομα με αναπηρία να συμμετέχουν ενεργά μέσα στην κοινωνία σε κάθε πολιτιστικό, οικονομικό γεγονός, στην αγορά εργασίας, στην εκπαίδευση, στην υγεία και στην πληροφορία και να έχουν την προστασία από τον νόμο για κάθε είδους διαχωρισμό ή κοινωνική διάκριση απέναντί τους. Αναγνωρίζεται η ευθύνη θέσπισης νομοθεσίας των κρατών μελών του Ο.Η.Ε. για την προστασία των παιδιών με ειδικές ανάγκες.³⁵ Πιο συγκεκριμένα αναγνωρίζεται από τα κράτη μέλη και σύμφωνα με τις αρχές του καταστατικού χάρτη των Ηνωμένων Εθνών η «εγγενής αξιοπρέπεια» τα ίσα δικαιώματα για όλους τους ανθρώπους. Θεμέλιο των κρατών πλέον πρέπει να είναι η ελευθερία, η δικαιοσύνη και η ειρήνη στον κόσμο. Επιπλέον η αναπηρία αναγνωρίζεται ως μια έννοια εξελισσόμενη και γίνεται αναπόσπαστο τμήμα στις στρατηγικές βιώσιμης ανάπτυξης. Αποτελεί προσβολή του ατόμου η οποιαδήποτε διάκριση απέναντι σε οποιοδήποτε πρόσωπο, λόγω αναπηρίας. Αναγνωρίζεται η ποικιλομορφία των ανθρώπων με αναπηρία και η ανάγκη για την προστασία των δικαιωμάτων τους.³⁶

Η Unesco τον Ιούνιο του 1994 προσπάθησε να αντικαταστήσει τον όρο «ειδική εκπαίδευση» και να ορίσει την έννοια της ειδικής αγωγής ως την διδασκαλία που επιχειρεί να καλύψει τις μαθησιακές δυσκολίες που έχουν τα άτομα με ειδικές ανάγκες³⁷. Στη συνάντηση της Σαλαμάνκα στην Ισπανία περισσότεροι από 300 συμμετέχοντες από 92 κυβερνήσεις και από 25 διεθνείς οργανισμούς υπέγραψαν την Διακήρυξη της Σαλαμάνκα «Αρχές, Πολιτική, και Πρακτικές στην Ειδική Αγωγή» όπου και ορίστηκε η αξία της «εκπαίδευσης για όλους»³⁸. Στη Διακήρυξη ορίζεται πως όλα τα σχολεία πρέπει να δέχονται όλα τα παιδιά ανεξαρτήτως φυσικών, πνευματικών, γλωσσικών, συναισθηματικών, κοινωνικών ικανοτήτων. Μεταξύ των

33.-Σούλης, Σ., -*Εκπαίδευση και Αναπηρία*. Αθήνα: Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία, 2013, σελ. 44-50

34. Rights, Equality and Citizenship programme, European Commission, 2014-2015.

35. Ασπασία - Σπυριδούλα Τόγια , Ελένη Κορέτση , ό.π., σελ. 119-127.

36.-Ηνωμένα Έθνη-Περιφερειακό κέντρο πληροφόρησης του ΟΗΕ, «Σύμβαση για τα δικαιώματα των ανθρώπων με αναπηρία και προαιρετικό πρωτόκολλο», ό.π. σελ 1-2

37.-European Agency for Development in Special Needs Education, *Πολυπολιτισμικότητα και Ειδική Αγωγή*, Odense, Denmark: European Agency for Development in Special Needs Education, 2009

38.UNESCO, «The Salamanca statement and framework for action on special needs education»,1994.p.3

παιδιών αυτών συμπεριλαμβάνονται τα άτομα με αναπηρία, με ειδικές δεξιότητες, με «γλωσσικές, πολιτισμικές, ή εθνικές μειονότητες» και τα περιθωριοποιημένα παιδιά³⁹

Οι χώρες της Ευρώπης κατά πλειοψηφία ακολουθούν εκπαιδευτικές κατευθύνσεις προκειμένου να αντιμετωπιστεί η αποξένωση των ατόμων με αναπηρία⁴⁰. Τα κράτη, ωστόσο, δεν έχουν αναπτύξει με τον ίδιο τρόπο τις υπηρεσίες και τις δομές τους καθώς κάθε ένα από αυτά έχει διαφορετικό πολιτισμικό, κοινωνικό και πολιτικό παρελθόν και διαφορετικές προσεγγίσεις αντιμετώπισης του προβλήματος. Η ειδική αγωγή προκειμένου να εφαρμοστεί στην γενική εκπαίδευση χωρίστηκε σε τρεις κατηγορίες:

1. Στα ειδικά σχολεία και ιδρύματα
2. Στα τμήματα ένταξης των τυπικών σχολικών μονάδων.
3. Στην πλήρη ένταξη των παιδιών στις τυπικές τάξεις των σχολείων.⁴¹

Οι Ευρωπαϊκές χώρες ως επί το πλείστον στην προπολεμική περίοδο τοποθετούσαν τα Άτομα με Ειδικές Ανάγκες (Α.Μ.Ε.Α.) κυρίως στην πρώτη κατηγορία όπου θεωρούνταν διαχωρισμένα από τα υπόλοιπα παιδιά. Στη συνέχεια στην μεταπολεμική περίοδο (δεκαετίες 1960-1980) γίνεται μια προσπάθεια να ενταχθούν τα παιδιά αυτά σε τμήματα που υπήρχαν στα γενικά σχολεία. Έτσι αναπτύσσεται η τάση μετά τη δεκαετία του '80 και στη διάρκεια της δεκαετίας του '90 από την Ευρώπη, της μερικής αποδοχής των ΑΜΕΑ στα σχολεία. Σήμερα υποστηρίζεται η τρίτη κατηγορία όπου τα παιδιά με ειδικές ανάγκες η κοινωνία οφείλει να τα εντάξει στις τάξεις της γενικής εκπαίδευσης.⁴²

Η ειδική αγωγή ορίζεται από το διεθνές πλαίσιο ως η παροχή εκπαίδευσης σε άτομα με ειδικές ανάγκες. Οι χώρες οφείλουν να παρέχουν, να εξελίσσουν, να αναβαθμίζουν και να προσφέρουν δωρεάν τις υπηρεσίες της ειδικής αγωγής σε όλους όσοι τις χρειάζονται ανεξαρτήτως ηλικίας και ανάγκης.

1.3 Ομάδες παιδιών που εντάσσονται στην κατηγορία της Ειδικής Αγωγής.

39.Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης 2015, «Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά, στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή: Πρακτικά 5ου Συνεδρίου», Τόμ. 2015, Αρ. 2

40.Σταμάτης Παντίδης –Γεώργιος Κων. Πασιάς, *Ευρωπαϊκή διάσταση στην Εκπαίδευση, όψεις θεωρήσεις* προβληματισμοί Τόμος 'Α, Συγκριτική παιδαγωγική 7, Διεύθυνση Σειράς: Σήφης Μπουζάκης, Gutenberg Αθήνα 2004, σελ. 278.

41.Ο.π.

42. Ο.π., σελ. 279

Ο νόμος 3699/2008 αναφέρει τις κατηγορίες των ατόμων εκείνων όπου εντάσσονται στην ειδική αγωγή. Ως ΑΜΕΑ λοιπόν χαρακτηρίζονται όσα παιδιά ανεξαρτήτως διάρκειας στο σχολείο, εμφάνισαν μαθησιακές δυσκολίες εξαιτίας νοητικής, γνωστικής, αισθητηριακής, αναπτυξιακής, ψυχικής ανεπάρκειας και μετά από αξιολόγηση κρίθηκε ότι δυσκολεύονται στην παρακολούθηση της μαθησιακής διαδικασίας. Συγκεκριμένα, άτομα με ειδικές ανάγκες χαρακτηρίζονται εκείνα που αντιμετωπίζουν προβλήματα στην όραση, στην ακοή, στην ομιλία και τον λόγο, έχουν κινητική ανεπάρκεια, νοητική αναπηρία, βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού, έχουν υπερκινητικότητα και διάσπαση προσοχής και απλές μαθησιακές δυσκολίες όπως η δυσγραφία, η δυσλεξία και η δυσαναγνωσία⁴³. Ακόμα συμπεριλαμβάνονται τα παιδιά που αντιμετωπίζουν σοβαρά οικογενειακά προβλήματα, τα οποία επηρεάζουν το γνωστικό επίπεδο των παιδιών. Τα κράτη δημιουργώντας τις κατάλληλες υποδομές εντάσσουν τα άτομα αυτά στην εκπαίδευση⁴⁴.

Σύμφωνα με τον Engel η ειδική αγωγή δεν αποτελεί ένα συνολικό πρόγραμμα μαθημάτων που είναι ίδιο για όλα τα παιδιά αλλά ένα πρόγραμμα ξεχωριστό για κάθε παιδί⁴⁵. Οι μέθοδοι διδασκαλίας που χρησιμοποιούνται προέρχονται μετά από αξιολόγηση των παιδιών και εξατομίκευση του προγράμματος.⁴⁶ Σύμφωνα με τον Heward μπορούμε να διακρίνουμε 3 τύπους κατηγοριών που συμβάλλουν στην ομαλή εκπαίδευση των παιδιών με ειδικές ανάγκες:

- Την *αντισταθμιστική*, όπου ο μαθητής θα αντισταθμίσει μία δραστηριότητα που θα μάθει με μία εργασία που επιθυμεί να φέρει σε πέρας ακόμη κι αν δυσκολεύεται.
- Την *προληπτική*, όπου ο εκπαιδευτικός με την εμπειρία του θα προσπαθήσει να προλάβει κάποια αναπηρία.
- Την *διορθωτική*, όπου ο μαθητής μαθαίνει να είναι αυτόνομος.⁴⁷

Στις ημέρες μας, με την βοήθεια της τεχνολογίας και την εξ αποστάσεως ηλεκτρονική διδασκαλία(e-learning),η συμμετοχή των ΑΜΕΑ στην εκπαίδευση και κατάρτιση είναι πολύ πιο εύκολη. Οι ενέργειες της Ευρωπαϊκής επιτροπής είναι αρκετές και έχουν ως προτεραιότητα:

43. Νόμος υπ' αριθ. 3699/2008 'ειδική αγωγή και εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες'.

44.Ο.π.

45.Engel, L. G. The need for a new model: a challenge for biomedicine. Science, 196(4286), 1977, pp 129-136

46. Ο.π.

47. Heward, W. L., Οι βάσεις για την κατανόηση της ειδικής αγωγής. Παιδιά με ειδικές ανάγκες - Μια εισαγωγή στην ειδική εκπαίδευση, Επιστημονικές Εκδόσεις : Τόπος, Πόλη Έκδοσης :Αθήνα, Νοέμβριος 2011, σελ. 6- 28.

- ❖ Να δημιουργήσουν πρακτικές που να εντάξουν τους ΑΜΕΑ στην αγορά εργασίας με την βοήθεια των στόχων της εκπαίδευσης.
- ❖ Να αναλυθούν οι ανάγκες των ΑΜΕΑ μέσω του e-learning
- ❖ Να εισάγει πληροφορίες για ΑΜΕΑ στην διαδικτυακή πλατφόρμα PLOTEUS⁴⁸
- ❖ Να προσέξει τα προγράμματα που αφορούν την ομάδα των ΑΜΕΑ (Socrates, Leonardo, Νεολαία).
- ❖ Να υπάρχει πρόσβαση στο Διαδίκτυο και ενημέρωση για την εκπαίδευση και κατάρτιση.⁴⁹

Για την ένταξη της ειδικής αγωγής στην γενική εκπαίδευση όπως είδαμε πιο πάνω, πρέπει να γνωρίζουμε τον κάθε μαθητή ξεχωριστά και τις ανάγκες του έτσι ώστε να διαμορφώνεται το κατάλληλο μαθησιακό πρόγραμμα. Αυτός είναι ένας τρόπος να βοηθήσουμε στην ενσωμάτωση των παιδιών με αναπηρία στο γενικό σχολείο.

Συμπέρασμα

Συμπερασματικά στο κεφάλαιο αυτό είδαμε ότι η εκπαίδευση και η δια βίου μάθηση είναι μέσα στις άμεσες προτεραιότητες των κρατών μελών της Ε.Ε. και του Ο.Η.Ε. Τα δικαιώματα των ανθρώπων στην παροχή δωρεάν εκπαίδευσης προστατεύονται από τις χώρες και τις νομοθεσίες τους. Σε αυτήν την προσπάθεια που γίνεται συμπεριλαμβάνεται και η ειδική αγωγή. Τα κράτη μέλη συνίσταται να προστατεύσουν τα άτομα με αναπηρία και να τους βοηθήσουν να ενταχθούν στην κοινωνία. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της εκπαίδευσης και της ένταξής τους στην αγορά εργασίας ανάλογα πάντα με τις εκάστοτε υπηρεσίες που μπορούν να προσφέρουν στην κοινωνία. Οι οργανισμοί του Ο.Η.Ε. συνδέουν την διατήρηση της ειρήνης και της ασφάλειας του κόσμου με την εκπαίδευση και κατάρτιση των λαών. Τα τελευταία χρόνια γίνεται μεγάλη προσπάθεια προστασίας των δικαιωμάτων όλων των ατόμων συμπεριλαμβανομένων των ΑΜΕΑ και της παροχής τους στην εκπαίδευση. Στο επόμενο κεφάλαιο θα αναφερθούμε ειδικότερα στο νομοθετικό πλαίσιο της Ελλάδας για την ειδική αγωγή.

48.- Ευρωπαϊκή Ένωση, Europass, Ευρωπαϊκή Πύλη Ευκαιριών Μάθησης PLOTEUS. Με το πρόγραμμα αυτό δίνεται η ευκαιρία σε όσους αναζητούν εργασία, είτε είναι φοιτητές, οι γονείς, οι σύμβουλοι επαγγελματικού προσανατολισμού και εκπαιδευτικοί να ενημερώνονται για τις εκπαιδευτικές διαδικασίες στην Ευρώπη όπως χορηγίες, εκπαιδευτικά συστήματα, ανταλλαγές.

49.-EUR-Lex. *Ίσες ευκαιρίες για τα άτομα με αναπηρία: ένα ευρωπαϊκό σχέδιο δράσης*. 2004-2010

2° Κεφάλαιο. Νομικό πλαίσιο για την ειδική αγωγή στην Ελλάδα

Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό θα αναφερθούμε στο νομοθετικό πλαίσιο της Ειδικής Αγωγής στην Ελλάδα. Θα κάνουμε σύντομη ιστορική αναδρομή σε νομοθετικές περιόδους και θα επικεντρωθούμε στον νόμο που ισχύει σήμερα 3699/2008. Θα προσδιορίσουμε την Ειδική Αγωγή και θα δώσουμε έμφαση στα δικαιώματα και τις δυνατότητες που αναγνωρίζονται στα άτομα με ειδικές ανάγκες. Στη συνέχεια θα αναφερθούμε στις έννοιες της ένταξης, της ενσωμάτωσης και της συνεκπαίδευσης και την σημασία τους για την Ευρώπη και Ελλάδα. . Θα αναλύσουμε την λειτουργία των δομών της ειδικής αγωγής και συγκεκριμένα τα ειδικά σχολεία, την παράλληλη στήριξη και τα τμήματα ένταξης της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

2.1 Η νομοθεσία περί της ειδικής αγωγής στην Ελλάδα.

Για να φτάσουμε στην παρούσα νομοθεσία που θα αναλύσουμε και ισχύει στις μέρες μας στην Ειδική Αγωγή, η Ελλάδα έπρεπε να περάσει από 4 χρονολογικές περιόδους. Ο λόγος που θα αναφέρουμε τις περιόδους αυτές είναι γιατί η διαδικασία αναγνώρισης των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία δεν ήταν απλή. Τα βήματα που γινόντουσαν σε κάθε περίοδο ήταν μικρά αλλά καθοριστικά για την εξέλιξη και την αποδοχή των ατόμων αυτών. Η πρώτη περίοδος ξεκίνησε την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα και ολοκληρώνεται με τους νόμους 453/1937 και 1049/1938 όπου ιδρύεται το πρότυπο Ειδικό σχολείο Αθηνών (ΠΕΣΑ), η δεύτερη περίοδος αφορά το ίδρυμα ΠΕΣΑ και την δημιουργία του γραφείου Ειδικής Αγωγής στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων το 1969, η τρίτη αφορά το έτος 1969 μέχρι και το νόμο 1143/1981 και η τέταρτη από το 1981 έως και σήμερα⁵⁰. Ο τελευταίος νόμος 3699/2008 που ψηφίστηκε κατοχυρώνει τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στην εκπαίδευση και αναπροσαρμόζει όλους τους νόμους που έχουν ψηφιστεί κατά το παρελθόν. Ακόμα στο άρθρο 21 του Συντάγματος το 1975 η παρ. 6, και στο άρθρο 16 η παρ. 4⁵¹ αναγνωρίζουν το δικαίωμα για αυτονομία και

50. Βόμβα Κυριακή, Διπλωματική εργασία με θέμα «Η νομοθεσία της Ειδικής Αγωγής από τον 1143/1981 έως τον 3699/2008» Νομοθετικές αλλαγές και θέσεις των κομμάτων για την εκπαίδευση των παιδιών με ειδικές ανάγκες., Θεσσαλονίκη 2012. Σελ.9

51.-Σύνταγμα 1975, άρθρο 21. Άρθρο 21: «Προστασία οικογένειας, γάμου, μητρότητας και παιδικής ηλικίας, δικαιώματα ατόμων με αναπηρίες» παρ. 6. Τα άτομα με αναπηρίες έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που

πλήρη ένταξη των ΑΜΕΑ στην κοινωνία. Ο νόμος 3699 του 2008⁵² ορίζει την ειδική αγωγή ως την παροχή της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και αντικαθιστά την ειδική αγωγή σε ειδική αγωγή και εκπαίδευση σε άτομα με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Αφορά την εκπαίδευση, πλέον ενταγμένη στη δωρεάν και δημόσια παιδεία όπου το κράτος οφείλει να την βελτιώνει, να την προφυλάσσει και να προσφέρει δυνατότητες ίσης συμμετοχής στα άτομα αυτά σε κάθε κοινωνική πολιτική όπως να είναι αυτόνομα, οικονομικά ανεξάρτητα, να αποκτήσουν μόρφωση και να έχουν δικαίωμα στην επαγγελματική αποκατάσταση. Με την αντικατάσταση του όρου «ειδική αγωγή» σε «ειδική αγωγή και εκπαίδευση» κατοχυρώνεται η εκπαίδευση των παιδιών με ειδικές ανάγκες⁵³.

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα που ακολουθούν τα παιδιά διαμορφώνονται ύστερα από ατομική αξιολόγηση του κάθε παιδιού ξεχωριστά προκειμένου να προσαρμοστεί η διδασκαλία σύμφωνα με τις ανάγκες του⁵⁴. Οι υπηρεσίες της Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης (Ε.Α.Ε.) προσφέρονται δωρεάν από το κράτος στα σχολεία προσχολικής εκπαίδευσης καθώς και στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Η αρμόδια υπηρεσία για την εφαρμογή των νόμων της ειδικής αγωγής είναι το Υπουργείο Παιδείας. Τα σχολεία της ειδικής αγωγής κατηγοριοποιούνται ανάλογα με τις ανάγκες των παιδιών. Οι υπηρεσίες που αξιολογούν τους μαθητές είναι τα «Κέντρα Διαφοροδιάγνωσης, Διάγνωσης και Υποστήριξης Ειδικών Εκπαιδευτικών Αναγκών ΚΕΔΔΥ» όπως μετονομάστηκαν με τον νόμο της ειδικής αγωγής 4547/2018⁵⁵ σε Κέντρα Διάγνωσης Αξιολόγησης Συμβουλευτικής και Υποστήριξης (ΚΕΔΑΣΥ) ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Στο νόμο 3699/2008 αναφέρεται ακόμα πως οι υποδομές για την ΕΑΕ πρέπει να είναι ανάλογες και κατηγοριοποιημένες για τις ανάγκες των παιδιών. Να υπάρχει συνεκπαίδευση, εκπαίδευση

εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, και Άρθρο 16, παρ. 4. Όλοι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας, σε όλες τις βαθμίδες της, στα κρατικά εκπαιδευτήρια. Το κράτος ενισχύει τους σπουδαστές που διακρίνονται, καθώς και αυτούς που έχουν ανάγκη από βοήθεια ή ειδική προστασία, ανάλογα με τις ικανότητές τους.

52.-Νόμος υπ' αριθ. 3699/2008, ΦΕΚ 199/Α/2-10-2008 «ειδική αγωγή και εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες».

53.-Νόμος υπ' αριθ. 3699/2008 «ειδική αγωγή και εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, άρθρο 1»

54.-Ο.π.

55 Νόμος 4547/2018 : Αναδιοργάνωση των δομών υποστήριξης της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις.

στο σπίτι και όλες οι υπηρεσίες που χρειάζονται για την αξιολόγηση των παιδιών⁵⁶. Η διδασκαλία των μαθημάτων στις σχολικές μονάδες της ΕΑΕ πρέπει να είναι κατάλληλα διαμορφωμένες ανάλογα με τις ανάγκες του εκάστοτε παιδιού. Τα παιδιά μπορούν να ενταχθούν είτε στις τάξεις του γενικού πλαισίου με κατάλληλες αλλαγές στο γενικό πρόγραμμα είτε σε ειδικά σχολεία όπου εκεί θα προσφέρονται επιπλέον υπηρεσίες όπως η λογοθεραπεία, η εργοθεραπεία και η φυσιοθεραπεία. Μέσα από την ένταξη των παιδιών αυτών στην εκπαίδευση, το κράτος επιδιώκει να διαμορφώσει ανθρώπους αυτόνομους στην προσωπική αλλά και στην επαγγελματική ζωή και οφείλει να τους παρέχει τα αναγκαία έτσι ώστε να τους εντάξει στην κοινωνία. Στο Άρθρο 2 παρ. 5 του Νόμου 3699/2008 αναφέρεται πως η ΕΑΕ σκοπό έχει:

- Την διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου χαρακτήρα των παιδιών με ειδικές ανάγκες.
- Την ανάπτυξη και εξέλιξη των ικανοτήτων τους για την ενσωμάτωσή τους στη γενική εκπαίδευση.
- Την ενσωμάτωσή τους στην εκπαίδευση, στην κοινωνία και στην αγορά εργασίας.
- Την αποδοχή τους από την κοινωνία, την ήρεμη διαβίωση με τον κοινωνικό περίγυρο, την ελεύθερη και εύκολη πρόσβαση των μαθητών, των δασκάλων και των γονιών με ειδικές ανάγκες στις κατάλληλες υποδομές και τις υπηρεσίες που προσφέρουν. Με τον νόμο αυτό εφαρμόζεται η αρχή του «Σχεδιασμού για Όλους» (Design for All).⁵⁷

Σύμφωνα με τα παραπάνω η ειδική αγωγή και εκπαίδευση προσαρμόζεται στις ανάγκες των παιδιών και όχι τα παιδιά σε αυτήν. Γίνεται προσπάθεια ενσωμάτωσης των παιδιών με ειδικές ανάγκες στο σχολικό πλαίσιο αρχικά και στο κοινωνικό πλαίσιο στη συνέχεια. Τα δικαιώματά τους πλέον κατοχυρώνονται από τον νόμο και εντάσσονται στο δωρεάν εκπαιδευτικό σύστημα. Τι σημαίνει όμως αυτή η ένταξη στην οποία αναφερόμαστε, θα το αναλύσουμε στη συνέχεια.

2.2 Τι εννοούμε με τον όρο ένταξη και πώς εφαρμόζεται στις μέρες μας.

Η ένταξη ή ενσωμάτωση των παιδιών με αναπηρία, ξεκίνησε την δεκαετία του 1970, από ένα κίνημα ανθρώπων το οποίο δήλωνε πως η φοίτηση των παιδιών με αναπηρία μόνο στα

56.-Ο.π, Νόμος 3699/2008, Άρθρο 2 σελ. 1

57.-Ο.π., σελ.2

ειδικά σχολεία τα οδηγούσε σε απομόνωση και περιθωριοποίηση⁵⁸. Το 1989 στην «Διακήρυξη των δικαιωμάτων του παιδιού»⁵⁹ γίνεται αναφορά στην ανάγκη να δημιουργηθούν από τα κράτη οι κατάλληλες συνθήκες οι οποίες να παρέχουν στα παιδιά ανεξαρτήτως θρησκείας, γλώσσας, αντιληπτικής ικανότητας, ψυχικής και νοητικής κατάστασης, την εκπαίδευση που θα τους βοηθήσει στην ολόπλευρη αναπτυξιακή τους πορεία. Η ανάγκη αυτή οδήγησε στις απαραίτητες ρυθμίσεις του εκπαιδευτικού συστήματος, ώστε τα παιδιά με αναπηρία να εκπαιδεύονται μαζί με τα υπόλοιπα στις γενικές τάξεις. Οι όροι που χρησιμοποιήθηκαν είναι «Ένταξη ή Ενσωμάτωση ή Συμπεριληπτική εκπαίδευση»(mainstreaming, integration, inclusion), όροι που με τον καιρό αναδιαμορφώθηκαν ανάλογα με τις ανάγκες και το περιεχόμενο⁶⁰.

Στην Ευρώπη αναπτύσσεται η πολιτική της συνεκπαίδευσης των παιδιών με ειδικές ανάγκες στο γενικό πλαίσιο προσφέροντας στους δασκάλους τον απαραίτητο εξοπλισμό, το εξειδικευμένο προσωπικό και τα μέσα που χρειάζονται για την επίτευξη του στόχου. Σύμφωνα με τον ευρωπαϊκό φορέα της ειδικής αγωγής⁶¹ υπάρχουν τρεις κατηγορίες χωρών που αναπτύσσουν την συνεκπαίδευση των παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες.

1. Η πρώτη κατηγορία αφορά την ένταξη όλων των παιδιών με ειδικές ανάγκες στη γενική τάξη (one track approach). Στην πολιτική αυτή το μεγαλύτερο μέρος των αλλαγών κατευθύνεται στην γενική αγωγή. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν η Ελλάδα, η Ιταλία, η Ισπανία, η Πορτογαλία, η Σουηδία, η Νορβηγία, η Κύπρος και η Ισλανδία.
2. Η δεύτερη κατηγορία είναι η πολλαπλής προσέγγιση της ένταξης (multi track approach). Με αυτόν τον τρόπο υπάρχει εναλλαγή της ειδικής με την γενική εκπαίδευση και δίνεται βάση και στα δύο συστήματα. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν η Δανία, η Γαλλία, το Λουξεμβούργο, Αυστρία, Φιλανδία, Ηνωμένο Βασίλειο, Λετονία, Λιχτενστάιν, Δημοκρατία της Τσεχίας, Λιθουανία, Πολωνία, Εσθονία, Σλοβακία και Σλοβενία.

58.-Σπυρίδων-Γεώργιος Σούλης, *Ένα σχολείο για όλους, Από την έρευνα στην πράξη, παιδαγωγική της ένταξης*, Τόμος Β, σελ. 46

59.-Νόμος 2101/1992 : *Κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού*.

60.-Σπυρίδων-Γεώργιος Σούλης, *Ένα σχολείο για όλους, Από την έρευνα στην πράξη, παιδαγωγική της ένταξης*, Τόμος Β, σελ. 46 – 48,

61.-Ευρωπαϊκός Φορέας για την Ειδική Αγωγή και την Ένταξιακή Εκπαίδευση, «ο Φορέας παλαιότερα γνωστός ως Ευρωπαϊκός Φορέας για την Ανάπτυξη στην Ειδική Αγωγή είναι ένας ανεξάρτητος αυτοδιοικούμενος οργανισμός, υποστηριζόμενος από τα κράτη μέλη του Φορέα και τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα (την Επιτροπή και το Κοινοβούλιο)».

3. Η τρίτη κατηγορία αφορά τον διαχωρισμό της ειδικής με την γενική εκπαίδευση (two track approach). Τα παιδιά με ειδικές ανάγκες φοιτούν μόνο στα ειδικά σχολεία, δεν ακολουθούν το γενικό πρόγραμμα σπουδών και οι νόμοι για το κάθε πλαίσιο είναι διαφορετικοί.⁶²

Το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2010 στην κοινωνική διάσταση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης αναλύει ότι οι προϋποθέσεις που πρέπει να επιτευχθούν προκειμένου να γίνει η ένταξη των παιδιών με ειδικές ανάγκες στην εκπαίδευση, έχουν πολλά οφέλη για όλους τους εκπαιδευόμενους⁶³. Η UNESCO το 2009 διατυπώνει την άποψη πως με την ένταξη όλων των παιδιών στην εκπαίδευση πετυχαίνουμε την ισοτιμία και την ποιότητα που δικαιούνται. Ακόμα διατυπώνει τρεις θέσεις, σχετικά με την ένταξη των παιδιών αυτών που παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο:

1. Υπάρχει αμοιβαιότητα ανάμεσα στην ένταξη και την ποιότητα.
2. Υπάρχει αμοιβαιότητα ανάμεσα στην ποιότητα και στην πρόσβαση της εκπαίδευσης.
3. Η ποιότητα και η ισοτιμία έχει πολύ σημαντική θέση στην εκπαίδευση⁶⁴.

Ο ευρωπαϊκός φορέας για την ειδική αγωγή στο συνέδριο «Αύξηση των επιτευγμάτων για όλους τους μαθητές (ΑΕΓΟΤΜ) στην Οδησό της Δανίας 13 με 15 Ιουνίου 2012» τονίζει την ανάγκη δημιουργίας μιας κοινότητας ανθρώπων χωρίς διαχωρισμούς. Γίνεται πλέον συζήτηση όχι για μια απλή μετακίνηση των παιδιών με ειδικές ανάγκες στο γενικό πλαίσιο, αλλά στη δημιουργία μιας εκπαίδευσης με υψηλή ποιότητα που θα προσφέρει πολλά πλεονεκτήματα σε όλους τους μαθητές⁶⁵. Οι Wilkinson και Pickett αναφέρουν ότι «η μεγαλύτερη ισότητα, καθώς και η βελτίωση της ευημερίας του συνόλου του πληθυσμού, είναι καίριας σημασίας για τα εθνικά πρότυπα αύξησης του επιπέδου επίτευξης»⁶⁶. Ακόμα υποστηρίζουν πως μια χώρα μπορεί να έχει εκπαιδευτικά επιτεύγματα αν έρθει αντιμέτωπη

62.- Cor Meijer, Victoria Soriano, Amanda Watkins Ευρωπαϊκός Φορέας Ειδικής Αγωγής, *Ειδική Αγωγή στην Ευρώπη*, Με την συνεργασία του δικτύου πληροφόρησης για την Εκπαίδευση στην Ευρώπη Ευριδίκη, Ιανουάριος 2003, σελ. 9

63.-Ευρωπαϊκός Φορέας για την Ειδική Αγωγή και την Ενταξιακή Εκπαίδευση, 2014. *Πέντε βασικά μηνύματα για την ενταξιακή εκπαίδευση. Από τη θεωρία στην πράξη*. Οντένσε, Δανία: Ευρωπαϊκός Φορέας για την Ειδική Αγωγή και την Ενταξιακή Εκπαίδευση, σελ. 13

64.-Ο.π.

65.-Ο.π.

66. -Wilkinson, R. και Pickett, K., 2010. *The Spirit Level: Why Equality is Better for Everyone* [The Spirit Level: Γιατί η ισότητα είναι καλύτερη για όλους]. Λονδίνο: Penguin, 2010, σελ. 29-30.

με την «εγγενή ανισότητα» που οδηγεί σε κοινωνικό διαχωρισμό στην εκπαίδευση⁶⁷. Σύμφωνα με την ΑΕΓΟΤΜ στην έρευνα που διεξήχθη, οι Farrell και οι συνεργάτες το 2007 απέδειξαν πως η ένταξη των παιδιών με ειδικές ανάγκες στο γενικό πλαίσιο δεν επηρεάζει αρνητικά τους υπόλοιπους μαθητές⁶⁸. Αυτό επιτεύχθηκε με ερευνητικές πρακτικές και πολιτικές⁶⁹.

Εδώ πρέπει να ξεχωρίσουμε, όμως, πως οι όροι «ένταξη» και «ενσωμάτωση» που πολλές φορές όπως είδαμε συνδέονται με την λέξη συνεκπαίδευση, στην πραγματικότητα οι συνθήκες εφαρμογής των δύο πρώτων δεν συνάδουν με την τελευταία. Στην συνεκπαίδευση διαμορφώνεται το σχολικό περιβάλλον στις ανάγκες των παιδιών. Δεν αρκεί η μεταφορά των παιδιών από την ειδική δομή στην γενική χωρίς να υπάρξει σχεδιασμός (κάτι που μπορεί να συμβεί στην ένταξη) και ανάλυση του προγράμματος που να βοηθάει τα παιδιά με αναπηρία να εκπαιδεύονται στην γενική εκπαίδευση⁷⁰. Σύμφωνα με τον Lewis Doorlag η συνεκπαίδευση αντικατοπτρίζεται με διάφορους τρόπους. Ένας τρόπος είναι παιδαγωγικός και αφορά την διαμόρφωση κατάλληλων παιδαγωγικών μέσων για να ενταχθούν τα παιδιά με αναπηρία στο γενικό πλαίσιο, ένας δεύτερος είναι η συνολική οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος με τις κατάλληλες υποδομές και αφορά το διοικητικό κομμάτι και ένας τρίτος είναι ο κοινωνικός παράγοντας που πρέπει να αποδεχτεί την αναπηρία όχι μόνο στο σχολείο αλλά και στην πολιτεία⁷¹. Έρευνες που έχουν γίνει έχουν δείξει ότι η εκπαίδευση των παιδιών με αναπηρία σε συνδυασμό με την γενική εκπαίδευση είναι πιο αποτελεσματική. Μέσα στο γενικό πλαίσιο τα παιδιά με ειδικές ανάγκες δέχονται διαφορετικά ερεθίσματα και ενσωματώνονται στην κοινωνία. Αναπτύσσονται διαφορετικές αποδεκτές συμπεριφορές και

67.-Ο.π.

68.-Ευρωπαϊκός Φορέας για την Ειδική Αγωγή και την Ενταξιακή Εκπαίδευση, 2014. *Πέντε βασικά μηνύματα για την ενταξιακή εκπαίδευση. Από τη θεωρία στην πράξη*. Οντένσε, Δανία: Ευρωπαϊκός Φορέας για την Ειδική Αγωγή και την Ενταξιακή Εκπαίδευση, σελ.14-15

69.-*European Journal of Special Needs Education*, «Evidence for Policy and Practice Initiative, EPPI, Kalamboukak. ά., 200, Inclusion and achievement in mainstream schools», Peter Farrell, Alan Dyson , Filiz Polat , Graeme Hutcheson & Frances Gallannaugh, 2007.

70.-Σπυριδών-Γεώργιος Σούλης, *Ένα σχολείο για όλους, Από την έρευνα στην πράξη, παιδαγωγική της ένταξης*, Τόμος Β, σελ. 46 – 48

71.-Lewis, R. B., Doorlag, D. H., *Teaching special students in general education Classrooms*, Prentice-Hall, Upper Saddle River, NJ 1999

αποδυναμώνονται οι ‘ανεπιθύμητες’⁷². Σύμφωνα με τον Ainscow η ένταξη στην εκπαίδευση περιγράφει την διαδικασία με την οποία τα παιδιά με αναπηρία εισάγονται στο πρόγραμμα του σχολείου, ενώ η «συνεκπαίδευση» αφορά την αναπροσαρμογή της μαθησιακής διδασκαλίας προκειμένου να παρακολουθήσουν και τα παιδιά με δυσκολίες⁷³. Μέσω της ένταξης και της ενσωμάτωσης τα άτομα με αναπηρία κοινωνικοποιούνται και αλληλεπιδρούν με τα υπόλοιπα σε όλους τους τομείς όπως της εκπαίδευσης, της απασχόλησης και της καθημερινότητας⁷⁴.

Ο όρος ένταξη χρησιμοποιήθηκε για να μεταβούν τα παιδιά με ειδικές ανάγκες στη σχολική μονάδα και ο όρος ενσωμάτωση για την εισαγωγή τους στη γενική τάξη. Άλλες θεωρίες ερμηνεύουν τους όρους αυτούς ως την αλληλεπίδραση των μαθητών με ειδικές ανάγκες και των μαθητών χωρίς ειδικές ανάγκες⁷⁵. Όπως αναφέρει η Ζώνιου-Σιδέρη ο όρος συμπεριληπτική εκπαίδευση (inclusive education) δείχνει μια συνεχή προσπάθεια δημιουργίας ενός ενταξιακού συστήματος εκπαίδευσης. Με τον τρόπο αυτό οι επιστήμονες χρησιμοποιούν τον όρο ένταξη όχι ως στόχο, αλλά ως τον τρόπο που θα φέρει αλλαγές στην κοινωνία⁷⁶. Την ίδια άποψη συναντάμε και στον Barton ο οποίος υποστηρίζει πως μέσω της ένταξης θα επιτευχθεί η «κοινωνία της ένταξης»⁷⁷.

Ας δούμε τώρα τι συμβαίνει στην Ελλάδα. Στην Ελληνική εκπαίδευση με τον νόμο 3699/2008 η στήριξη των παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες πραγματοποιείται:

→ Από τον δάσκαλο της τάξης εάν δεν υπάρχει διαθέσιμος δάσκαλος της ειδικής αγωγής.

72.-Κυπριωτάκης Αντώνης, *Συνεκπαίδευση παιδιών με και χωρίς προβλήματα μάθησης και συμπεριφοράς*, Επιμέλεια Ε. Τάφα, πέμπτη έκδοση, Ελληνικά Γράμματα, σελ. 379

73.-Ainscow, Mel., *Reaching out to all learners. Some opportunities and challenges*. In Daniels, Harry (ed). *Special education re-formed. Beyond rhetoric?*. Falmer Press, 2000 Chapter 6, pp.101- 122, & Σπυρίδων-Γεώργιος Σούλης, *Ένα σχολείο για όλους, Από την έρευνα στην πράξη, παιδαγωγική της ένταξης*, Τόμος Β, σελ. 46 - 48

74.-Kanter, G.O. & Speck, O., *Padagogic der Lernbehindlerten*. Berlin: Carl Marhold Verlags buchhandlung, 1980

75.-Σπυρίδων-Γεώργιος Σούλης, *Ένα σχολείο για όλους, Από την έρευνα στην πράξη, παιδαγωγική της ένταξης*, Τόμος Β, σελ.48, Διπλωματική εργασία με θέμα «*Η νομοθεσία της Ειδικής Αγωγής από τον 1143/1981 έως τον 3699/2008*» Νομοθετικές αλλαγές και θέσεις των κομμάτων για την εκπαίδευση των παιδιών με ειδικές ανάγκες. Βόμβα Κυριακή, Θεσσαλονίκη 2012. Σελ.50

76.-Ζώνιου-Σιδέρη, Α., *Ένταξη: Ουτοπία ή πραγματικότητα; Η εκπαιδευτική και πολιτική διάσταση της ένταξης μαθητών με Ειδικές Ανάγκες*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2000

77.-Barton, L., «*Η πολιτική της Ένταξης inclusion*», στο Ζώνιου-Σιδέρη, Α., *Σύγχρονες ενταξιακές προσεγγίσεις*, Τόμος 1, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα σελ 56-68

- Στο τμήμα ένταξης με συνεργασία του ειδικού παιδαγωγού και του δασκάλου της τάξης⁷⁸.
- Με παράλληλη στήριξη του παιδιού μέσα στην τάξη σε συνεργασία των δύο εκπαιδευτικών⁷⁹.

Σύμφωνα με τον Νόμο 3699/2008 οι μαθητές της ειδικής αγωγής μπορούν να φοιτήσουν:

1. Στην γενική τάξη εφόσον οι δυσκολίες τους είναι ήπιες και το επιτρέπουν. Ο δάσκαλος της τάξης είναι υπεύθυνος και σε συνεργασία με τους συμβούλους εκπαίδευσης και τα ΚΕΔΑΣΥ διαμορφώνει το πρόγραμμα της διδασκαλίας του.
2. Στην γενική τάξη με δάσκαλο της ειδικής αγωγής στο πλαίσιο της παράλληλης στήριξης. Στις περιπτώσεις αυτές τα παιδιά ανάλογα με τις ανάγκες που έχουν διαγνωστεί από τα ΚΕΔΑΣΥ μπορούν να παρακολουθήσουν το πρόγραμμα με την βοήθεια του ειδικού εκπαιδευτικού.
3. Στα τμήματα ένταξης όπου εντάσσονται στη σχολική μονάδα και σε συνεργασία με τον δάσκαλο της γενικής τάξης συμπληρώνονται και καλύπτονται οι εκάστοτε ανάγκες των παιδιών με το κατάλληλα διαμορφωμένο πρόγραμμα σπουδών.
4. Στα ειδικά σχολεία όπου φοιτούν οι μαθητές που οι δυσκολίες τους δεν τους επιτρέπει να παρακολουθούν το γενικό πλαίσιο.
5. «Σε αυτοτελή τμήματα, σε νοσοκομεία, σε ιδρύματα ανηλίκων, σε εκπαιδευτικές δομές για αποκατάσταση στις μονάδες Ψυχικής υγείας»
6. Σε κατ' οίκον εκπαίδευση⁸⁰.

78.-Ημέλλου, Ο. & Χαρούπιας, Α. *Ο ρόλος του παιδαγωγού του Τμήματος Ένταξης στην ποιοτική αναβάθμιση των διαδικασιών ανίχνευσης/αναγνώρισης και υποστήριξης των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες*. Πρακτικά Ε΄ Πανελληνίου Συνεδρίου για τη «Μάθηση και Διδασκαλία στην Κοινωνία της Γνώσης», Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Π.Τ.Δ.Ε., Τομείς: Επιστημών Αγωγής & Ειδικής Παιδαγωγικής & Ψυχολογίας, Κέντρο Έρευνας Επιστήμης και Εκπαίδευσης (Κ.Ε.ΕΠ.ΕΚ.). Αθήνα Κ.Ε.ΕΠ.ΕΚ., 2005, Τόμος Β, σελ. 372-380, & Ημέλλου, Ο. & Χαρούπιας, Α., *Ο ρόλος του αναστοχαζόμενου παιδαγωγού του Τμήματος Ένταξης στη συνδιαμόρφωση κλίματος ποιοτικής αλλαγής στις καθημερινές εκπαιδευτικές πρακτικές ισότιμης συνεκπαίδευσης στο γενικό σχολείο. Μια κριτική προσέγγιση της αποδοτικότητας των top-down εκπαιδευτικών αλλαγών στην ειδική εκπαίδευση*. Στο Μπαγάκης, Γιώργος (επιμ.). *Εκπαιδευτικές αλλαγές: Η παρέμβαση του εκπαιδευτικού και του σχολείου*. Αθήνα: Μεταίχμιο, 2006.

79.-Νόμος υπ' αριθ. 3699/2008, άρθρο 1 'ειδική αγωγή και εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες', Άρθρο 6

80.-Ο.π.,

Οι επιλογές οι οποίες προκύπτουν, για να υποστηρίξουν την ένταξη των παιδιών με ειδικές ανάγκες στην εκπαίδευση, είναι κατά τον Weber, τους Gilder και Zions⁸¹:

- ❖ Η φοίτηση του παιδιού σε ειδικό σχολείο σε συνεργασία με το γενικό πλαίσιο. Οι εκπαιδευτικοί συνεργάζονται ώστε κάποια από τα παιδιά με αναπηρία να μπορούν να συμμετέχουν σε μαθήματα του γενικού πλαισίου. Στην Ελλάδα αυτός ο τύπος ένταξης είναι σπάνιος και δεν συναντάται πολύ.
- ❖ Η φοίτηση του παιδιού στην γενική τάξη, ακολουθώντας το πρόγραμμα του σχολείου και κάποιες ώρες να παρακολουθεί το τμήμα ένταξης αν και εφόσον υπάρχει στο σχολείο όπου εκεί η διδασκαλία είναι δομημένη στις ανάγκες του παιδιού.
- ❖ Η υποστήριξη του παιδιού μέσα στην τάξη από δάσκαλο ειδικής αγωγής.
- ❖ Η φοίτηση του παιδιού μέσα στην τάξη με ελάχιστη υποστήριξη.
- ❖ Η συμβουλευτική επιλογή, όπου συνεργάζονται ο εκπαιδευτικός της γενικής αγωγής με εκείνον της ειδικής αγωγής για αναδιαμόρφωση του προγράμματος έτσι ώστε να μπορούν τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες να ενταχθούν στο αναλυτικό πρόγραμμα⁸².

Σύμφωνα με τον ευρωπαϊκό φορέα ειδικής αγωγής, στην έκθεση του με τίτλο «Συμμετοχική Εκπαίδευση και Πρακτικές στη Σχολική Τάξη» το γεγονός πως υπάρχουν διαφορετικά μοντέλα με τα οποία αντιμετωπίζεται η διαφορετικότητα στις τάξεις δεν εξαρτάται μόνο από τον δάσκαλο αλλά και από την σχολική μονάδα και τον τρόπο λειτουργίας της⁸³. Η εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές ανάγκες εξαρτάται κατά κύριο λόγο από την οργάνωση του σχολείου, τα μέσα και τους πόρους που προσφέρει στους

81.-Webber, Joe, *Responsible inclusion: Key components for success..* In Zions, Paul (ed). *Inclusion strategies for students with learning and behavior problems. Perspectives, experiences and best practices.* Chapter 2, pp. 27-55. U.S.A.: Pro-ed,1997.

Gildner, Jennifer and Zions, Laura, *Planning for inclusion in an elementary setting.* In Zions, Paul (ed). *Inclusion strategies for students with learning and behavior problems. Perspectives, experiences and best practices.* Chapter 5, pp. 101-115. U.S.A.: Pro-ed,1997.

82.-Ημέλλου Ο., *Εξειδικευμένη εκπαιδευτική υποστήριξη για ένταξη μαθητών με αναπηρία ή και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες,*

Κεφάλαιο 2: *Ένταξη και Ισότιμη Συνεκπαίδευση μαθητών με δυσκολίες μάθησης στο γενικό σχολείο,* Ειδική παιδαγωγός/Ορθοπαιδαγωγός, Εργοθεραπεύτρια Διδάκτωρ Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Αθηνών Σχολική Σύμβουλος 11ης Περιφέρειας Δημοτικής Εκπαίδευσης Αθηνών, σελ 30-33

83. Ευρωπαϊκός Φορέας για την Ανάπτυξη στην Ειδική Αγωγή, 2003. «Συμμετοχική Εκπαίδευση και Πρακτικές στη Σχολική Τάξη. Συνοπτική Έκθεση». Οντένσε, Δανία: Ευρωπαϊκός Φορέας για την Ανάπτυξη στην Ειδική Αγωγή

εκπαιδευτικούς για να οδηγήσουν σε μια καλή ποσοτικά και ποιοτικά διδασκαλία των μαθητών με ειδικές ανάγκες⁸⁴. Σύμφωνα με τους Frostad και Pijl οι κοινωνικές δεξιότητες είναι απαραίτητες για την εκπαιδευτική ανάπτυξη, την κοινωνική ένταξη και την ομαλή ενσωμάτωση των παιδιών με αναπηρία στην ενηλικίωση και την αγορά εργασίας⁸⁵. Οι Frederickson, Simmonds, Evans, και Soulsby μας λένε πως η απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων αποτελούν βασικούς στόχους της εκπαιδευτικής ένταξης και θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για απόδειξη της ποιότητας των εκπαιδευτικών υπηρεσιών που προσφέρονται στα άτομα με ειδικές ανάγκες⁸⁶.

Τα μοντέλα και οι επιλογές που αναφέραμε πιο πάνω δημιουργήθηκαν για να εξελιχθεί η διαδικασία της ένταξης των παιδιών με αναπηρία στην γενική εκπαίδευση. Είναι αρκετές οι προϋποθέσεις και τα θέματα τα οποία πρέπει να ξεπεραστούν για να επιτευχθεί η διαδικασία από την ένταξη στην συνεκπαίδευση και την πλήρη ενσωμάτωση των παιδιών με ειδικές ανάγκες στην γενική εκπαίδευση και στις γενικές τάξεις. Η συνεργασία των εκπαιδευτικών της γενικής εκπαίδευσης και της ειδικής εκπαίδευσης είναι μέσα στα πιο σημαντικά ζητήματα τα οποία πρέπει να επιτευχθούν. Οι δύο δάσκαλοι με την βοήθεια του απαραίτητου εκπαιδευτικού υλικού που πρέπει να προσφέρεται από την σχολική μονάδα μπορούν να δημιουργήσουν ένα πρόγραμμα κατάλληλα διαμορφωμένο στις ανάγκες όλων των παιδιών.

Στη συνέχεια θα αναλύσουμε ξεχωριστά τις δομές και τις υπηρεσίες που προσφέρονται για την ειδική αγωγή και πως αυτές λειτουργούν.

2.3 Ποιες είναι οι δομές και οι υπηρεσίες της ειδικής αγωγής στην Ελλάδα και πώς λειτουργούν.

Σύμφωνα με τον νόμο 3699/2008 η ΕΑΕ καθίσταται υποχρεωτική και προσφέρεται δωρεάν από το δημόσιο. Οι παροχές της ΕΑΕ παρέχονται στις βαθμίδες της πρωτοβάθμιας, της δευτεροβάθμιας και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Υπεύθυνος φορέας είναι το Υπουργείο Παιδείας. Ανάλογα με τις ανάγκες των παιδιών στην εκπαίδευση καθορίζεται και

84.-Ο.π.

85.Frostad, P., & Pijl, S. J., Does being friendly help in making friends? The relation between the social position and social skills of pupils with special needs in mainstream education. *European Journal of Special Needs Education*, 22, doi :10.1080/08856250601082224, 2007, pp 15-30.

86.Frederickson, N., Simmonds, E., Evans, L., & Soulsby, C., Assessing the social and affective outcomes of inclusion. *British Journal of Special Education*, 34, 10.1111/bjsp.2007.34.issue-2, 2007, pp 105–115.

η μορφή της σχολικής μονάδας. Οι υπηρεσίες της εκπαίδευσης στην ΕΑΕ είναι «η διαφοροδιάγνωση, η διάγνωση, η αξιολόγηση των αναγκών, η διαμορφωμένη παιδαγωγική παρέμβαση» από τα ΚΕΔΑΣΥ στα άρθρα 4 και 12 και από άλλα δημόσια ιατροπαιδαγωγικά κέντρα. Στην ΕΑΕ εκτός από τα ειδικά σχολεία προσφέρονται «προγράμματα συνεκπαίδευσης», κατ' οίκον διδασκαλία, διάγνωση και αξιολόγηση⁸⁷.

Ως σχολικές μονάδες ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης (ΣΜΕΑΕ) της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ορίζονται:

- Τα νηπιαγωγεία ΕΑΕ και η πρόωμη παρέμβαση που εφαρμόζεται σε αυτά, για παιδιά μέχρι 7 ετών.
- Τα δημοτικά σχολεία ΕΑΕ μέχρι 14 χρόνων ή 15 με παράταση φοίτησης ύστερα από σύμφωνη γνώμη του ΚΕΔΑΣΥ

Για την δευτεροβάθμια εκπαίδευση ορίζονται:

- Τα γυμνάσια ΕΑΕ μέχρι 19 χρονών.
- Τα λύκεια ΕΑΕ μέχρι το 23^ο έτος.

Για την δευτεροβάθμια επαγγελματική εκπαίδευση:

- Τα ειδικά επαγγελματικά γυμνάσια για απόφοιτους δημοτικού σχολείου από το γενικό ή το ειδικό πλαίσιο για πέντε χρόνια φοίτηση, η οποία περιλαμβάνει το πρόγραμμα εννιάχρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης έτσι ώστε να παρέχει επαγγελματική εκπαίδευση.
- Τα ειδικά επαγγελματικά λύκεια τετραετούς φοίτησης για απόφοιτους επαγγελματικού γυμνασίου και γενικών και ειδικών γυμνασίων και λυκείων.
- Η ειδική επαγγελματική σχολή με τετραετούς φοίτηση για τους απόφοιτους επαγγελματικού και ειδικού γυμνασίου.
- Τα Εργαστήρια Ειδικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (ΕΕΕΕΚ) όπου η φοίτηση είναι από πέντε έως οχτώ χρόνια για τους απόφοιτους από δημοτικά γενικής ή ειδικής αγωγής⁸⁸.

87.-Νόμος υπ' αριθ. 3699/2008 'ειδική αγωγή και εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες', άρθρο 2.

88.-Νόμος υπ' αριθ. 3699/2008 'ειδική αγωγή και εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες', άρθρο 8, κεφάλαιο Β, οργανωτικά θέματα.

Ακόμα για τα παιδιά με σοβαρές δυσκολίες, που δεν τους επιτρέπουν την φοίτηση στις προηγούμενες δομές παρέχεται η εκπαίδευση:

- Σε αυτοτελή τμήματα,
- Σε νοσοκομεία
- Σε ιδρύματα ανηλίκων
- Σε εκπαιδευτικές δομές για αποκατάσταση
- Στις μονάδες Ψυχικής υγείας.

Σε συνεργασία με το γενικό πλαίσιο ορίζονται:

- Τα τμήματα ένταξης και
- Η παράλληλη στήριξη στην τάξη⁸⁹.

Στην παρούσα εργασία θα αναλύσουμε την οργάνωση και λειτουργία των υπηρεσιών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα και συγκεκριμένα τα ειδικά δημοτικά σχολεία, τα τμήματα ένταξης και την παράλληλη στήριξη.

Όπως είδαμε πιο πάνω οι δομές που λειτουργούν στην Ελλάδα και που υποστηρίζουν τους μαθητές με ειδικές ανάγκες είναι σε ένα ικανοποιητικό στάδιο εξέλιξης της ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης. Η κάθε υπηρεσία έχει τις δικές της αρμοδιότητες και τα παιδιά από την αρχή της διάγνωσης τους μπορούν να ακολουθούν ένα συγκεκριμένο πλαίσιο το οποίο να διαμορφώνεται στις ανάγκες τους. Στην γενική εκπαίδευση έχουν γίνει οι πρώτες βασικές κινήσεις έτσι ώστε να γίνει η ένταξη των παιδιών με ειδικές ανάγκες. Η ενσωμάτωση των παιδιών αυτών είναι η συνέχεια της ένταξης που θα επιτευχθεί στην πορεία, όπου στις τάξεις ο εκπαιδευτικός της γενικής αγωγής και της ειδικής αγωγής θα συνεργάζονται απόλυτα, δημιουργώντας μια διδασκαλία διαμορφωμένη στις ανάγκες όλων των παιδιών. Αυτήν την στιγμή ανάλογα με την αξιολόγηση του παιδιού από την κατάλληλη υπηρεσία επιλέγεται και το ιδανικό εκπαιδευτικό πλαίσιο που θα ακολουθήσει ο μαθητής. Υπάρχει συνεργασία των εκπαιδευτικών της ειδικής αγωγής και της γενικής αγωγής όχι όμως στο πλαίσιο της ενσωμάτωσης ενός παιδιού μέσα στην τάξη, αλλά της παράλληλης στήριξης αυτού μέσα στο γενικό εκπαιδευτικό πλαίσιο του σχολείου. Είναι πολύ σημαντικά όλα αυτά τα βήματα που έχουν γίνει προς την ειδική εκπαίδευση και τα επόμενα χρόνια θα επιτευχθούν ακόμα περισσότερα βήματα.

89.-Νόμος υπ' αριθ. 3699/2008 'ειδική αγωγή και εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες', άρθρο 6

2.3.1 Λειτουργία ειδικών σχολείων.

Σύμφωνα με τον ευρωπαϊκό φορέα ειδικής αγωγής, η τάση που επικρατεί στην Ευρώπη είναι η μετατροπή των ειδικών σχολείων και ινστιτούτων σε εκπαιδευτικά κέντρα υλικών και εφαρμογών. Στις περισσότερες χώρες δημιουργείται ή θα δημιουργηθεί ένα τέτοιο δίκτυο υλικών και εφαρμογών για την εκπαίδευση. Τα κέντρα αυτά τα ονομάζουν «κέντρα γνώσης, κέντρα εξειδίκευσης, ή κέντρα εκπαιδευτικού υλικού και εφαρμογών⁹⁰». Οι αρμοδιότητες που έχουν είναι οι εξής:

- Παρέχουν κατάρτιση και μαθήματα στους εκπαιδευτικούς και άλλους επαγγελματίες.
- Αναπτύσσουν και διαχέουν νέο υλικό και μεθόδους.
- Στηρίζουν τα γενικά σχολεία και τους γονείς.
- Προσφέρουν μικρής διάρκειας βοήθεια σε κάποιους μαθητές
- Παροχή βοήθειας και στήριξη κατά την ένταξη των παιδιών στην αγορά εργασίας.

Κάποια από αυτά τα κέντρα έχουν αρμοδιότητες σε εθνικό επίπεδο και κάποια άλλα σε περιφερειακό επίπεδο.

Σε ορισμένες χώρες τα ειδικά σχολεία είναι υποχρεωμένα να συνεργάζονται με την γενική αγωγή όπως στην Ισπανία, ή να στηρίζουν και να προσφέρουν υπηρεσίες στην γενική αγωγή όπως στο Βέλγιο, Κάτω Χώρες, Ελλάδα, Ηνωμένο Βασίλειο. Τα ειδικά σχολεία είναι ενσωματωμένα πλήρως στην δημόσια εκπαίδευση του κράτους. Υπάρχουν χώρες που δεν έχουν σχεδόν καθόλου ειδικά σχολεία όπως στην Νορβηγία και την Ιταλία και ο ρόλος τους είναι πολύ περιορισμένος. Στην Κύπρο με τον νόμο 1999 τα ειδικά σχολεία δημιουργούνται σε χώρους των γενικών σχολείων έτσι ώστε να επιτυγχάνεται πιο γρήγορα η ένταξη όπου είναι εφικτό. Τέλος σε χώρες όπου υπάρχει πιο ευρύ εκπαιδευτικό σύστημα, τα ειδικά σχολεία είναι άμεσα συνδεδεμένα με την ένταξη και συνεργάζονται σε μεγάλο βαθμό με τα σχολεία της γενικής αγωγής σε σημείο όπου δημιουργούνται αντιδράσεις πως τα ειδικά σχολεία απειλούνται από την διαδικασία της ένταξης, όπως το Βέλγιο και οι κάτω χώρες⁹¹.

90.-Ευρωπαϊκός Φορέας για την Ανάπτυξη στην Ειδική Αγωγή, 2003. *Συμμετοχική Εκπαίδευση και Πρακτικές στη Σχολική Τάξη. Συνοπτική Έκθεση*. Οντένσε, Δανία: Ευρωπαϊκός Φορέας για την Ανάπτυξη στην Ειδική Αγωγή.

91. Ο.π. σελ. 15

Στον Πίνακα 1 βλέπουμε τα ποσοστά των παιδιών που φοιτούν στα ειδικά σχολεία και στις ειδικές τάξεις. Τα ποσοστά βασίζονται σε διαφορετικές ηλικιακές ομάδες και στο σύνολο της Ευρώπης μόλις το 2% φοιτά σε ειδικά σχολεία και σε ειδικές τάξεις⁹².

Πίνακας 1. Ποσοστό μαθητών με Ειδικές Εκπαιδευτικές ανάγκες σε ξεχωριστό περιβάλλον⁹³.

< 1%	1-2%	2-4%	>4%
Κύπρος	Αυστρία	Βέλγιο	Βέλγιο (Γ)
Ελλάδα	Ιρλανδία	Εσθονία	Βέλγιο (ΦΛ)
Ιταλία	Δανία	Φιλανδία	Δημοκρατία Τσεχίας
Ισλανδία	Λιχτενστάιν	Γαλλία	Γερμανία
Νορβηγία	Λιθουανία	Ουγγαρία	Ελβετία
Πορτογαλία	Λουξεμβούργο	Λετονία	
Ισπανία	Κάτω Χώρες ⁹⁴	Πολωνία	
	Σουηδία	Σλοβακία	
	Ηνωμένο Βασίλειο		

Πηγή: Special needs education in Europe. Ευρωπαϊκός φορέας ειδικής αγωγής, Ιανουάριος 2003⁹⁵.

Σύμφωνα με το Υπουργείο Παιδείας οι σχολικές μονάδες της ειδικής αγωγής είναι δημόσιες και η ίδρυση και η λειτουργία τους γίνονται με τις διατάξεις της ισχύουσας νομοθεσίας. Η στελέχωση γίνεται με το απαραίτητο διδακτικό, επιστημονικό, υποστηρικτικό και βοηθητικό προσωπικό και περιλαμβάνει νοσηλευτές, φυσιοθεραπευτές, μουσικοθεραπευτές, σχολικούς βοηθούς, συνοδούς κ.α. Τα σχολεία έχουν κατάλληλα υλικά για την ολοκλήρωση των προγραμμάτων.

92. Ο.π. σελ. 13

93.-Ο όρος «ξεχωριστό περιβάλλον» αναφέρεται στα ειδικά σχολεία και στις ειδικές τάξεις με πλήρες ωράριο ή (σχεδόν πλήρες ωράριο)

94.-Το ποσοστό στις κάτω χώρες έχει μειωθεί αρκετά λόγω καινούριων νόμων. Κάποιοι τύποι ειδικών σχολείων ανήκουν πλέον στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα.

95.- Cor Meijer, Victoria Soriano, Amanda Watkins, Ειδική Αγωγή Στην Ευρώπη, Ευρωπαϊκός Φορέας με την συνεργασία των Εθνικών Μονάδων της Ευρυδικής (Eurydice), Ιανουάριος 2003.

Η εισήγηση για την φοίτηση ενός παιδιού σε σχολεία ΣΜΕΑΕ γίνεται από τα ΚΕΔΑΣΥ ύστερα από αξιολόγηση του παιδιού ή εάν το παιδί από ιατρικής άποψης χρήζει ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης. Οι μαθητές που φοιτούν στα ειδικά σχολεία ανάλογα με τις ανάγκες τους, την ηλικία και την εκπαίδευση που πρέπει να ακολουθήσουν χωρίζονται στις κατάλληλες εκπαιδευτικές ομάδες. Αυτό σημαίνει πως κάθε παιδί θα φοιτήσει στην κατάλληλη τάξη με παιδιά που έχουν παρόμοιες εκπαιδευτικές ανάγκες. Ο αριθμός των παιδιών ανά τάξη καθορίζεται ανάλογα με τον βαθμό των αναγκών κάθε παιδιού, από ομάδα ειδικών. Τα σχολεία ειδικής αγωγής είναι σε συνεχή επικοινωνία με τα σχολεία γενικής εκπαίδευσης της περιοχής για οποιαδήποτε συνεργασία μπορεί να προκύψει για την εκπαίδευση των παιδιών⁹⁶.

Ο νόμος 3699/2008 στο άρθρο 8 ορίζει πως στα ειδικά δημοτικά σχολεία οι μαθητές μπορούν να φοιτούν ως και το 14^ο έτος της ηλικίας ή με παράταση ύστερα από έγκριση από τα ΚΕΔΑΣΥ ως το 15^ο έτος. Υπάρχει μία τάξη προκαταρτική και ακολουθούν οι επόμενες Α', Β', Γ', Δ', Ε', ΣΤ'. Για να λειτουργήσει ένα ειδικό σχολείο ο αριθμός των παιδιών πρέπει να είναι από 5 και πάνω. Αν δεν υπάρχει αυτός ο αριθμός η σχολική μονάδα καταργείται και ξεκινάνε την λειτουργία τους τα τμήματα ένταξης. Τα παιδιά προσέρχονται στα σχολεία των ΣΜΕΑΕ με λεωφορεία ή μεταφορικά μέσα τα οποία είτε ανήκουν στην ενιαία σχολική επιτροπή είτε είναι μισθωμένα από την Νομαρχία πάντα με τις προϋποθέσεις που ορίζονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Η διδακτική χρονιά είναι ίδια με των σχολείων της γενικής εκπαίδευσης.

Τα σχολεία τη ειδικής αγωγής και της γενικής αγωγής είναι ισότιμα. Στο άρθρο 9 αναφέρεται πως το προσωπικό στα ειδικά σχολεία υπάγεται όπως και στην γενική εκπαίδευση στη διεύθυνση πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Στο άρθρο 10 ορίζει τους διευθυντές των ΣΜΕΑΕ όπου είναι εκπαιδευτικοί με προσόντα τοποθέτησης σε ειδικά σχολεία και με 3 χρόνια προϋπηρεσία σε ΣΜΕΑΕ ή ΚΕΔΑΣΥ. Σύμφωνα με το άρθρο 16 τα σχολεία επανδρώνονται με προσωπικό που έχει σπουδές στην ΕΑΕ. Επιπλέον στο άρθρο 2 αναφέρει πως στα σχολεία ειδικής αγωγής τα προγράμματα που ακολουθούνται είναι ειδικά προσαρμοσμένα ανάλογα με τις ανάγκες και τις αναπηρίες των παιδιών, για όσο διάστημα κρίνεται αναγκαίο κατά την σχολική τους φοίτηση. Εφαρμόζονται η λογοθεραπεία, η εργοθεραπεία, η φυσιοθεραπεία, η ψυχολογική υποστήριξη. Διεξάγεται η αξιολόγηση των

96.-Υπουργείο Παιδείας Αθλητισμού και Νεολαίας Ειδική εκπαίδευση, «Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση Γενικές Πληροφορίες».

παιδιών αρχικά από τις ΣΜΕΑΕ και ύστερα από τα ΚΕΔΑΣΥ. Ακόμα εφαρμόζονται προγράμματα και δραστηριότητες προεπαγγελματικής εκπαίδευσης⁹⁷. Σύμφωνα με την υπουργική απόφαση 449/2007 οι εκπαιδευτικοί των ειδικών σχολείων είναι αυτοί που:

- ❖ θα οργανώσουν, θα καταρτίσουν και θα υλοποιήσουν το εξατομικευμένο πρόγραμμα της τάξης τους. Για τον σκοπό αυτό συνεργάζονται με το Ειδικό Εκπαιδευτικό Προσωπικό Ε.Ε.Π.
- ❖ Συμβουλεύουν τους γονείς των παιδιών, προτείνουν δραστηριότητες και προγράμματα για το σπίτι που τους βοηθάνε στην αγωγή τους.
- ❖ Συνεργάζονται με το Ε.Ε.Π. για την αντιμετώπιση οποιαδήποτε ανάγκης των παιδιών.
- ❖ Σε συνεργασία με ειδικούς επιστήμονες φροντίζουν για την υλοποίηση προγραμμάτων αποκατάστασης των μαθητών τα οποία διεξάγονται εκτός σχολικής μονάδας⁹⁸.

Για να επιτευχθεί η σωστή λειτουργία όλων των παραπάνω που αναφέραμε είναι σημαντικό οι δάσκαλοι να είναι σωστά καταρτισμένοι. Το κράτος πρέπει να στηρίζει τους παιδαγωγικούς στόχους που θέτονται για τα παιδιά, με την παροχή των απαραίτητων σχολικών μονάδων, του απαραίτητου εκπαιδευτικού υλικού και δίνοντας στους εκπαιδευτικούς κίνητρα να γίνονται καλύτεροι. Τα ειδικά σχολεία με το προσωπικό που εργάζεται εκεί, πρέπει να είναι σε θέση να προσφέρουν όλα όσα ορίζει ο νόμος. Από την στιγμή που δεν μπορεί να υπάρξει η ολοκληρωμένη συνεκπαίδευση στο εκπαιδευτικό Ελληνικό σύστημα για όλα τα παιδιά, είναι βασικό να εξοπλίζονται τα σχολεία αυτά με όλα τα απαραίτητα που χρειάζονται για την σωστή εκπαιδευτική διαδικασία.

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε τι είναι το τμήμα ένταξης και θα αναλύσουμε τον τρόπο λειτουργίας του. Θα δούμε ένα διαφορετικό πλαίσιο μέσα στα σχολεία της γενικής εκπαίδευσης για τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες.

97.-Νόμος υπ' αριθ. 3699/2008 «ειδική αγωγή και εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες».

98.-Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Υπουργική Απόφαση 27922/Γ6/2007 - ΦΕΚ 449/Β/03-4-2007, «Καθορισμός των ιδιαίτερων καθηκόντων και αρμοδιοτήτων. Α) Του εκπαιδευτικού προσωπικού, που υπηρετεί σε σχολικές μονάδες ειδικής αγωγής (ΣΜΕΑ) της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης».

2.3.2. Λειτουργία των τμημάτων ένταξης

Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο η έννοια της συνεκπαίδευσης είναι πολύ σημαντική. Αναφερθήκαμε στην Διακήρυξη της Σαλαμάνκα και την προώθηση μιας στρατηγικής που αφορά «ένα σχολείο για όλους». Η UNESCO το 2009 τονίζει την ανάγκη ενδυνάμωσης του εκπαιδευτικού συστήματος παγκοσμίως για την ενσωμάτωση όλων των παιδιών στην εκπαίδευση⁹⁹ και η Ε.Ε. υποστηρίζει την εκπαιδευτική συμπεριληπτική πολιτική και την ενταξιακή εκπαίδευση.

Στην Ελλάδα σύμφωνα με το άρθρο 6 του ισχύοντα Νόμου 3699 του 2008, οι μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες έχουν το δικαίωμα φοίτησης στα Τμήματα Ένταξης (Τ.Ε.) που η λειτουργία τους βρίσκεται μέσα στα σχολεία του γενικού πλαισίου. Εκτός από τα παιδιά με γνωμάτευση από φορέα και αξιολόγηση από τα ΚΕΔΑΣΥ στα ΤΕ μπορούν να φοιτούν μαθητές ύστερα από σύμφωνη γνώμη του σχολικού συμβούλου ΕΑΕ και ύστερα από την σύμφωνη γνώμη της οικογένειας. Για την ίδρυση ΤΕ απαιτείται να συμπληρώνεται ο αριθμός των τριών μαθητών και να έχει εκδοθεί σχετική πρόταση από διαγνωστική υπηρεσία. Τα προγράμματα που μπορεί να ακολουθήσει το κάθε παιδί χωρίζονται σε δύο κατηγορίες:

- 1) Το πρόγραμμα που ορίζεται από τα ΚΕΔΑΣΥ για τους μαθητές με ήπιες εκπαιδευτικές ανάγκες και σύνολο ωρών παρακολούθησης που δεν ξεπερνάει τις 15 ώρες την εβδομάδα.
- 2) Εξατομικευμένο πρόγραμμα με περισσότερες ώρες παρακολούθησης ύστερα από πρόταση του ΚΕΔΑΣΥ για τους μαθητές που αντιμετωπίζουν μεγαλύτερες δυσκολίες. Το πρόγραμμα του ΤΕ διαμορφώνεται σύμφωνα με τις ανάγκες των μαθητών.

Ο Ζαφειριάδης αναφέρει πως το πρόγραμμα το εξατομικευμένο διαμορφώνεται με βάση τις μαθησιακές δυσκολίες του παιδιού και δεν χρειάζεται να είναι δομημένο όπως το κοινό πρόγραμμα του σχολείου¹⁰⁰. Αυτό σημαίνει πως το παιδί δεν χρειάζεται να ακολουθεί, αν δυσκολεύεται, το γενικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα που δίνεται μέσα στη τάξη από την εκπαιδευτικό αλλά με συνεργασία της ειδικής και της γενικής παιδαγωγού προσαρμόζεται με

99. -UNESCO 2009, «Policy Guidelines on Inclusion in Education», Published by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 7, place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France

100.-Νόμος υπ' αριθ. 3699/2008 «ειδική αγωγή και εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες», άρθρο 6 Φοίτηση & Ζαφειριάδης, Κ. (2022). Διαγνωστικοί αξιολογικοί και υποστηρικτικοί φορείς στην ειδική αγωγή και εκπαίδευση

πιο απλό τρόπο και διαμορφώνεται έτσι ώστε ο μαθητής να είναι σε θέση να το κατανοήσει και να το φέρει εις πέρας.

2.3.2.1. Αρμοδιότητες εκπαιδευτικού Τ.Ε.

Σύμφωνα με την Υπουργική Απόφαση 48275/Δ3/2019 το εκπαιδευτικό πρόγραμμα συντάσσεται από τον εκπαιδευτικό ειδικής αγωγής όπου και αποστέλλεται μέσω του διευθυντή στην διεύθυνση εκπαίδευσης. Ακόμα ο δάσκαλος ειδικής αγωγής συντάσσει την ετήσια αξιολόγηση των παιδιών και κάνει την αποτίμηση του εκπαιδευτικού του έργου¹⁰¹. Ο διευθυντής του σχολείου έχει διευρυμένο ρόλο στην λειτουργία του ΤΕ καθώς φροντίζει να είναι πλήρως εξοπλισμένο και λειτουργικό όπως υποδεικνύεται από τον εκπαιδευτικό ειδικής αγωγής και ενημερώνει τον συντονιστή ειδικής εκπαίδευσης και ενταξιακής εκπαίδευσης. Ο διευθυντής δεν έχει το δικαίωμα να αναστείλει την λειτουργία του ΤΕ¹⁰². Επιπλέον η Υπουργική Απόφαση 27922/Γ6/03-04-2007 ορίζει πως οι μαθητές πριν φοιτήσουν στο ΤΕ αξιολογούνται από τους εκπαιδευτικούς ειδικής αγωγής για την διερεύνηση των αναγκών τους προκειμένου να ενταχθούν στο πρόγραμμα με την κατάλληλη ομάδα παιδιών. Υπάρχει συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς της γενικής τάξης, οι οποίοι διευκρινίζουν τις εκπαιδευτικές δυσκολίες των παιδιών στην τάξη. Για να ενταχθούν τα παιδιά στο ΤΕ λαμβάνεται υπόψη:

- Ο βαθμός δυσκολίας των εκπαιδευτικών αναγκών των παιδιών
- Η ανάγκη δημιουργίας εξατομικευμένου προγράμματος
- Η ηλικία των παιδιών και σε ποια τάξη φοιτούν.
- Ο αριθμός των μαθητών που μπορούν να υποστηριχθούν αποτελεσματικά και προτείνονται αυτοί που θα στηριχθούν με βάση τις ανάγκες των παιδιών¹⁰³.

Στη συνέχεια θα δούμε πως γίνεται η επιλογή των παιδιών στα Τ.Ε. Σύμφωνα με την Γιγουρτάκη και τον Νόμο 3699/2008, αρχικά οι δάσκαλοι της γενικής τάξης συγκεντρώνουν τους μαθητές που θέλουν να ενταχθούν στα ΤΕ. Στη συνέχεια φτιάχνουν μια έκθεση που να

101.-Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Υπουργική Απόφαση Αριθμ. 48275/Δ3/2019, Τροποποίηση της 27922/Γ6/8-3-2007 υπουργικής απόφασης ΦΕΚ 449/τ.Β'/2007. Παράγραφος 4

102.-Νόμος υπ' αριθ. 3699/2008 'ειδική αγωγή και εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες'.

103.-Σύμβουλοι εκπαίδευσης και σταδιοδρομίας, employ edu, *Τι πρέπει να γνωρίζετε για τα τμήματα Ένταξης*.

δείχνει τις ανάγκες των παιδιών και για ποιον λόγο τα παραπέμπουν στο ΤΕ. Αυτά τα στοιχεία παραδίδονται στον διευθυντή και σε συνεργασία με τον σύλλογο διδασκόντων αποφασίζουν αν πληρούν τις προϋποθέσεις του άρθρου 3 του Νόμου 3699/2008¹⁰⁴ για την ένταξή τους. Στη συνέχεια οι δάσκαλοι της ειδικής αγωγής λαμβάνουν υπόψη τα στοιχεία αυτά και σε συνδυασμό με την αξιολόγηση και την γνωμάτευση που υπάρχει από τα ΚΕΔΑΣΥ ή κάποιον άλλον ιατρικό φορέα προβαίνουν στην δημιουργία του εξατομικευμένου προγράμματος βασισμένο στις εκάστοτε ανάγκες των παιδιών¹⁰⁵. Για την καλύτερη στήριξη των μαθητών απαραίτητη είναι η συνεργασία των εκπαιδευτικών του ΤΕ και της τάξης φοίτησης του μαθητή. Στόχος είναι να υπάρξει «η διαφοροποίηση των δραστηριοτήτων και των διδακτικών πρακτικών καθώς και η κατάλληλη προσαρμογή του εκπαιδευτικού υλικού και περιβάλλοντος» που να βασίζεται στις εκάστοτε εκπαιδευτικές ανάγκες των μαθητών. Ο σκοπός του ΤΕ με τους εξειδικευμένους δασκάλους είναι να βοηθήσει στην ενσωμάτωση των μαθητών με μαθησιακές δυσκολίες στο σχολείο, χρησιμοποιώντας ειδικές εκπαιδευτικές παρεμβάσεις. Οι δάσκαλοι της ΕΑΕ μπορούν να συμβουλεύουν και να πληροφορούν την σχολική μονάδα σχετικά με την ΕΑΕ. Κατά τη διάρκεια δημιουργίας και υλοποίησης του προγράμματος, οι δύο δάσκαλοι πρέπει να συνεργάζονται έτσι ώστε να συνδέεται το πρόγραμμα του ΤΕ με το πρόγραμμα της γενικής τάξης σε επίπεδο όπου αυτό είναι εφικτό. Μέσα στη σχολική χρονιά πρέπει να υπάρχει επαναξιολόγηση του προγράμματος του ΤΕ με σκοπό την φοίτηση του παιδιού στην τάξη χωρίς υποστήριξη. Σε περίπτωση που κριθεί αναγκαίο και εφόσον ο εκπαιδευτικός του ΤΕ έχει την δυνατότητα, τότε για κάποιο διάστημα μπορεί να υποστηρίζει κάποιον μαθητή για λίγες ώρες την εβδομάδα μέσα στην τάξη αντί να πηγαίνει ο μαθητής στο ΤΕ, ή να παρέχεται επιπλέον βοήθεια στο μαθητή και στο ΤΕ αλλά και στην τάξη με παράλληλη στήριξη του μαθητή.¹⁰⁶ Η ομαδοποίηση των παιδιών στο ΤΕ γίνεται ανάλογα με τις εκπαιδευτικές δυσκολίες των παιδιών ή ανάλογα με την τάξη που φοιτούν. Τα παιδιά για παιδαγωγικούς λόγους συνεκπαιδούνται με τουλάχιστον άλλο ένα συμμαθητή τους. Το σημαντικό είναι να καλύπτονται τα μαθησιακά κενά των παιδιών και όχι να δημιουργούνται καινούρια. Αυτός είναι και ο λόγος που το επίπεδο των μαθητών πρέπει να είναι ίδιο έτσι ώστε να δουλεύονται ίδιου επιπέδου δραστηριότητες. Στο ΤΕ σύμφωνα με τον νόμο δεν φοιτούν παιδιά της Α΄ τάξης δημοτικού. Αν χρειαστεί παρέμβαση σε κάποιο

104.-Νόμος υπ' αριθ. 3699/2008 'ειδική αγωγή και εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες', Άρθρο 3 Μαθητές με αναπηρία και με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

105.-Γιγουρτάκη, Μ.Ε. Λειτουργία των Τμημάτων Ένταξης στις Σχολικές Μονάδες Προποβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, 2019.

106. Ο.π.

μαθητή, τότε υπάρχει ενημέρωση του συμβούλου εκπαίδευσης και των γονέων έτσι ώστε να ξεκινήσουν οι διαδικασίες που χρειάζεται όπως η αξιολόγηση του παιδιού και η ένταξή του στο πρόγραμμα.¹⁰⁷

Ένας ακόμα τρόπος στήριξης των παιδιών με ειδικές ανάγκες είναι η Παράλληλη Στήριξη των παιδιών αυτών μέσα στην γενική τάξη από κάποιον δάσκαλο επιπλέον που ορίζεται από το κράτος. Η Π.Σ. είναι το αποτέλεσμα που επιθυμούμε να πετύχουμε στην εκπαίδευση με την πλήρη ενσωμάτωση των παιδιών στην γενική τάξη. Τον τρόπο αυτόν θα αναλύσουμε πιο κάτω.

2.3.3 Λειτουργία της Παράλληλης Στήριξης.

2.3.3.1 Ορισμός της Παράλληλης Στήριξης και που απευθύνεται.

Ο όρος Παράλληλη Στήριξη (Π.Σ.), σύμφωνα με τους Αθανάσιο Κουτσοκλή και Βασίλη Παπαδημητρίου, είναι η ειδική εκπαίδευση, που στόχο έχει να παρέχει εξατομικευμένες εκπαιδευτικές υπηρεσίες στα ελληνικά σχολεία την γενικής εκπαίδευσης. Παρέχεται μόνο στα παιδιά με ειδικές μαθησιακές ανάγκες και αναπηρίες και είναι το μόνο είδος εκπαίδευσης που στηρίζει τους μαθητές στο πλαίσιο της γενικής τάξης¹⁰⁸. Στις ημέρες μας η Π.Σ. επικεντρώνεται κατά τους Μαυροπαλία, Αναστασίου, Στεφανίδη και Στρογγυλό στις αντιλήψεις, τους ρόλους και τις στάσεις των ειδικών παιδαγωγών της Π.Σ.¹⁰⁹. Ο Νόμος 3699/2018 ορίζει το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων ως το μόνο υπεύθυνο για την εκπαίδευση των παιδιών, συμπεριλαμβανομένων και των παιδιών με ειδικές ανάγκες και αναπηρία. Το 2017-2018 σύμφωνα με τα στοιχεία της Εθνικής Συνομοσπονδίας ατόμων με αναπηρία¹¹⁰(NCDP), οι μαθητές με ειδικές ανάγκες που δηλώθηκαν στα ελληνικά σχολεία

107.Ο.π.

108.- Athanasios Koutsoklenis & Vassilios Papadimitriou, *International Journal of Inclusive Education*, (2021): «Special education provision in Greek mainstream classrooms: teachers' characteristics and recruitment procedures in parallel support», DOI: 10.1080/13603116.2021.1942565

109.-Mavropalias, Tryphon, and Dimitris Anastasiou., "What Does the Greek Model of Parallel Support Have to Say About Co-Teaching?" *Teaching and Teacher Education* 60: p. 224–233, 2016, doi:10.1016/j.tate.2016.08.014.

110.-Η Εθνική Συνομοσπονδία Αναπήρων Ελλάδος (NCDP) είναι ένας οργανισμός-ομπρέλα που εκπροσωπεί το αναπηρικό κίνημα στην Ελλάδα. Η κύρια αποστολή του είναι η καταπολέμηση των διακρίσεων σε βάρος των ατόμων με αναπηρία και η προστασία των δικαιωμάτων των δικών τους και των οικογενειών τους.

ήταν 90.743 δηλ. ποσοστό 6,3% των μαθητών¹¹¹. Η στήριξη των παιδιών στο γενικό πλαίσιο γίνεται με την εγγραφή του παιδιού στην κατάλληλη ηλικιακά τάξη και την στήριξή του 100% κατά τη διάρκεια της μέρας στο σχολείο¹¹².

Στην Ελλάδα, σύμφωνα με τον Νόμο 3699/2018 οι μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και αναπηρία μπορούν να παρακολουθούν την γενική τάξη, μέσα στην οποία υπάρχει παράλληλη στήριξη, συνεκπαίδευση από δάσκαλο της ΕΑΕ. Αυτό εξαρτάται από τις ανάγκες του εκάστοτε παιδιού. Οι μαθητές που είναι σε θέση να παρακολουθούν το εκπαιδευτικό πρόγραμμα της γενικής τάξης, έχοντας μαθησιακές ανάγκες που αυτό το καθιστούν δυνατό, ύστερα από αξιολόγηση στην υπηρεσία των ΚΕΔΑΣΥ έχουν την δυνατότητα να πλαισιώνονται από δάσκαλο της ειδικής αγωγής που τους βοηθάει στην διεκπεραίωση των μαθημάτων. Αυτή η δυνατότητα παρέχεται και σε μαθητές με πιο βαριές ανάγκες όπου δεν υπάρχει στην περιοχή τους ειδικό σχολείο ή Τ.Ε..

Η υπηρεσία των ΚΕΔΑΣΥ είναι μία υπηρεσία που μπορεί να εγκρίνει την παράλληλη στήριξη. Ανάλογα με την αξιολόγηση του παιδιού ορίζονται οι ώρες που χρειάζεται ενίσχυση στην τάξη. Το ΚΕΔΑΣΥ αποστέλλει τις γνωματεύσεις στον διευθυντή της εκάστοτε σχολικής μονάδας και μέσω του σχολείου υποβάλλονται στο Υπουργείο Παιδείας για έγκριση και αποστολή ειδικού παιδαγωγού. Το χρονικό περιθώριο κατάθεσης της αίτησης παράλληλης στήριξης είναι από την εγγραφή του παιδιού στο σχολείο έως και την 20^η Οκτωβρίου¹¹³. Στο άρθρο 9 αναφέρεται πως η ευθύνη για να εφαρμοστούν τα προγράμματα Ε.Α.Ε., η παράλληλη στήριξη και η διδασκαλία κατ' οίκον, είναι του διευθυντή του εκάστοτε δημοτικού σχολείου ενώ η τήρηση των προγραμμάτων είναι ευθύνη του σχολικού συμβούλου της Ε.Α.Ε.¹¹⁴. Έγκριση για αίτημα παράλληλης στήριξης εκτός από τα ΚΕΔΑΣΥ μπορεί να γίνει και από την «Δευτεροβάθμια Επιτροπή Διεπιστημονικής Αξιολόγησης (ΔΕΔΑ) της

111.-Athanasios Koutsoklenis & Vassilios Papadimitriou, Ο.π. σελ 3

112.-IDOL L., Towards Inclusion of Special Education Students in General Education: A Program Evaluation of Eight Schools. Remedial and Special Education, 27(2), 77-94, 2006

113.-Νόμος υπ' αριθ. 3699/2008 'ειδική αγωγή και εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες', άρθρο 6 φοίτηση.

114.-Ο.π. άρθρο 9.

οικείας Περιφερειακής Διεύθυνσης Εκπαίδευσης». Οι αιτήσεις γίνονται ύστερα από αίτηση και σύμφωνη γνώμη του γονέα¹¹⁵.

2.3.3.2 Αρμοδιότητες εκπαιδευτικών παράλληλης στήριξης.

Σύμφωνα με την υπουργική απόφαση¹¹⁶ σχετικά με τα καθήκοντα και τις αρμοδιότητες του εκπαιδευτικού της ειδικής αγωγής, οι εκπαιδευτικοί της παράλληλης στήριξης, αρχικά, αφού τοποθετηθούν στο σχολείο που έχει οριστεί, ενημερώνονται για τον μαθητή και τις ανάγκες του από την διεύθυνση. Ο δάσκαλος για να είναι κατατοπισμένος διαβάζει την γνωμάτευση που υπάρχει από τα ΚΕΔΑΣΥ ή από οποιοδήποτε ιατροπαιδαγωγικό κέντρο. Στη συνέχεια μετά από παρακολούθηση του μαθητή στην τάξη και ανάλογα με τις μαθησιακές ικανότητές του συντάσσεται ένα εξατομικευμένο πρόγραμμα σε συνεργασία με τα ΚΕΔΑΣΥ και τον σύμβουλο ειδικής αγωγής.

Για να εφαρμοστεί το πρόγραμμα συνεργάζονται όλοι οι φορείς της σχολικής μονάδας όπως ο διευθυντής, οι εκπαιδευτικοί του τμήματος, ο δάσκαλος ειδικής αγωγής και οι υπόλοιποι εκπαιδευτικοί. Αφού οργανωθεί το πρόγραμμα, ο εκπαιδευτικός ειδικής αγωγής φροντίζει ώστε να εφαρμόζεται μέσα και έξω από την τάξη. Είναι υπεύθυνος για τον μαθητή κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας, αλλά και στα διαλείμματα, στις εκδρομές και σε οποιαδήποτε εκδήλωση. Σε περίπτωση που ο μαθητής αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα μαθησιακά ή έχει δύσκολη προσαρμογή στο σχολείο, μπορεί να συνεργαστεί με τα ΚΕΔΑΣΥ και τον σύμβουλο ειδικής αγωγής για να υπάρξει η πιο κατάλληλη εκπαιδευτική διαδικασία ενσωμάτωσης του παιδιού στο σχολικό πλαίσιο. Το εξατομικευμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που ακολουθεί ο μαθητής στο σχολείο συντάσσεται από τον εκπαιδευτικό παράλληλης στήριξης και αποστέλλεται στον σύμβουλο ειδικής αγωγής σε τρία αντίτυπα. Σε περίπτωση που υπάρχει εκπαιδευτική ανάγκη στήριξης επιπλέον από έναν μαθητή, μετά από σύμφωνη γνώμη της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και του συμβούλου, ο εκπαιδευτικός μπορεί να υποστηρίξει και δεύτερο μαθητή στο ίδιο ή σε άλλο σχολείο¹¹⁷.

115.-Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, «Εγκύκλιος προϋποθέσεων και διαδικασιών: α) για την έγκριση παράλληλης στήριξης συνεκπαίδευσης, β) για την έγκριση στήριξης από Ειδικό Βοηθητικό Προσωπικό και γ) για την έγκριση στήριξης από Σχολικό Νοσηλεύτη, μαθητών/τριών για το διδακτικό έτος 2021-2022».

116.-Υπουργική Απόφαση 66082/Δ3/2018, Τροποποίηση της με αρ. πρωτ. 27922/Γ6/08-03-2007 (449 Β').

117.- Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, «Καθήκοντα και αρμοδιότητες εκπαιδευτικού προσωπικού ειδικής αγωγής». Απόσπασμα από ΦΕΚ 2585/2018), Αριθμ. 66082/Δ3, τροποποίηση της με αρ. πρωτ. 27922/Γ6/08-03-2007 (449 Β') υπουργικής απόφασης «Καθορισμός των ιδιαίτερων καθηκόντων και αρμοδιοτήτων: α) Του εκπαιδευτικού

Εν κατακλείδι να πούμε πώς ο σκοπός του τμήματος ένταξης αλλά και της παράλληλης στήριξης στο γενικό σχολείο είναι να παρέχεται βοήθεια, η οποία να βασίζεται στις εκπαιδευτικές ανάγκες των μαθητών και να μην αποκλείει τους μαθητές με μαθησιακές ανάγκες αλλά ούτε και να τους περιθωριοποιεί. Η ένταξη αρχικά και η συνεκπαίδευση στην συνέχεια που μπορεί να επιτευχθεί, όπως έχουμε αναφέρει στο προηγούμενο κεφάλαιο, είναι πολύ βασική για την ενσωμάτωση όλων των μαθητών με ειδικές ανάγκες στην γενική εκπαίδευση.

Συμπέρασμα

Όπως είδαμε σε αυτό το κεφάλαιο, οι προσπάθειες ένταξης των παιδιών με αναπηρία στην πολιτεία ξεκινάνε από πολύ παλιά και συνεχίζονται μέχρι σήμερα. Έχουν γίνει σημαντικά βήματα στην παροχή της δημόσιας εκπαίδευσης και την αποδοχή των ΑΜΕΑ. Σκοπός δεν είναι μία απλή ένταξη των παιδιών αυτών στο γενικό πλαίσιο της εκπαίδευσης αλλά η πλήρως και καθοριστική ενσωμάτωσή τους κάτι που προϋποθέτει την αλλαγή εξολοκλήρου της μαθησιακής διδασκαλίας αλλά και του εκπαιδευτικού συστήματος γενικότερα. Η Ε.Ε. και τα Η.Ε. συνιστούν και εφαρμόζουν συμβάσεις και διατάξεις οι οποίες κατοχυρώνουν τις δομές Ε.Α.Ε. και τα κράτη μέλη προσπαθούν να προσφέρουν τις κατάλληλες υπηρεσίες σε όλους τους πολίτες συμπεριλαμβανομένων και των Α.Μ.Ε.Α.. Τα τμήματα ένταξης, η Π.Σ., τα ειδικά σχολεία φαίνεται να είναι τα θεμέλια στήριξης της Ε.Α.Ε. στην Ελλάδα και την Ε.Ε. γενικότερα. Στο επόμενο κεφάλαιο θα δούμε την εφαρμογή της Ειδικής Αγωγής και την λειτουργία των μειονοτικών σχολείων στην Θράκη.

προσωπικού, που υπηρετεί σε σχολικές μονάδες ειδικής αγωγής (ΣΜΕΑ) της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (ειδικά σχολεία, τμήματα ένταξης), και σε προγράμματα ειδικής αγωγής (παράλληλη στήριξη και παροχή διδασκαλίας στο σπίτι).β) Του ειδικού εκπαιδευτικού προσωπικού και του ειδικού βοηθητικού προσωπικού, που υπηρετεί στις σχολικές μονάδες ειδικής αγωγής, πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.»

3° Κεφάλαιο. Η ειδική αγωγή στην Θράκη και η εφαρμογή της στην μουσουλμανική μειονότητα.

Εισαγωγή

Στο παρόν κεφάλαιο θα αναφερθούμε στα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά πρότυπα απέναντι στις μειονότητες. Θα αναφερθούμε συγκεκριμένα στους οργανισμούς και τις συμβάσεις που έχουν υπογράψει και πώς προστατεύουν τα δικαιώματα των εθνικών μειονοτήτων. Στη συνέχεια θα αναλύσουμε την λειτουργία των μειονοτικών σχολείων, τους εκπαιδευτικούς που προσλαμβάνονται για να διδάξουν στα σχολεία αυτά και το καθεστώς που υφίσταται. Θα δούμε τις διαφορές και τις ομοιότητες που υπάρχουν, σε σχέση με τα δημόσια σχολεία.

3.1 Η εφαρμογή των εκπαιδευτικών προτύπων της Ε.Ε. στις μειονότητες.

Για να εφαρμοστούν τα εκπαιδευτικά πρότυπα στις μειονότητες, έπρεπε να κατοχυρωθούν τα δικαιώματά τους στις χώρες. Αυτό έγινε μετά από μια σειρά γεγονότων. Στην Ε.Ε. σύμφωνα με τον Τσιτσελίκη και Χριστόπουλο, η προστασία των δικαιωμάτων των μειονοτήτων διακρίνεται σε τρεις περιόδους. Στην πρώτη, που περιλαμβάνει την περίοδο του Μεσοπολέμου, όπου η Κοινωνία των Εθνών (Κ.Τ.Ε.) θεσπίζει ειδικά καθεστώτα που προστατεύουν ορισμένες μειονότητες με διεθνείς και διακρατικές συμβάσεις (Συνδιάσκεψη Ειρήνης του 1919 στο Παρίσι). Στην δεύτερη, που περιλαμβάνει την περίοδο μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο όπου ο Ο.Η.Ε., όπως έχουμε αναφέρει στα προηγούμενα κεφάλαια, με διάφορες διακηρύξεις απαγόρευσε οποιαδήποτε διάκριση των ατόμων. Στην τρίτη περίοδο, όπου το Συμβούλιο της Ευρώπης (Σ.Τ.Ε.) μαζί με την Διάσκεψη Ανάπτυξης Συνεργασίας και Επικοινωνίας (Δ.Α.Σ.Ε) και την μετατροπή του Δ.Α.Σ.Ε. σε Οργανισμό Ανάπτυξης Συνεργασίας και Επικοινωνίας(Ο.Α.Σ.Ε.¹¹⁸) προστατεύουν τις μειονότητες σε διεθνές πλαίσιο μετά το 1989¹¹⁹.

118. Υπουργείο Εξωτερικών , «Η συγκρότηση του ΟΑΣΕ το 1995 υπήρξε το αποτέλεσμα πολυετών διεργασιών. Απαρχή τους ήταν η διαδικασία ύφεσης της δεκαετίας του 1970 στις σχέσεις του ΝΑΤΟ και του Συμφώνου της Βαρσοβίας, η οποία οδήγησε το 1975 στην υπογραφή της τελικής πράξης του Ελσίνκι και τη δημιουργία της

Σήμερα το δικαίωμα στην εκπαίδευση, γίνεται προσπάθεια να παρέχεται δωρεάν σε όλους τους ανθρώπους. Παρακάτω θα δούμε μια σειρά από Συμβάσεις/Σύμφωνα που αναφέρονται στις προσπάθειες που έγιναν από τους παγκόσμιους οργανισμούς για την προστασία των δικαιωμάτων των μειονοτήτων:

1. Στο Συμβούλιο της Ευρώπης, στη Σύμβαση–Πλαίσιο¹²⁰ για την προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων που έγινε στο Στρασβούργο την 1^η Φεβρουαρίου 1995, τα κράτη μέλη αποφάσισαν να προστατεύσουν τις εθνικές μειονότητες που βρίσκονται στην επικράτειά τους¹²¹. Στην παρούσα σύμβαση στο άρθρο 5 αναφέρεται πως τα κράτη μέλη πρέπει να δημιουργήσουν τις κατάλληλες συνθήκες για τις μειονότητες ώστε να μπορούν να διατηρήσουν την πολιτισμική τους ταυτότητα που είναι η γλώσσα, η θρησκεία και οι παραδόσεις τους. Στο άρθρο 6 βλέπουμε πως σε όλους αλλά κυρίως στους τομείς της εκπαίδευσης, του πολιτισμού και των μέσων ενημέρωσης το κράτος οφείλει να ενθαρρύνει τον αλληλοσεβασμό, την συνεργασία όλων των ανθρώπων μεταξύ τους, ανεξαρτήτως εθνικής, γλωσσικής, πολιτιστικής ταυτότητας. Στα άρθρα 13 και 14 δίνεται το δικαίωμα στις μειονότητες να ιδρύσουν δικά τους ιδιωτικά εκπαιδευτικά ιδρύματα που να διαχειρίζονται οι ίδιοι, έτσι ώστε να μαθαίνουν τα παιδιά την μειονοτική τους γλώσσα¹²².
2. Τα Ηνωμένα Έθνη στη Γενική Συνέλευση της Νέας Υόρκης στις 16 Δεκεμβρίου του 1966, με το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα¹²³, σκοπεύουν στη διαφύλαξη των δικαιωμάτων των μειονοτήτων. Στα

Διάσκεψης για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη. (Δ.Α.Σ.Ε.). Ο Ο.Α.Σ.Ε. περιλαμβάνει 57 χώρες με έδρα την Βιέννη. Τα θέματα διαλόγου τους είναι: α) πολιτικό-στρατιωτικής, β) οικονομικής- περιβαλλοντικής και γ) της ανθρώπινης διάστασης. Οι αποφάσεις είναι πολιτικές και όχι νομικώς δεσμευτικές. Η Ελληνική αντιπροσωπεία στη συνέλευση απαρτίζεται από 6 τακτικά και 4 αναπληρωματικά μέλη. Τον Αύγουστο του 2013 εξελέγη η νέα Ύπατη Αρμοστής του Οργανισμού για τις Εθνικές Μειονότητες, η Φιλανδή κα. Astrid Thors.» Ελληνική Δημοκρατία, Οργανισμός για την ασφάλεια και την συνεργασία στην Ευρώπη, 18 Δεκεμβρίου 2015.

119.Κ. Τσιτσελίκης& Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα: Μια συμβολή των κοινωνικών επιστημών, Κριτική, Αθήνα 1997, σ. 123.

120. Council of Europe, Text of the framework convention for the protection of the National Minorities Greek Translation 121.Ο.π.

122. Ο.π. άρθρα 5,6,13,14

123.ΟΗΕ, Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα Υιοθετήθηκε και άνοιξε για υπογραφή, επικύρωση και προσχώρηση με την από 16.12.1966 υπ' αριθμό. 2200 Α (XXI) απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ Έναρξη ισχύος: 23.3.1976, σύμφωνα με το άρθρο 491 Κείμενο: United Nations Treaty Series, vol. 999, p. 171

άρθρα 2 και 4 αναφέρονται και οι περιπτώσεις διακρίσεων όπως η φυλή, η θρησκεία, το γένος, το χρώμα των ανθρώπων.

3. Στη Διεθνή Σύμβαση για τα δικαιώματα των παιδιών στην Νέα Υόρκη στις 26 Ιανουαρίου του 1990¹²⁴, η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών αποφάσισε πως στα κράτη που υπάρχουν «θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες» υπάρχει το δικαίωμα να ασκούνται το εκάστοτε θρήσκευμα, η γλώσσα και η πολιτιστική ζωή μεταξύ των παιδιών αυτών που ανήκουν στην μειονότητα.¹²⁵
4. Στο ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. 47/135¹²⁶ το Δεκέμβριο του 1992 αποτυπώνεται για πρώτη φορά κείμενο που μιλάει για τα δικαιώματα των μειονοτήτων. Αναφέρεται ακόμα στο δικαίωμα της μειονοτικής εκπαίδευσης και συγκεκριμένα στην εκμάθηση της μητρικής γλώσσας των μειονοτήτων στο σχολείο στην μητρική τους γλώσσα¹²⁷.
5. Η UNESCO στην Γενική Διάσκεψη της Εκπαιδευτικής Επιστημονικής και Μορφωτικής οργανώσεως (I/NE500), κατά τη διάρκεια της ενδέκατης συνόδου της στο Παρίσι στις 15 Δεκεμβρίου 1960¹²⁸, στο άρθρο 5 αναφέρει πως μέσω της εκπαίδευσης πρέπει να προάγουμε την «ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας», τον σεβασμό και την κατανόηση απέναντι στα ανθρώπινα δικαιώματα. Ακόμα η εκπαίδευση θα βοηθήσει να μην υπάρχουν αντιπαλότητες μεταξύ των λαών και να επικρατεί η Ειρήνη. Οι γονείς των παιδιών πρέπει να είναι ελεύθεροι να επιλέξουν το εκπαιδευτικό ίδρυμα που θα μορφωθεί το παιδί τους ακόμα κι αν αυτό δεν ανήκει στο δημόσιο, εφόσον όμως ανταποκρίνεται στα όρια εκπαίδευσης που καθορίζει το Υπουργείο. Σε καμία περίπτωση κάποιο άτομο δεν θα πρέπει να υποχρεωθεί σε

124.- Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού Υιοθετήθηκε και παραμένει ανοικτή για υπογραφή, κύρωση και προσχώρηση με την από 20 Νοεμβρίου 1989 44/25 Απόφαση της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών 1 Έναρξη ισχύος : 20 Σεπτεμβρίου 1990 σύμφωνα με το άρθρο 49 Κείμενο : Παράρτημα στην Απόφαση 44/125 της Γενικής Συνέλευσης [όπως κυρώθηκε με τον Ν. 2101 της 2/2 Δεκεμβρίου 1992 : κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ΦΕΚ 192, τ. Α')].

125.-Ο.π. άρθρο 30.

126.- General Assembly, Resolution adopted by the General Assembly, 47/135. «Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities», 18 Δεκεμβρίου 1992.

127.- Κ. Τσιτσελίκης & Λ. Μπαλτσιώτης, Η μειονοτική εκπαίδευση της Θράκης, Σάκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή 2001, σ.17-18.

128.- UNESCO, «Σύμβαση κατά των διακρίσεων στην εκπαίδευση», 14 Δεκεμβρίου 1960.

οποιαδήποτε εκπαίδευση αντίθετη προς τις πεποιθήσεις του. Επιπλέον αναγνωρίζεται στις μειονότητες το δικαίωμα να εκπαιδεύουν τα παιδιά τους όπως κρίνουν οι ίδιες, με δικά τους σχολεία, στην γλώσσα τους, τα οποία όμως δεν είναι αποκομμένα από την εκπαιδευτική πολιτική του εκάστοτε κράτους. Το δικαίωμα αυτό δεν πρέπει να εμποδίζει τις μειονότητες να είναι μέλη της κοινωνίας στην οποία κατοικούν, να συμμετέχουν σε δημόσιες δραστηριότητες του κοινωνικού συνόλου ή να αποτελεί κίνδυνο προς την εκάστοτε κυβέρνηση σε θέματα εθνικής κυριαρχίας. Η εκπαίδευση που θα παρέχεται στα σχολεία της μειονότητας δεν θα είναι κατώτερη από την υπόλοιπη παιδεία της χώρας και δεν είναι υποχρεωτική για τα μέλη της εθνικής μειονότητας¹²⁹.

Με τις συμφωνίες αυτές το κάθε κράτος οφείλει και προσπαθεί να προστατέψει τις μειονότητες που μπορεί να υπάρχουν στα εδάφη του. Η Ε.Ε. θέλει με αυτόν τον τρόπο να πετύχει τον μη διαχωρισμό των ανθρώπων και διαφυλάττει τα δικαιώματα όλων στην παροχή της εκπαίδευσης. Όταν υπάρχει το θεωρητικό πλαίσιο, στη συνέχεια έρχεται η εφαρμογή αυτού του πλαισίου να ολοκληρώσει τις ενέργειες των κρατών-μελών απέναντι στις μειονότητες.

Στην Ελλάδα, η μειονότητα της Θράκης επηρεάζεται από όλες αυτές τις συμβάσεις και το κράτος προστατεύει τα μέλη της. Στο επόμενο κεφάλαιο θα εξετάσουμε αν η Ελλάδα τηρεί τις συμβάσεις αυτές απέναντι στην εκπαίδευση των μειονοτήτων. Ο λόγος για τον οποίο έπρεπε να αναφέρουμε το θεωρητικό πλαίσιο και τα δικαιώματα που έχουν είναι για να δούμε αν εφαρμόζεται στην μειονότητα της Θράκης, ο σεβασμός, η συνεργασία μεταξύ των ανθρώπων, η εκπαίδευση της μειονότητας και αν στα μειονοτικά σχολεία γίνεται εφαρμογή των νόμων.

Σύμφωνα με την Συνθήκη της Λωζάννης, η ελληνική μειονότητα στην Κωνσταντινούπολη ορίζεται ως εθνική μειονότητα, ενώ η μουσουλμανική μειονότητα στη Θράκη ως θρησκευτική μειονότητα¹³⁰.

129. Ο.π. άρθρο 5.

130. Ευρωπαϊκό Κουνοβούλιο: Η Συνθήκη της Λωζάννης ορίζει ελληνική εθνική μειονότητα στην Κωνσταντινούπολη και θρησκευτική (μουσουλμανική) μειονότητα στη Θράκη & Νομοθετικό διάταγμα υπ' αριθ. 238/φδκ α'/25 Αυγούστου 1923 περί κυρώσεως της εν Λωζάνη συνομολογηθείσης συνθήκης περί ειρήνης, & Ιμβριακή Ένωση Μακεδονίας Θράκης, Συνθήκη της Λωζάννης, άρθρο 41, Συνθήκη Ειρήνης 24 Ιουλίου 1923

Από την δεκαετία του 1990 το Ελληνικό κράτος έχει ξεκινήσει την εφαρμογή του προγράμματος «Εκπαίδευση των παιδιών της μουσουλμανικής μειονότητας στην Θράκη» με κύριους στόχους:

1. Την ομαλή ένταξη των παιδιών της μειονότητας στην εκπαίδευση και την κοινωνία.
2. Την ανάπτυξη της εκπαίδευσής τους με την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας σε καλό επίπεδο που να τους επιτρέπει την ένταξή τους στην αγορά εργασίας χωρίς να αντιμετωπίζουν προβλήματα.
3. Την αποδοχή τους από τους εκπαιδευτικούς φορείς και από όλους τους πολίτες.
4. Την εξειδίκευση γνώσεων στους εκπαιδευτικούς και την παροχή καινούριου εκπαιδευτικού υλικού.
5. Την στήριξη των οικογενειών για να ενισχύσουν τα παιδιά τους στο σχολείο.

Με την βελτίωση της εκπαίδευσης της μειονότητας και την αποδοχή και την ένταξή των μελών της στην κοινωνία ως ίσοι πολίτες της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναπτύσσεται το πολιτιστικό επίπεδο της Θράκης και της Ελλάδας γενικότερα. Το σύνθημα του προγράμματος είναι «Κάνουμε πρόσθεση και όχι αφαίρεση, πολλαπλασιασμό και όχι διαίρεση» και με αυτόν τον τρόπο υποστηρίζονται τα μέλη της μειονότητας της Θράκης από το 1997¹³¹.

Από το 1997 το ΥΠΕΠΘ ακολουθεί μια διαπολιτισμική εκπαιδευτική πολιτική όπου στηρίζεται στην εφαρμογή τεσσάρων προγραμμάτων. Τα προγράμματα αυτά σύμφωνα με τον Νικολάου μέχρι σήμερα στοχεύουν στις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες συμπεριλαμβανομένων των μουσουλμάνων της Θράκης¹³². Από το 2002 ως το 2008 στηρίζονται από το Γ΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης με το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα

131. – Υπουργείο Παιδείας Έρευνας και Θρησκευμάτων, «Εκπαίδευση των παιδιών της μουσουλμανικής Μειονότητας στη Θράκη, πρόσθεση και όχι αφαίρεση, πολλαπλασιασμό και όχι διαίρεση», Η πράξη «ένταξη και εκπαίδευση των μουσουλμανοπαίδων» εγκρίθηκε από την ειδική υπηρεσία διαχείρισης Ε.Π. «ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού, εκπαίδευσης και διά βίου μάθησης» στις 16/9/2016 και θα ολοκληρωθεί στις 30/9/2019,

Επιστημονική υπεύθυνη της πράξης είναι η καθηγήτρια του ΕΚΠΑ Θάλεια Δραγώνα.

132.-Γιώργος Νικολάου , «Εκπαιδευτικές πολιτικές διαχείρισης της πολιτισμικής ετερότητας στην Ελλάδα και την Ευρώπη»,2008, σελ. 37-51.

Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης του Μαρτίου 2001¹³³ (Β' ΕΠΕΑΕΚ)¹³⁴. Τα προγράμματα αυτά υλοποιούνται σε 5 άξονες παρέμβασης:

1. Ίσες ευκαιρίες πρόσβασης στην αγορά εργασίας για όλους χωρίς να αποκλείεται κανένας.
2. Η Δια Βίου Εκπαίδευση με την αναβάθμιση και την βελτίωση της.
3. Προωθείται η επιχειρηματικότητα στους νέους.
4. Ένταξη των γυναικών στην εργασία με βελτιωμένους όρους.
5. Επανασχεδιασμός των υποδομών εκπαίδευσης¹³⁵.

Σκοπός τους είναι να διαμορφωθούν κατάλληλα προγράμματα σπουδών, να ανανεωθεί το διδακτικό και εποπτικό υλικό και να επιμορφωθούν οι εκπαιδευτικοί¹³⁶. Με αυτόν τον τρόπο το υπουργείο παιδείας προσπαθεί να εφαρμόσει τις συμβάσεις και να προσφέρει στην μειονότητα μία εκπαίδευση χωρίς να τους στερεί τα δικαιώματά τους. Στη συνέχεια θα αναλύσουμε το εκπαιδευτικό σύστημα των μειονοτικών σχολείων στην Θράκη και την λειτουργία τους.

3.2 Το εκπαιδευτικό σύστημα και η λειτουργία των μειονοτικών σχολείων.

Όπως αναφέραμε στα προηγούμενα κεφάλαια η δωρεάν εκπαίδευση όλων των ανθρώπων κατοχυρώνεται με συμβάσεις και διακηρύξεις. Στην Ελλάδα ο Νόμος 1566/85 στο

133. -Εθνικό κέντρο τεκμηρίωσης και ηλεκτρονικού περιεχομένου, «Την Πέμπτη 29 Μαρτίου 2001, υπεγράφη από την Επίτροπο της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, κα Άννα Διαμαντοπούλου και τον υπουργό Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων, κ. Πέτρο Ευθυμίου, το Β' Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΕΠΕΑΕΚ II). Είναι ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα ύψους 850 δισ. δρχ. που συνοδεύεται από δράσεις στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος για την Κοινωνία της Πληροφορίας (100 δισ. για την εκπαίδευση) και των περιφερειακών προγραμμάτων ΠΕΠ (ύψους περίπου 250 δισ. δρχ.). Το σύνολο δηλαδή του ποσού που θα διατεθεί για την εκπαίδευση από το Γ" ΚΠΣ ανέρχεται σε 1,2 δισ. δρχ. Οι πόροι του ΕΠΕΑΕΚ θα διατεθούν για παρεμβάσεις σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης (πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια, τριτοβάθμια, αρχική επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση).

134.- ΥΠ.Ε.Π.Θ., Ένταξη παιδιών παλιννοστούντων και αλλοδαπών στο σχολείο (γυμνάσιο), Δ. Κ. Μαυροσκούφης (Επιμ.), Οδηγός Επιμόρφωσης. Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Αγωγή. Θεσσαλονίκη,. Εκπαιδευτικές πολιτικές διαχείρισης της πολιτισμικής ετερότητας στην Ελλάδα και την Ευρώπη, Γιώργος Νικολάου, 2008, σελ. 5

135. Εθνικό κέντρο τεκμηρίωσης και ηλεκτρονικού περιεχομένου, Β' Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΕΠΕΑΕΚ II).

136. Ο.π. ΥΠ.Ε.Π.Θ., Ένταξη παιδιών παλιννοστούντων και αλλοδαπών στο σχολείο, σελ.6

άρθρο 2¹³⁷ καθιστά την εκπαίδευση στο δημοτικό και στο γυμνάσιο υποχρεωτική για όλους, αν δεν έχει ξεπεραστεί η ηλικία των 16 ετών και τιμωρεί σύμφωνα με το άρθρο 458 του Ποινικού Κώδικα όποιον είναι κηδεμόνας ανηλίκου και παραλείπει την εγγραφή του ή την παρακολούθησή του στην εκπαίδευση. Ο Νόμος 694/1977¹³⁸, αναφέρεται στα μειονοτικά σχολεία της Δ. Θράκης. Στο άρθρο 1 παρ.1 και 4 του συγκεκριμένου νόμου βλέπουμε ένα από τα χαρακτηριστικά λειτουργίας των μειονοτικών σχολείων που είναι η παροχή δημόσιας και παράλληλα ιδιωτικής παιδείας. Στον Νόμο 682/1977¹³⁹ αναφέρονται τα χαρακτηριστικά των ιδιωτικών σχολείων. Όπως σε κάθε ιδιωτικό σχολείο (άρθρο 18) έτσι και οι μαθητές που παρακολουθούν τα μειονοτικά σχολεία πρέπει να πληρώνουν και τα αντίστοιχα δίδακτρα κάθε έτος¹⁴⁰. Ωστόσο, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε αν μία οικογένεια αδυνατεί να ανταπεξέλθει οικονομικά στα δίδακτρα, ή αν υπάρχει κάποιος άλλος τρόπος οικονομικής στήριξης, προκειμένου να φοιτήσει το παιδί. Σύμφωνα με τον Νόμο 694/1977 στο άρθρο 2 αναφέρεται πως σκοπός του μειονοτικού σχολείου είναι να εξασφαλίζεται η πρόοδος και η ανάπτυξη όλων των παιδιών σωματικά, πνευματικά και ηθικά σε αντιστοιχία με το σύστημα εκπαίδευσης της Ελλάδας, καθώς όπως ορίζεται και στο άρθρο 3, η εποπτεία των σχολείων αυτών βρίσκεται υπό την αιγίδα του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Εντούτοις, στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη υπάρχει το Μειονοτικό Συντονιστικό Γραφείο Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης το οποίο συντονίζει τα εκπαιδευτικά θέματα στα μειονοτικά σχολεία της Ροδόπης, της Ξάνθης και του Έβρου. Επιπλέον στην Κομοτηνή και την Ξάνθη υπάρχουν δύο γραφεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης με διοικητικές αρμοδιότητες που είναι υπεύθυνα για τα δημοτικά σχολεία¹⁴¹. Σύμφωνα με την Ασκούνη η μειονοτική εκπαίδευση απευθύνεται στα σχολεία της Θράκης και στα παιδιά που

137.-ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 1566 Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις, Άρθρο 2.

138.-Νόμος 694/1977- Φεκ 264/Α/16-9-1977, Περί Μειονοτικών Σχολείων της Μουσουλμανικής Μειονότητας εις Δ. Θράκην.

139.-ΝΟΜΟΣ 682/1977, ΦΕΚ Α' 244/1.9.1977, Περί ιδιωτικών σχολείων Γενικής Εκπαιδευσεως Και Σχολικών Οικοτροφείων.

140. - Η μειονοτική εκπαίδευση της Θράκης, Νομικό καθεστώς, προβλήματα και προοπτικές, , Αθήνα,2003, σελ 17.

141.- Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης, Κλειδιά και Αντικλειδιά, «Η εκπαίδευση μουσουλμανοπαίδων2002-2004, Η Μειονοτική εκπαίδευση της Θράκης», 2003,& Νόμος 4547/2018 : Αναδιοργάνωση των δομών υποστήριξης της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις, άρθρο 3 παρ.2

ανήκουν στην μουσουλμανική μειονότητα¹⁴². Στην Συνθήκη της Λωζάννης¹⁴³ στο άρθρο 41 αναφέρεται πως η μειονοτική εκπαίδευση που πρέπει να παρέχει η Ελλάδα στις μειονότητες, δεν αφορά όλες τις σχολικές βαθμίδες αλλά μόνο την πρωτοβάθμια. Ωστόσο, ύστερα από την υποχρεωτικότητα της εκπαίδευσης στα 9 χρόνια, επεκτάθηκε και στη μέση εκπαίδευση. Το Νομοθετικό Διάταγμα 1109/1972¹⁴⁴ όρισε τον τρόπο λειτουργίας των μειονοτικών σχολείων, τα προγράμματα που θα ακολουθούν και την οργάνωση της εκπαίδευσης σύμφωνα με τις διατάξεις της Συνθήκης, όπου παρέχει πολιτιστική αυτονομία στις θρησκευτικές μειονότητες.

Στα μειονοτικά σχολεία εφαρμόζεται η προβλεπόμενη από τις συνθήκες διγλωσσία. Η διδασκαλία της ελληνικής και της τουρκικής γλώσσας κατανέμεται στο πρόγραμμα σε όλες τις τάξεις του δημοτικού. Στα ελληνικά διδάσκεται η Ελληνική γλώσσα, η γεωγραφία, η μελέτη του περιβάλλοντος, η ιστορία και η κοινωνική και πολιτική αγωγή. Στην τουρκική γλώσσα διδάσκεται η τουρκική γλώσσα, τα θρησκευτικά, τα μαθηματικά, η φυσική, η αισθητική και φυσική αγωγή. Σε κάθε γλωσσικό μέρος υπάρχουν τα αντίστοιχα βιβλία αλλά και ξεχωριστοί δάσκαλοι¹⁴⁵. Τα βιβλία που διδάσκονται στην Ελληνική γλώσσα προέρχονται από το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Έως το 2000 τα βιβλία τα οποία χρησιμοποιούνταν στα μειονοτικά σχολεία ήταν τα ίδια που διδάσκονταν τα παιδιά σε όλη την χώρα. Δεν ήταν διαφοροποιημένα στις ανάγκες των παιδιών της μειονότητας που είναι δίγλωσσα. Από το 2000 και μετά αντικαταστάθηκαν με νέα τα οποία είναι κατάλληλα γραμμένα για αλλόγλωσσους από το Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων. Στόχος είναι να

142.-Το κείμενο αυτό προέρχεται από τη Ν. Ασκούνη 2006, Η εκπαίδευση της μειονότητας στη Θράκη. Από το περιθώριο στην προοπτική της κοινωνικής ένταξης, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, αλλά περιέχει και μεταγενέστερα ερευνητικά δεδομένα.

143. Ιμβριακή Ένωση Μακεδονίας Θράκης, Συνθήκη της Λωζάννης, άρθρο 41, Συνθήκη Ειρήνης 24 Ιουλίου 1923.

144.«Ν. Δ. 1109/1972: Προβλέπει την ανάθεση της διδασκαλίας στους αποφοίτους της Ε.Π.Α.Θ., περιέχει διατάξεις σχετικές με την ίδρυση, τη λειτουργία, τους διδάσκοντες, τα βιβλία και την επιμόρφωση των μειονοτικών δασκάλων. Για την ίδρυση δημοτικού σχολείου Νομάρχης και Επιθεωρητής αποφασίζουν από κοινού. Οι μειονοτικοί δάσκαλοι προσλαμβάνονται με σύμβαση ιδιωτικού δικαίου, με απόφαση του Νομάρχη κατόπιν πρότασης του Επιθεωρητή και αφού ζητηθεί η γνώμη της σχολικής εφορείας. Προβλέπεται ο έλεγχος γνώσης της ελληνικής γλώσσας των μειονοτικών δασκάλων από ειδική επιτροπή. Όλοι οι δάσκαλοι υπάγονται στον Επιθεωρητή μειονοτικών σχολείων. Έδρα της περιφέρειας μειονοτικών σχολείων ορίζεται η Καβάλα. Προσδιορίζονται εκ νέου οι αργίες. Αtonεί ο ιδιωτικός χαρακτήρας των μειονοτικών σχολείων και προωθούνται οι απόφοιτοι της Ε.Π.Α.Θ., ενώ αποκλείονται μερικώς οι δασκάλες. Η συγγραφή των σχολικών βιβλίων μπορεί να γίνει με απευθείας ανάθεση. Τροποποιεί το Ν.Δ. 3065/54», Η κοινωνική πολιτική για τις μειονότητες στην Ελλάδα, το παράδειγμα της μουσουλμανικής μειονότητας της Δυτικής Θράκης στον τομέα της εκπαίδευσης, Ελένη Καρασμάνη, Βασιλική Καψή, 2008

145. Νέλλη Ασκούνη, Η εκπαίδευση της μειονότητας: δομή και θεσμικό πλαίσιο, 30 Οκτωβρίου 2012.

καλλιεργηθεί η ελληνομάθεια και να υπάρχει σεβασμός στα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης ομάδας ατόμων. Για την τουρκική γλώσσα, το μορφωτικό πρωτόκολλο του 1968¹⁴⁶ ορίζει τα βιβλία να στέλνονται από την Τουρκία¹⁴⁷. Το ίδιο ακριβώς ορίζεται και για τα βιβλία που στέλνονται στην Κωνσταντινούπολη και στα ορθόδοξα μειονοτικά σχολεία.

Με τα νέα βιβλία, τα οποία διδάσκονται από το 2000 ο στόχος είναι να επιτευχθεί η εκπαίδευση των παιδιών με τον πιο κατάλληλα εκπαιδευτικό τρόπο βασισμένο πάντα στις μαθησιακές και γλωσσικές ανάγκες των παιδιών. Τα παιδιά της μειονότητας, αντιμετωπίζονται πλέον σε ίση βάση στη μαθησιακή διδασκαλία. Οι μαθητές που έρχονται αντιμέτωποι με την εκμάθηση δύο γλωσσών, που καλούνται να τις εξασκήσουν και τις δύο πολύ καλά, χρειάζονται βιβλία τα οποία να είναι προσιτά στις ανάγκες τους. Η μαθησιακή διδασκαλία με αυτόν τον τρόπο θα γίνει πιο εύκολη και κατανοητή για τα παιδιά. Όλα τα σχολικά εγχειρίδια απευθύνονται σε μαθητές που η μητρική τους γλώσσα είναι η Ελληνική. Ωστόσο αυτό μπορεί να δυσκόλευε τους μαθητές της μειονότητας καθώς η γλώσσα που μιλάνε στο σπίτι είναι η τουρκική. Με την αλλαγή των βιβλίων κατανοείται η ανάγκη για διαφοροποίηση της γλωσσικής διδασκαλίας με τρόπο πιο εύχρηστο για τα παιδιά.

3.3 Οι εκπαιδευτικοί των μειονοτικών σχολείων.

Ο Νόμος 2341/1995 ορίζει πως οι δάσκαλοι των μειονοτικών σχολείων που ανήκουν στο ελληνόγλωσσο μέρος τοποθετούνται από το Ελληνικό Υπουργείο Εκπαίδευσης με το πλαίσιο που ισχύει για όλα τα δημόσια σχολεία και είναι είτε με απόσπαση, είτε αναπληρωτές, είτε κάποιιοι μόνιμοι εκπαιδευτικοί. Η τοποθέτηση τους στα μειονοτικά σχολεία, γίνεται από το Αρμόδιο Υπηρεσιακό Συμβούλιο Μειονοτικής Εκπαίδευσης (Υ.Σ.Μ.Ε.). Ακόμα στο σχετικό νόμο αναφέρεται ότι: «Για την επιλογή και τοποθέτηση εκπαιδευτικών στα μειονοτικά σχολεία της Θράκης και την άσκηση αρμοδιοτήτων υπηρεσιακού και πειθαρχικού συμβουλίου για τους εκπαιδευτικούς αυτούς, συνιστάται

146.-Ελληνοτουρκική μορφωτική επιτροπή, «Το ελληνοτουρκικό μορφωτικό πρωτόκολλο της 20-12-1968», πρωτόκολλο334, συνεδριάσεις εν Άγκυρα και Αθήναις

147. Ο.π.

Υπηρεσιακό Συμβούλιο Μειονοτικής Εκπαίδευσης...»¹⁴⁸ Επιπλέον στο άρθρο 1 παρ.3 ένα σημαντικό στοιχείο για το Συμβούλιο, που αφορά τους δασκάλους που ζητούν να τοποθετηθούν στα μειονοτικά σχολεία, είναι η μετεκπαίδευσή τους, η γνώση ξένων γλωσσών, η εξοικείωση τους με άλλους πολιτισμούς και το συγγραφικό τους έργο. Οι υποψήφιοι εκπαιδευτικοί κρίνονται κατάλληλοι για μετάθεση ή όχι ύστερα από συνέντευξη που δίνουν ενώπιον του συμβουλίου, προκειμένου να εξεταστεί η καταλληλότητά τους για την εκπαίδευση στα μειονοτικά σχολεία. Οι δάσκαλοι που διδάσκουν την τουρκική γλώσσα ανήκουν στην μειονότητα. Μέχρι το 2009 ήταν απόφοιτοι της Ειδικής Παιδαγωγικής Ακαδημίας Θεσσαλονίκης (ΕΠΑΘ). Με τον νόμο 3966/2011 έκλεισε η ακαδημία και το 2011 ιδρύεται Τομέας Μειονοτικής Εκπαίδευσης στο Παιδαγωγικό Τμήμα του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου στη Θεσσαλονίκη¹⁴⁹. Ωστόσο επειδή δεν υπήρξε νομοθετική ρύθμιση για το συγκεκριμένο τμήμα στην Θεσσαλονίκη, το 2015-2016 με τον νόμο 4310/2014 ιδρύεται με νομοθετική ρύθμιση το Διδασκαλείο Εκπαιδευτικών Μειονοτικού Προγράμματος στο Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης στην Αλεξανδρούπολη, κλείνοντας το τμήμα της Θεσσαλονίκης¹⁵⁰. Στα παλαιότερα χρόνια υπήρχαν μουσουλμάνοι δάσκαλοι που ήταν απόφοιτοι από τα Τουρκικά διδασκαλεία, ιεροσπουδαστήρια κ.α. όμως σήμερα δεν υφίστανται πλέον. Τέλος οι εκπαιδευτικοί στις ομάδες αυτές μπορεί να είναι Τούρκοι «μετακλητοί» δάσκαλοι που λόγω αμοιβαιότητας¹⁵¹, για να έχουν ίδιο αριθμό με

148. Ν. 2341/95 άρθρο 1 & 2 ΦΕΚ 208/Α/6-10-1995, «Ρύθμιση θεμάτων του εκπαιδευτικού προσωπικού μειονοτικών σχολείων της Θράκης και της Ειδικής Παιδαγωγικής Ακαδημίας Θεσσαλονίκης και άλλες διατάξεις», & Τσιτσελίτης Κ., «Η μειονοτική εκπαίδευση της Θράκης», Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων, ΥΠΕΠΘ, Πανεπιστήμιο Αθηνών.

149.-Νόμος 3966/2011, Θεσμικό πλαίσιο των Πρότυπων Πειραματικών Σχολείων, Ίδρυση Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Οργάνωση του Ινστιτούτου Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ» και λοιπές διατάξεις.

150.-Νόμος 4310/2014 - ΦΕΚ 258/Α/8-12-2014, άρθρο 66, ίδρυση «Διδασκαλείο Εκπαιδευτικών Μειονοτικού Προγράμματος στο Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης στην Αλεξανδρούπολη».

151. Wikipedia, Λήμμα: Αμοιβαιότητα. «Ο όρος Αμοιβαιότητα απαντάται περισσότερο ως διεθνής όρος και ιδιαίτερα συνήθης στη φρασεολογία της Διπλωματίας. Πρόκειται για την "Αρχή της αμοιβαιότητας" όπως σαφέστερα προσδιορίζεται, κατά την οποία μια Πολιτεία (Χώρα) αναγνωρίζει σε άλλη δικαιώματα, ή που μπορεί και να αναδέχεται υποχρεώσεις έναντι άλλης, υπό την προϋπόθεση όμως της αναγνώρισης από την ετέρα ίσων δικαιωμάτων ή υποχρεώσεων έναντι αυτής. Η "Αρχή της αμοιβαιότητας" μπορεί να απορρέει είτε εκ συμβατικού όρου συμφωνίας ή συνθήκης (ως ρήτρα αμοιβαιότητας) είτε ως «γενικά παραδεδομένος κανόνας του Διεθνούς Δικαίου». Η αρχή της αμοιβαιότητας αποκλείεται ρητά εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης: κράτος-μέλος δεν μπορεί να αρνηθεί να εκπληρώσει

τους Έλληνες δασκάλους που ανήκουν στο ελληνικό δημόσιο, διδάσκουν στα Ελληνορθόδοξα μειονοτικά σχολεία στην Κωνσταντινούπολη¹⁵².

Συμπέρασμα

Οι συμβάσεις που έχουν υπογραφεί και οι υποχρεώσεις των κρατών μελών που απορρέουν από αυτές, είναι σε θέση να προστατέψουν τα δικαιώματα των μειονοτήτων σε όλες τις χώρες όπως και στην Ελλάδα. Το πλαίσιο είναι ξεκάθαρο και διαχωρισμένο για την λειτουργία των μειονοτικών σχολείων, ο ρόλος των συμβουλίων που αποφασίζουν για κάποιες λειτουργίες τους και ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζονται οι εκπαιδευτικοί αλλά και οι οικογένειες των μειονοτήτων. Υπάρχει ελευθερία ως προς το κράτος για την επιλογή του μαθητικού περιβάλλοντος από τους γονείς των παιδιών. Ωστόσο ο πολιτισμός, η κουλτούρα και η γλώσσα είναι βασικά στοιχεία πρόσληψης εκπαιδευτικών στα σχολεία αυτά.

υποχρεώσεις του που απορρέουν από το Κοινοτικό Δίκαιο επικαλούμενο την άρνηση συμμόρφωσης άλλου κράτους-μέλους.»

152. Ό.π. Νέλλη Ασκούνη, σελ. 2.

4^ο Κεφάλαιο. Μέριμα στην ειδική αγωγή για την Μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης.

Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό θα εξετάσουμε την εφαρμογή της ειδικής αγωγής στην μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης. Θα αναλυθούν τα αποτελέσματα των κατ' ιδίαν συζητήσεων με δύο διαφορετικές ομάδες. Η πρώτη ομάδα αφορά ορισμένους γονείς, μέλη της εν λόγω μειονότητας, οι οποίοι έχουν παιδιά που φοιτούν στην ειδική αγωγή, προκειμένου να διαπιστώσουμε αν η στήριξη που παρέχεται στα παιδιά τους είναι ικανοποιητική. Ποια είναι τα προβλήματα με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι. Ποιες είναι οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν και αν μπορούν τα σχολεία και οι δομές της ειδικής αγωγής να εξοπλιστούν με το απαραίτητο υλικό που θα βοηθούσε τα παιδιά περισσότερο στην παιδαγωγική διαδικασία. Η δεύτερη ομάδα αφορά τους αρμόδιους προϊσταμένους από δομές αξιολόγησης των μαθητών και την εκάστοτε πρωτοβάθμια εκπαίδευση σε κάθε πόλη όπου θα μαζέψουμε στοιχεία και πληροφορίες χρήσιμα για την έρευνά μας. Θα εξετάσουμε αν οι οικογένειες των μειονοτήτων αξιοποιούν τις δομές της ειδικής αγωγής για την καλύτερη εκπαίδευση των παιδιών τους. Τέλος θα δούμε αν το νομικό πλαίσιο της παρεχόμενης ειδικής αγωγής είναι το ίδιο ή διαφορετικό σε σχέση με την μειονότητα.

Σε αυτό το σημείο είναι χρήσιμο να αναφέρουμε κάποια στοιχεία για την δομή της μουσουλμανικής οικογένειας που μπορούν να φανούν χρήσιμα στην έρευνα μας. Οι οικογένειες είναι πολυμελείς, πυρηνικές ή εκτεταμένες με δυνατούς οικογενειακούς δεσμούς. Η δομή τους και η λειτουργία τους είναι παραδοσιακή¹⁵³. Μέσα στην οικογένεια η γυναίκα έχει μια συγκεκριμένη θέση που αποτυπώνεται στο κοράνι (το ιερό βιβλίο των μουσουλμάνων). Πρέπει να είναι αφοσιωμένη στον σύζυγο και στα παιδιά τους. Ο σύζυγός μιας γυναίκας είναι ανώτερος από αυτήν και στην σχέση δεν υπάρχει ισότητα¹⁵⁴. Στο θέμα της εκπαίδευσης, η οικογένεια παίζει σημαντικό ρόλο στην διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Τα παιδιά πρέπει να αποκτήσουν συγκεκριμένες αξίες και συμπεριφορές. Η μητέρα ως προς την

153.- Κλίμακα, Φορέας ανάπτυξης ανθρώπινου και κοινωνικού κεφαλαίου για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού, Κέντρο ημέρας Δίπλο για τους Έλληνες μουσουλμάνους, 2001

154. Κοράνι, «Οι Γυναίκες», 4:34

κόρη είναι αυτή που της μαθαίνει βασικά πράγματα για τη ζωή¹⁵⁵. Στα απομακρυσμένα χωριά πολλές φορές τα κορίτσια είναι υποχρεωμένα να βοηθούν στις δουλειές του σπιτιού κάτι που δυσκολεύει το δικαίωμά τους για να μορφωθούν. Στο σχολείο φοιτούν από έξι χρονών¹⁵⁶. Σήμερα στην μειονότητα της Θράκης τα κορίτσια ξεκινούν το σχολείο και φτάνουν μέχρι την ανώτατη εκπαίδευση (τριτοβάθμια) εάν το επιθυμούν. Ωστόσο η παραδοσιακή δομή της οικογένειας με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά δεν μπορούμε να πούμε ότι έχει αλλάξει και ότι πλησιάζει το ευρωπαϊκό πρότυπο, που θέλει την ισότητα των δύο φύλλων και την εκπαίδευση όλων των πολιτών ξεκινώντας από πολύ μικρή ηλικία.

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό που θα ήταν καλό να αναφέρουμε και που είναι σημαντικό για την έρευνά μας είναι οι δύο γλώσσες, η ελληνική και η τουρκική, που καλούνται να διδαχθούν τα παιδιά στα μειονοτικά σχολεία. Ο χαρακτήρας των δύο γλωσσών είναι τελείως διαφορετικός. Ανήκουν σε διαφορετικές οικογένειες γλωσσών με διαφορετική δομή και σύνταξη και πιθανότατα αυτό να δημιουργεί δυσκολίες στην πλήρη ανάπτυξη των δύο γλωσσών ταυτόχρονα. Η μορφολογία της ελληνικής γλώσσας στα ρήματα δεν είναι ίδια με εκείνη της τουρκικής γλώσσας. Αυτό σημαίνει ότι ένα παιδάκι που μαθαίνει παράλληλα τις εν λόγω γλώσσες, μπορεί να αντιμετωπίζει δυσχέρειες στην εκμάθησή τους¹⁵⁷. Ωστόσο, αυτό είναι κάτι που εμείς το πιθανολογούμε και δεν εντοπίσαμε σχετική έρευνα επί του ζητήματος αυτού.

4.1 Νομικό πλαίσιο της Ειδικής Αγωγής για την μειονότητα.

Στο παρόν υποκεφάλαιο θα αναφερθούμε στο θεωρητικό πλαίσιο που υπάγεται η ειδική αγωγή, όσον αφορά την μειονότητα της Θράκης. Θα εξετάσουμε τους νόμους που κατοχυρώνουν τα δικαιώματα των μειονοτήτων στην Ελλάδα.

Σύμφωνα με τον Νόμο 4823/2021¹⁵⁸ στο άρθρο 10 προβλέπονται 800 θέσεις Συμβούλων Εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Από αυτές 4 θέσεις είναι κατανομημένες στην μειονότητα. Ειδικότερα προβλέπονται:

155. Α. Στεφανίδη, Η γυναίκα στο Ισλάμ, μύθος και πραγματικότητα, εκδόσεις Τέρτιος, Θεσσαλονίκη, 1994 σ. 39

156. Τρουμπελά Ελένη, «η θέση της γυναίκας στο Ισλάμ», 2019, σελ.31

157.- Μορφολογική δομή της νέας ελληνικής και η διδακτική της. Αναστασιάδη Συμεωνίδη, Γλωσσολογία 15, 2003 σελ. 25-34

158.- Νόμος 4823/2021- ΦΕΚ 136/Α/3-8-2021, άρθρο 10

1. Δύο θέσεις συμβούλων για τα μειονοτικά προγράμματα των σχολείων της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης Θράκης (ΠΕ73)
2. Μία θέση για τα μειονοτικά προγράμματα των σχολείων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης Θράκης
3. Μία θέση συμβούλου της Μουσουλμανικής θρησκείας.

Στον εν λόγω νόμο παρ. 5 οι θέσεις αυτές δίνονται στις Διευθύνσεις της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα των μειονοτικών σχολείων της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι αποκλειστική ευθύνη των συμβούλων της μειονότητας. Για τις δομές Σ.Μ.Ε.Α.Ε. υπάρχουν σύμβουλοι ειδικής αγωγής και ενταξιακής εκπαίδευσης. Για τα μειονοτικά σχολεία οι υπεύθυνοι σύμβουλοι έχουν από κοινού την ευθύνη της εκπαίδευσης των δημοτικών σχολείων με τους Συμβούλους Εκπαίδευσης του κλάδου ΠΕ70¹⁵⁹ οι οποίοι είναι οι σύμβουλοι των δασκάλων της γενικής αγωγής (παρ.6). Στο άρθρο 15 (παρ. 3) το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων ορίζει την στελέχωση των ΚΕΔΑΣΥ. Οι θέσεις που προβλέπονται είναι 1120. Από αυτές, οι θέσεις που δίνονται στην μειονότητα είναι μία για εκπαιδευτικό με εξειδίκευση στην Ειδική Αγωγή, και από μία θέση στον κοινωνικό λειτουργό και στον ψυχολόγο (Ειδικό Εκπαιδευτικό Προσωπικό). Τα άτομα αυτά πρέπει να ανήκουν στην μουσουλμανική μειονότητα και να στελεχώνουν τα ΚΕΔΑΣΥ με μετάθεση ή με μετάταξη¹⁶⁰. Ακόμα ο Νόμος 4547/2018 στο άρθρο 4 προβλέπει την ίδρυση ξεχωριστού Περιφερειακού Κέντρου Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού (Π.Ε.Κ.Ε.Σ.¹⁶¹) στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Στα κέντρα αυτά εκτός από την εκπαιδευτική οργάνωση, την παρακολούθηση και την στήριξη των εκπαιδευτικών έργων των σχολείων γίνεται και ο συντονισμός των ΚΕΔΑΣΥ. Στο άρθρο 5 για την στελέχωση των Π.Ε.Κ.Ε.Σ στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη ορίζονται επιπλέον 2 άτομα τα οποία ανήκουν στην μειονότητα.

Ο Νόμος 3699/2008 που αναφέραμε στα προηγούμενα κεφάλαια και αφορά την ειδική αγωγή και εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, δεν

159.-Κωδικοί εκπαιδευτικών κλάδων, προσόντα ένταξης σε εκπαιδευτικούς κλάδους, Ν.4521/2018 (ΦΕΚ 38/Α/2-3-2018) – «Ίδρυση Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής και άλλες διατάξεις» Άρθρο 29 Κλάδοι και ειδικότητες εκπαιδευτικού προσωπικού πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

160.Ο.π. άρθρο 15

161.Νόμος 4547/2018 : Αναδιοργάνωση των δομών υποστήριξης της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις, άρθρο 4 και 5.

ορίζει διαφορετικό νομικό πλαίσιο για τα παιδιά της μειονότητας. Τα δικαιώματα που έχουν τα άτομα που δεν ανήκουν στην μειονότητα είναι ίδια ως προς την εκπαίδευση τους με τα άτομα που ανήκουν σε αυτήν. Το κράτος με τους νόμους που έχει ορίσει, δεν διακρίνει την εκπαίδευση γενικής και ειδικής αγωγής για κανένα παιδί.

Όπως είδαμε το νομικό πλαίσιο στην ειδική αγωγή για τα μέλη της μειονότητας δεν διαφέρει ως προς την εκπαίδευση των παιδιών. Υπάρχουν από το νόμο κατοχυρωμένες θέσεις στις δημόσιες υπηρεσίες οι οποίες ανήκουν στα άτομα της μειονότητας. Έτσι προστατεύονται τα δικαιώματά τους και υπάρχει σωστή διαχείριση των εκπαιδευτικών θεμάτων στα μειονοτικά σχολεία και στις υπηρεσίες.

4.2.Εφαρμογή της Ε.Α. στην Θράκη. Ερευνητικά δεδομένα στην περιοχή της Ξάνθης, του Έβρου και της Κομοτηνής.

Αφού αναλύσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο το νομικό πλαίσιο της Ειδικής Αγωγής στην Ελλάδα και στην μειονότητα, σε αυτό το κεφάλαιο ερευνήσαμε το πρακτικό μέρος και την εφαρμογή των νόμων σε αυτήν. Σύμφωνα με τα στοιχεία που συλλέξαμε υπάρχουν αρκετές δυσκολίες στην εφαρμογή των νόμων στην πράξη. Στην Θράκη από την εκάστοτε πρωτοβάθμια εκπαίδευση σε κάθε πόλη, λειτουργούν μειονοτικά σχολεία χωρίς όμως να μπορεί να αξιοποιηθεί η λειτουργία του Τ.Ε. σε αυτά. Στην Κομοτηνή υπάρχει μόνο ένα (1) ειδικό δημοτικό σχολείο. Στην Ξάνθη υπάρχουν δύο (2) ειδικά δημοτικά σχολεία, ένα (1) ειδικό δημοτικό σχολείο για κωφούς και βαρήκοους και ένα (1) ειδικό δημοτικό για τυφλούς και αμβλύωπες. Στον Έβρο υπάρχουν ένα (1) ειδικό δημοτικό σχολείο στην Αλεξανδρούπολη και ένα (1) ειδικό δημοτικό σχολείο στην Ορεστιάδα. Τα ειδικά σχολεία είναι κοινά για όλα τα παιδιά και δεν υπάρχουν ξεχωριστά ειδικά σχολεία για την μειονότητα. Όταν θα γίνεται αναφορά στην έρευνα για ειδικά σχολεία θα αναφέρονται και για την μειονότητα αλλά και για την πλειονότητα.

Στην Ξάνθη τα Τ.Ε. που λειτουργούν σε μειονοτικά δημοτικά σχολεία είναι δύο (2). Ένα (1) Τ.Ε. στον Κένταυρο το οποίο δημιουργήθηκε πριν 15 χρόνια, δηλαδή το 2007 και ένα (1) Τ.Ε. στο 1^ο μειονοτικό σχολείο της πόλης, το οποίο λειτουργεί γύρω στα 15 χρόνια, ενώ υπάρχουν μεγαλύτερες ανάγκες στην περιοχή. Επιπλέον, έχει δημιουργηθεί ένα (1) ειδικό σχολείο στον Εχίνο πριν από 20 χρόνια, το οποίο όμως τέθηκε σε λειτουργία το 2020, δηλαδή πριν από δύο μόλις χρόνια. Στο συγκεκριμένο σχολείο αντιμετωπίζονται προβλήματα τεχνικής κυρίως φύσεως σχετικά με τις εγκαταστάσεις του αλλά σύμφωνα με τον

προϊστάμενο της Ξάνθης είναι σημαντικό ότι λειτουργεί¹⁶². Οι γονείς αλλά και οι εκπαιδευτικοί τονίζουν πρωτίστως ότι χρειάζονται τόσο τα Τ.Ε. όσο και τα ειδικά σχολεία και δευτερευόντως ότι τα χρειάζονται καλά οργανωμένα με τον απαραίτητο εξοπλισμό και με τις σωστές υποδομές.

4.2.1 Ερευνητικά δεδομένα με βάση τις συνεντεύξεις από τους προϊσταμένους των υπηρεσιών της ειδικής αγωγής.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που αντλήσαμε από την συνέντευξη που μας δόθηκε από τον προϊστάμενο του ΚΕΔΑΣΥ της Ξάνθης¹⁶³, τα ειδικά σχολεία ως επί το πλείστον συστεγάζονται με άλλα σχολεία. Αυτό είναι κάτι που περιορίζει τις δυνατότητες ανάπτυξης των προγραμμάτων και τον εξοπλισμό τους. Ακόμα και αν υπάρχει το κατάλληλο εκπαιδευτικό υλικό, δεν υπάρχουν οι κατάλληλοι χώροι για να γίνει χρήση αυτού. Στο σημείο αυτό καλό είναι να ξεκαθαρίσουμε πως το να συστεγάζεται ένα ειδικό σχολείο με ένα σχολείο της γενικής εκπαίδευσης δεν είναι κατ' ανάγκη αρνητικό στοιχείο, εφόσον πληρούνται κάποιες προϋποθέσεις, όπως το να είναι διαμορφωμένοι οι χώροι κατάλληλα και το κάθε σχολείο να έχει τους δικούς του χώρους, χωρίς να περιορίζει η λειτουργία του ενός την καλή λειτουργία του άλλου. Έτσι διευκολύνεται και η κοινωνικοποίηση των μαθητών.

Το πλαίσιο της ειδικής αγωγής είναι κοινό για όλους τους Έλληνες πολίτες. Δεν υπάρχει διαχωρισμός σε μειονότητα και πλειονότητα. Όλοι έχουν δικαίωμα στην εκπαίδευση. Στον τελευταίο νόμο που αναφέραμε και πιο πάνω (4823/2021) έχει γίνει ένα πολύ σημαντικό βήμα τοποθέτησης μειονοτικών εκπαιδευτικών σε δομές των ΚΕΔΑΣΥ. Ωστόσο στην πράξη δεν έχει εφαρμοστεί ακόμα σε όλες τις μονάδες και ενώ οι θέσεις προβλέπονται από τον νόμο, δεν στελεχώνονται από δασκάλους της μειονότητας. Αυτό κατά την γνώμη μου, μπορεί να μην κατέστη δυνατό εξαιτίας οικονομικών δυσκολιών. Σε κάθε δομή υποστηρικτική πρέπει από τις τρεις θέσεις που υπάρχουν για τον ψυχολόγο, την κοινωνική λειτουργό και τον ειδικό παιδαγωγό η μία να στελεχώνεται από άτομο της μειονότητας. Σύμφωνα με τον προϊστάμενο υπήρξαν συζητήσεις και προσπάθειες στις περιφερειακές διευθύνσεις, οι οποίες όμως δεν έχουν αποφέρει ακόμη την επίτευξη του στόχου αυτού.

Επιπλέον, στην περιοχή της Ξάνθης, σύμφωνα με τα στοιχεία, προκύπτει πως οι οικογένειες από την μειονότητα χρησιμοποιούν τις δομές της ειδικής αγωγής (ΚΕΔΑΣΥ,

162Συνέντευξη προϊστάμενος ΚΕΔΑΣΥ Ν. Ξάνθης, 4/7/2022, 09:00

163.-Ο.π.

ειδικά σχολεία, παράλληλη στήριξη, ΤΕ). Συνεργάζονται με το προσωπικό από τις δομές και ακολουθούν τις συμβουλές τους. Σε περίπτωση που υπάρχει παιδί με μαθησιακές δυσκολίες και προτείνεται κάποιο σχολείο με τμήμα ένταξης, εάν αυτό δεν λειτουργεί στο μειονοτικό δημοτικό που φοιτά το παιδί, τότε οι γονείς είναι δεκτικοί να αλλάξουν σχολική μονάδα και να μεταφέρουν το παιδί τους σε δημόσιο ελληνικό σχολείο προκειμένου να προσφέρουν την καλύτερη εκπαίδευση στο παιδί τους σύμφωνα πάντα με τις ανάγκες του.

Στην Κομοτηνή σε αριθμό 54 μειονοτικών σχολείων δεν λειτουργεί κανένα ΤΕ¹⁶⁴. Στον Έβρο στα εννέα (9) μειονοτικά σχολεία, έχει ανοιχτεί θέση για ΤΕ μόνο σε ένα (1) σχολείο το οποίο δεν έχει δάσκαλο ειδικής αγωγής γιατί δεν πληροί τον απαιτούμενο αριθμό παιδιών που χρειάζεται από τον νόμο για να στείλουν εκπαιδευτικό. Ο απαιτούμενος αριθμός των παιδιών είναι τρεις (3) μαθητές με παιδαγωγική αξιολόγηση από τα ΚΕΔΑΣΥ¹⁶⁵.

Σύμφωνα με τον προϊστάμενο του ΚΕΔΑΣΥ Ροδόπης «το κράτος μπορεί να εφαρμόσει τους νόμους της ειδικής αγωγής αρκεί να υπάρχει οργανωμένη, πολυδιάστατη και συστηματική παρέμβαση. Τα εκπαιδευτικά κενά των δασκάλων που υπάρχουν στα σχολεία και αφορούν την ειδική αγωγή μπορούν να καλυφθούν με την βοήθεια του Εταιρικού Συμφώνου για το Πλαίσιο Ανάπτυξης (ΕΣΠΑ). Τι θα συμβεί, όμως, όταν σταματήσει η παρεχόμενη χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ¹⁶⁶;»

Στην ερώτηση μας αν υπάρχουν προβλήματα εφαρμογής της ειδικής αγωγής στα σχολεία, η απάντηση ήταν θετική. «Τα προβλήματα είναι πολυδιάστατα. Αρχικά πρέπει να συντελεστεί μια μεταρρύθμιση, έτσι ώστε να καταφέρουμε να φτάσουμε στο σημείο να κλείσουν τα ειδικά σχολεία και να επιτευχθεί η συμπερίληψη της γενικής και της ειδικής αγωγής. Κατά δεύτερον, να υπάρξει η σωστή εκπαίδευση των δασκάλων της γενικής αγωγής ως προς το θέμα της αντιμετώπισης περιπτώσεων μαθητών που ανήκουν στην ειδική αγωγή.»

Στην ερώτηση μας αν θεωρεί τα ειδικά σχολεία εξοπλισμένα με εκπαιδευτικό υλικό και κατάλληλο προσωπικό, ο προϊστάμενος των ΚΕΔΑΣΥ Ροδόπης μας απάντησε ότι:

164. Συνέντευξη υπάλληλος πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, 12/12/2022, 13:00, Ν.Ροδόπης

165.- Οι διατάξεις της παρ.1.γ.α. του άρθρου 6 του ν.3699/2008 (Α'199) «Για την ίδρυση Τ.Ε. απαραίτητη προϋπόθεση είναι να υπάρχουν κατ' ελάχιστον τρεις (3) μαθητές και σχετική πρόταση από διαγνωστική υπηρεσία».
Νόμος 3699/2008

166.- Συνέντευξη Προϊστάμενος ΚΕΔΑΣΥ Ροδόπης, 5/1/23, 10.47

«Τα ειδικά σχολεία είναι εξοπλισμένα με το κατάλληλο εκπαιδευτικό υλικό (χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν χρειάζεται καινούριο και περισσότερο κατά περιόδους) και ακόμα το εκπαιδευτικό προσωπικό που εργάζεται είναι και αυτό εξειδικευμένο κατάλληλα στην ειδική αγωγή. Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι δομές στην ειδική αγωγή είναι ένα πολυδιάστατο θέμα. Αρχικά εντοπίζεται η παρέμβαση στο οικογενειακό περιβάλλον τυπικής και άτυπης εκπαίδευσης (δηλαδή εφαρμογή ειδικής αγωγής με ειδική μέριμνα). Το οικογενειακό περιβάλλον είναι πολύ σημαντικό να εξοικειωθεί με ειδικά προγράμματα. Δεύτερον η κοινότητα είναι μια οργανωμένη παρέμβαση. Τι συμβαίνει όταν το παιδί φεύγει από το σχολείο και πηγαίνει στο σπίτι; Να υπάρχουν δομές που να μπορούν να λειτουργούν οργανωτικά εκτός από τα Κέντρα Δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιών (ΚΔΑΠ)¹⁶⁷ για να βοηθούν σε επίπεδο κοινότητας τα παιδιά και τους γονείς.»

«Το ποσοστό των παιδιών με ειδικές ανάγκες που κυμαίνεται γύρω στο 20% είναι ένα θέμα το οποίο πρέπει να μας απασχολήσει. Παρακολουθούν αυτά τα παιδιά το σχολείο; Είναι κρυμμένα στο σπίτι για να μην στιγματιστούν; Μήπως παρακολουθούν μαθήματα στην γενική αγωγή χωρίς να μπορούν να εκπαιδευτούν κατάλληλα λόγω των μαθησιακών δυσκολιών; Αυτά είναι κάποια ερωτήματα τα οποία προκύπτουν και χρειάζονται περαιτέρω έρευνα στο μέλλον. Το ίδιο συμβαίνει και στα παιδιά της μειονότητας. Το ποσοστό κυμαίνεται περίπου στο 20% όπως την πλειονότητα.»

Στο ΚΕΔΑΣΥ Ροδόπης έχει εφαρμοστεί ο νόμος που, όπως είδαμε πιο πάνω, ορίζει την κάλυψη εκπαιδευτικών θέσεων από μέλη της μειονότητας. Υπάρχει εκπαιδευτικός με απόσπαση από την μειονότητα, νηπιαγωγός και ψυχολόγος.

Στην ερώτηση αν αξιοποιούν τα μέλη της μειονότητας τις δημόσιες υπηρεσίες μας ενημέρωσε πως «οι οικογένειες των μελών της μειονότητας χρησιμοποιούν κανονικά τις δομές της ειδικής αγωγής. Παντού υπάρχουν οικογένειες που συνεργάζονται και κάποιες που δεν συνεργάζονται. Για παράδειγμα μία οικογένεια που είναι απομακρυσμένη σε κάποιο χωριό δεν είναι εύκολο να συνεργαστεί και αυτό μπορεί να συμβαίνει γιατί δεν είναι εξοικειωμένοι με την γλώσσα. Αυτό που παίζει σημαντικό ρόλο είναι το μορφωτικό επίπεδο, οι καταβολές της κάθε οικογένειας, το επίπεδο των γονέων κ.ά. στην αντιμετώπιση της οικογένειας απέναντι σε ένα παιδί με ειδικές ανάγκες και στις υπηρεσίες και τις συμβουλές

167.-Κέντρα Δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιών, (ΚΔΑΠ) που διαθέτουν παιδαγωγικούς χώρους δημιουργίας και διασκέδασης, μέσα στους οποίους τα παιδιά κοινωνικοποιούνται με τη βιωματική συμμετοχή τους. Στις δομές αυτές απασχολούνται παιδιά 5 – 12 ετών κατά τις απογευματινές ώρες.

που δέχεται. Το ίδιο όμως συμβαίνει και στην πλειονότητα χωρίς να υπάρχει κάποια σημαντική διαφορά.»

Στην περίπτωση του Έβρου τα στοιχεία¹⁶⁸ δείχνουν πως τα χωριά της μειονότητας λόγω του ότι είναι αρκετά απομακρυσμένα δεν κάνουν χρήση των δομών της ειδικής αγωγής. Στο διάστημα των τεσσάρων τελευταίων χρόνων δεν υπάρχει καμία παραπομπή από σχολείο για κάποιο παιδί της μειονότητας που να αντιμετωπίζει κάποιο μαθησιακό πρόβλημα. Υπάρχει μόνο σε ένα σχολείο ένα (1) βοηθητικό προσωπικό και μία (1) θέση παράλληλης στήριξης σε ένα παιδί στο Διδυμότειχο. Αυτό που έχει παρατηρηθεί, όταν κάποια οικογένεια παραστεί σε κάποια δομή της ειδικής αγωγής είναι πως κατά κύριο λόγο παίρνει τον λόγο ο πατέρας και πολύ σπάνια η μητέρα. Είναι πατριαρχικές οικογένειες και περισσότερο προστατευτικές με τα κορίτσια της οικογένειας.

Σε ερώτησή μας πώς αντιμετωπίζονται τα παιδιά με ειδικές ανάγκες από την μειονότητα, οι προϊστάμενοι των ΚΕΔΑΣΥ της Ξάνθης αλλά και του Έβρου μας απάντησαν:

«Τα στερεότυπα που υπάρχουν στις μειονοτικές ομάδες δεν διαφέρουν από τα στερεότυπα της υπόλοιπης κοινωνίας στο θέμα των παιδιών με ειδικές ανάγκες. Το παιδί που θα στιγματιστεί είναι το ίδιο όπως στην πλειονότητα και στην μειονότητα. Δεν υπάρχουν διαφορές. Οι άνθρωποι τελευταίως έχουν κάνει άλματα προς τα εμπρός. Έρχονται από χωριά που είναι απομακρυσμένα και ζητάνε Τ.Ε. και Παράλληλη Στήριξη.»¹⁶⁹.

Στην ερώτησή μας «Τι ποσοστό περίπου παιδιών από τις μειονότητες αντιμετωπίζει πρόβλημα;» η απάντηση ήταν: «Τα παιδιά με ειδικές ανάγκες είναι ανάλογα με τον πληθυσμό τους. Περίπου 20-25% ποσοστό»¹⁷⁰.

Ένα άλλο στοιχείο το οποίο είναι αξιοσημείωτο από την έρευνα μας είναι πως όταν ένας δάσκαλος που ανήκει στην μειονότητα, είναι τελειόφοιτος της γενικής αγωγής δεν έχει το δικαίωμα να εργαστεί στην γενική εκπαίδευση στα μειονοτικά σχολεία. Για παράδειγμα σε ένα σχολείο διθέσιο μειονοτικό¹⁷¹, προβλέπονται δύο δάσκαλοι χριστιανοί και δύο

168. Συνέντευξη Προϊστάμενη ΚΕΔΑΣΥ Ν. Έβρου, 12/11/2022, 21:00

169.- Συνέντευξη προϊστάμενη ΚΕΔΑΣΥΝ. Έβρου, 12/11/2022, 21:00

170.- Συνέντευξη προϊστάμενος ΚΕΔΑΣΥ Ν. Ξάνθης, 4/7/2022, 09:00

171. Etienne Brunswic & Jean Valerien 2004. Multigrade Schools, Ολιγοθέσια (Multigrade Schools) ονομάζονται τα σχολεία εκείνα στα οποία οι εκπαιδευτικοί εργάζονται συγχρόνως με περισσότερες από μία τάξεις και ηλικιακές ομάδες μέσα στην ίδια αίθουσα. Στην Ελλάδα ολιγοθέσια θεωρούνται τα μονοθέσια, διθέσια και τριθέσια Δημοτικά

μουσουλμάνοι. Το κομμάτι των Ελληνικών δεν επιτρέπεται να διδάσκεται από άτομο που ανήκει στην μειονότητα ακόμη κι αν έχει σπουδάσει σε Ελληνικό πανεπιστήμιο ή κατέχει μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών. Αυτό συμβαίνει επειδή πρέπει να υπάρχει βάση των διεθνών συνθηκών (όπως η Συνθήκη της Λωζάννης) και συμβάσεων μια ισορροπία (αμοιβαιότητα), καθώς επίσης να υπάρχει και αντιστοιχία σε σχέση με τα σχολεία της ελληνικής μειονότητας στην Κωνσταντινούπολη. Από τα παραπάνω προκύπτει μία ερώτηση η οποία επηρεάζει την ειδική αγωγή.

Στα μειονοτικά σχολεία, που η γλώσσα στην οποία παρέχεται η εκπαίδευση των παιδιών είναι η Τουρκική, ποιος δάσκαλος είναι κατάλληλος να στελεχώσει το Τ.Ε.;

Ένας δάσκαλος που θα μπορεί να μιλήσει την τουρκική γλώσσα και να εξηγήσει με διαφορετικό τρόπο την εκάστοτε διδασκαλία δεν αποκλείεται να είναι εξίσου πιο βοηθητικός για τα παιδιά αυτά. Σε όλες μας τις συνεντεύξεις οι προϊστάμενοι σε δομές της ειδικής αγωγής στην Θράκη θεωρούν πως τα Τ.Ε. των μειονοτικών δημοτικών καλό είναι να στελεχώνονται από δασκάλους της μειονότητας. Αυτό είναι θεμιτό γιατί εκτός από την γλώσσα που γνωρίζουν και τις διαφορετικές έννοιες αυτής, μπορούν να αντιληφθούν την κουλτούρα της μειονότητας, και τον διαφορετικό τρόπο σκέψης των παιδιών σύμφωνα με τον πολιτισμό τους και τον τρόπο ζωής τους. Η διγλωσσία των παιδιών επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό την ανάπτυξή τους σε μαθησιακό επίπεδο. Θα ήταν πιο εύκολο για ένα δάσκαλο που γνωρίζει την γλώσσα να αντιληφθεί αν ένα παιδί παρουσιάζει μαθησιακές δυσκολίες ή απλά θέλει χρόνο προσαρμογής στην εκπαιδευτική διδασκαλία και να το βοηθήσει πιο αποτελεσματικά. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση πρέπει αρχικά να υπάρξει στελέχωση των μειονοτικών σχολείων με Τ.Ε. και στη συνέχεια να εξεταστεί ο δάσκαλος που θα κατέχει την θέση αν θα είναι από την μειονότητα ή από την πλειονότητα.

4.2.2 Ερευνητικά δεδομένα με βάση τις συνεντεύξεις από τους γονείς παιδιών με ειδικές ανάγκες που ανήκουν στην μειονότητα.

Σε αυτό το σημείο, θα αναφερθούμε στα ερευνητικά αποτελέσματα που προκύπτουν, ύστερα από τις συνεντεύξεις μας με τους γονείς των παιδιών της μειονότητας που ανήκουν στην ειδική αγωγή και τις δημόσιες υπηρεσίες που τους προσφέρονται. Οι γονείς των παιδιών

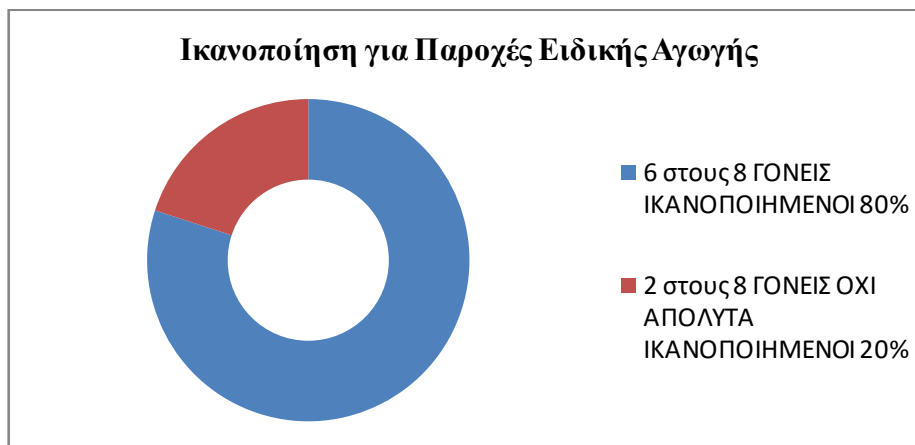
Σχολεία. Η Φ.3/897/97652/Γ1 ΦΕΚ 1507/ απόφαση της Υπ. Παιδείας ορίζει: "Συχνά η επιλογή του ολιγοθέσιου σχολείου είναι μια επιλογή ανάμεσα στην εκπαίδευση και την παντελή απουσία εκπαίδευσης. Δεν είναι λύση δεύτερης ποιότητας», Corybantes Moros

με ειδικές ανάγκες, που ανήκουν στην μειονότητα της Θράκης, κατά κύριο λόγο είναι ευχαριστημένοι αρκετά από τις υπηρεσίες που τους προσφέρει το κράτος. Το 80% των γονιών των παιδιών δεν είχαν κανένα παράπονο.

Μια οικογένεια μας έκανε γνωστό πως αν δεν υπήρχε το ειδικό σχολείο για τα παιδιά με ειδικές ανάγκες, το παιδί της δεν θα μπορούσε να κοινωνικοποιηθεί. Σύμφωνα πάντα με τους γονείς του εν λόγω παιδιού, κατάφερε το παιδί της να αποκτήσει σημαντικές δεξιότητες όπως το να είναι πάρα πολύ κοινωνικό, ανεξάρτητο και σε θέση να έχει την δική του γνώμη και προσωπικότητα. Όλα αυτά τονίζουν πως τα πέτυχε με την δουλειά που έγινε στην δομή της ειδικής αγωγής. Στην ερώτησή μας προς την μητέρα αν είναι ευχαριστημένη με το προσωπικό που δουλεύει εκεί, η απάντηση ήταν και πάλι πολύ θετική. Υποστηρίζει βέβαια πως αν θα μπορούσε να υπάρχει και περισσότερο προσωπικό τότε θα ήταν ακόμα καλύτερα. Επιπλέον όλες οι οικογένειες είναι ευγνώμονες που δεν χρειάζεται να προβούν σε δαπάνες για να χρησιμοποιήσουν τις δημόσιες δομές της ειδικής αγωγής που χρειάζονται τα παιδιά τους, όπως τα ειδικά σχολεία, τα ιδρύματα για παιδιά με ειδικές ανάγκες, τα ΚΕΔΑΣΥ, τα Τ.Ε., και την παράλληλη στήριξη.

Ένα ποσοστό γύρω στο 20% από τις οικογένειες υποστηρίζουν πως τα ειδικά σχολεία δεν έχουν τις σωστές υποδομές για να διευκολυνθούν τα παιδιά τους. Αυτό κυρίως αφορά τις οικογένειες που έχουν παιδιά με κινητικά προβλήματα και αναγκάζονται οι γονείς, αλλά και το βοηθητικό προσωπικό να μεταφέρουν από τον έναν χώρο σε έναν άλλο τα παιδιά γιατί δεν έχουν γίνει οι απαραίτητες ενέργειες που χρειάζονται για την μεταφορά τους. Τα σχολεία έχουν τάξεις χωρίς, ωστόσο, να διαθέτουν το απαραίτητο κεκλιμένο επίπεδο (ράμπα) για τα αναπηρικά καροτσάκια και τα λεωφορεία που μεταφέρουν τα παιδιά δεν διαθέτουν επίσης το κατάλληλο εξάρτημα (ράμπα) για την επιβίβαση και αποβίβαση παιδιών με ειδικές ανάγκες. Αυτό είναι πολύ σημαντικό καθώς δυσκολεύει το έργο του προσωπικού αλλά και των γονέων που εμπιστεύονται τα παιδιά τους στο σχολείο. Ακόμα οι οικογένειες αυτές πιστεύουν πως το προσωπικό που εργάζεται στις δομές της ειδικής αγωγής δεν είναι πάντα εξειδικευμένο. Χρειάζεται περισσότερο προσωπικό και έμπειρο εξ' ολοκλήρου στην εκπαίδευση και διάγνωση παιδιών με ειδικές ανάγκες.

Γράφημα 1. Ικανοποίηση για παροχές Ειδικής Αγωγής στην μειονότητα

Όπως βλέπουμε στο γράφημα, αν αναπαραστήσουμε τα στοιχεία των συνεντεύξεων, οι γονείς της μειονότητας οι οποίοι είναι ικανοποιημένοι από την ειδική αγωγή στην Ελλάδα και συγκεκριμένα τις παροχές αυτής στην Θράκη, αντιπροσωπεύουν το 80% του συνόλου των ερωτηθέντων γονέων. Οι γονείς οι οποίοι δεν είναι απόλυτα ικανοποιημένοι αλλά έχουν να αντιμετωπίσουν αρκετές δυσκολίες στην ειδική αγωγή και θεωρούν πως χρειάζονται ακόμα αρκετά πράγματα τα οποία είναι απαραίτητα όπως οι υποδομές, το εξειδικευμένο προσωπικό, τα Τ.Ε. στα μειονοτικά σχολεία, οι περισσότερες θεραπείες κ.α. αντιπροσωπεύουν το 20% των ερωτηθέντων.

Στην ερώτηση μας αν θα επιθυμούσαν να γίνουν κάποιες αλλαγές στην ειδική αγωγή από το κράτος η απάντηση των γονέων ήταν:

«Χρειάζονται αλλαγές. Το προσωπικό πρέπει να είναι ειδικευμένο και με εμπειρία απέναντι σε αυτά τα παιδιά. Να παρέχονται περισσότερες θεραπείες δωρεάν από το κράτος και να δημιουργηθούν κατάλληλοι χώροι για να μπορούν τα άτομα με αναπηρία να κινούνται. Θέλουμε να έχουμε προσβάσιμους χώρους για τα παιδιά μας το απόγευμα αν θελήσουμε να τα βγάλουμε βόλτα. Μια παιδική χαρά για ΑΜΕΑ είναι πλέον απαραίτητη, αλλά δεν υπάρχει. Αντιμετωπίζουμε διαφορετική συμπεριφορά από το περιβάλλον μας λόγω των παιδιών που έχουμε, τουλάχιστον εγώ το έχω βιώσει αυτό, ας έχουμε τουλάχιστον μια στήριξη από το κράτος ως προς τις παροχές και την οικονομική στήριξη.»

Επιπλέον το γεγονός πως δεν υπάρχουν πολλά ειδικά σχολεία δυσκολεύει ακόμα περισσότερο την κατάσταση. Οι προσπάθειες που καταβάλαμε να έρθουμε σε επικοινωνία με γονείς από τα μειονοτικά χωριά του Έβρου δεν απέδωσαν. Η επικοινωνία με τις οικογένειες αυτές ήταν πολύ δύσκολη. Η απομόνωση των χωριών αυτών επηρεάζει την εκπαιδευτική διαδικασία και ένταξη των παιδιών της μειονότητας στο γενικό σύνολο και ειδικά στο πλαίσιο της ειδικής αγωγής.

Η αντιμετώπιση των δημόσιων υπηρεσιών απέναντι στις οικογένειες, σύμφωνα με τους γονείς, είναι πολύ καλή. Ποτέ δεν ένοιωσαν μειονεκτικά ή ότι αντιμετωπίζονται με διαφορετικό τρόπο ή με κάποιο διαχωρισμό. Δηλώνουν ότι το προσωπικό που δουλεύει σε δομές της ειδικής αγωγής είναι πολύ ευγενικό, φροντίζουν και νοιάζονται για τα παιδιά τους. Ακόμη υπήρχαν οικογένειες που μας ανέφεραν πως αν τα μειονοτικά σχολεία είχαν Τ.Ε. θα τους βοηθούσε πολύ γιατί τα παιδιά τους θα είχαν την επιπλέον βοήθεια που χρειάζονταν στα μαθήματα. Υπήρχαν γονείς που ενώ τα παιδιά τους είχαν μαθησιακές δυσκολίες δεν επέλεξαν να τα μεταφέρουν σε γενικές δομές αλλά προτίμησαν να συνεχίσουν στο μειονοτικό σχολείο. Η ασφάλεια που νιώθουν στο μειονοτικό σχολείο και η συνήθεια να φοιτούν τα παιδιά τους εκεί είναι ένας από τους λόγους που δεν προτίμησαν την αλλαγή σχολικού πλαισίου.

Τέλος, να αναφέρουμε πως από τις συνεντεύξεις των γονιών που έχουμε προκύπτει ότι οι ανάγκες των παιδιών είναι ίδιες και δεν διαφοροποιούνται αν κάποιος ανήκει στην μειονότητα ή στην πλειονότητα. Οι γονείς με παιδιά ΑΜΕΑ αντιμετωπίζουν τους ίδιους προβληματισμούς και ανησυχίες. Καλούνται να επιλύσουν τα ίδια θέματα και να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες που προκύπτουν όπως αυτοί πιστεύουν καλύτερα.

Συμπέρασμα

Σύμφωνα με την έρευνα μας και μετά από τις συνεντεύξεις με τους αρμόδιους φορείς αλλά και ένα ποσοστό γονιών από την μειονότητα καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως η εφαρμογή της ειδικής αγωγής στα μειονοτικά σχολεία είναι περιορισμένη. Τα Τ.Ε. είναι ελάχιστα και σε κάποιες πόλεις μηδαμινά. Το πλαίσιο της Ειδικής Αγωγής είναι το ίδιο στην μειονότητα όπως και στην πλειονότητα. Από τις δημόσιες δομές της ειδικής αγωγής δεν υπάρχει καμία διάκριση απέναντι σε αυτές τις οικογένειες. Οι γονείς έχουν την δυνατότητα και την ελευθερία να επιλέξουν όποιο σχολικό περιβάλλον επιθυμούν το οποίο να ικανοποιεί τις ανάγκες των παιδιών τους. Ο νόμος για τις θέσεις στις δομές ειδικής αγωγής που ορίζει να

στελεχώνονται από δασκάλους, ψυχολόγους και κοινωνικούς λειτουργούς, ακόμα δεν έχει εφαρμοστεί. Υπάρχουν σημαντικά προβλήματα για τις οικογένειες που έχουν παιδιά στα ειδικά σχολεία, τα οποία πρέπει η πολιτεία να φροντίσει να καλυφθούν. Χρειάζεται περισσότερο προσωπικό το οποίο να είναι εξ' ολοκλήρου εκπαιδευμένο στην ειδική αγωγή. Κατά το πλείστον οι γονείς από την μειονότητα είναι ευχαριστημένοι με τις δομές της ειδικής αγωγής και ευγνώμονες που υπάρχουν έστω και αυτές οι παροχές και το προσωπικό, γιατί βοηθάνε πολύ τα παιδιά τους, τους συμβουλεύουν πώς να αντιμετωπίσουν τις καταστάσεις που προκύπτουν και πώς να συνεχίσουν.

Γενικά Συμπεράσματα

Συμπερασματικά μετά από συνεντεύξεις με αρμόδιους φορείς σε δομές ειδικής αγωγής, σε υπηρεσίες και από γονείς παιδιών με ειδικές ανάγκες που ανήκουν στην μειονότητα προκύπτει πως η εφαρμογή της ειδικής αγωγής στην εκπαίδευση έχει κάποια κενά τα οποία πρέπει να εξελιχθούν και να καλυφθούν. Ο προβληματισμός μας απέναντι στην εφαρμογή της ειδικής αγωγής στα μειονοτικά δημοτικά σχολεία αλλά και στα ειδικά σχολεία της Θράκης είναι πολυδιάστατος. Τα θέματα που προκύπτουν αφορούν την εφαρμογή του νόμου στα σχολεία. Δεν είναι εύκολη και χρειάζεται εξειδίκευση των δασκάλων της γενικής αγωγής αν θέλουμε να πετύχουμε την συμπερίληψη της ειδικής αγωγής στην γενική εκπαίδευση. Ο απαιτούμενος στόχος είναι η πλήρης ενσωμάτωση των παιδιών με ειδικές ανάγκες στην τυπική εκπαίδευση. Αυτό είναι πολύ δύσκολο να επιτευχθεί καθώς το πλαίσιο της εκπαίδευσης στην Ελλάδα στις μέρες μας χρειάζεται αναδιοργάνωση. Στα μειονοτικά σχολεία η εφαρμογή της ειδικής αγωγής είναι περιορισμένη ως προς τα Τ.Ε.. Η διαδικασία της παράλληλης στήριξης ενός παιδιού με ειδικές ανάγκες μέσα στην γενική τάξη είναι πιο εύκολο να εφαρμοστεί και ειδικά στα χωριά τα οποία είναι απομακρυσμένα και οι γονείς δυσκολεύονται να τα στέλνουν σε άλλη σχολική μονάδα μακριά από το σπίτι τους. Ωστόσο, στις μέρες μας έχουν γίνει πολύ σημαντικά βήματα εξέλιξης στην ειδική αγωγή. Έχουν οριστικοποιηθεί οι νόμοι, τα δικαιώματα των παιδιών με αναπηρία και υπάρχει προσπάθεια εφαρμογής των νόμων της ειδικής αγωγής στην γενική εκπαίδευση. Το εκπαιδευτικό πλαίσιο κινείται με βάση τα δικαιώματα όλων των ανθρώπων στην δημόσια εκπαίδευση. Τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. προστατεύουν τις μειονότητες που υπάρχουν στα εδάφη τους. Το πλαίσιο της ειδικής αγωγής είναι κοινό για όλους τους πολίτες στην Ελλάδα.

Οι οικογένειες των μειονοτήτων που μας μίλησαν, στο μεγαλύτερο ποσοστό ήταν πολύ ικανοποιημένες από την εξέλιξη της ειδικής αγωγής τα τελευταία χρόνια στην Θράκη. Παλαιότερα δεν υπήρχαν αρκετές υπηρεσίες και σχολικές μονάδες να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες των παιδιών τους. Σαφέστατα είναι πολύ δύσκολο γι' αυτούς που τα προβλήματα των παιδιών τους είναι κινητικά και νοητικά καθώς δεν είναι όλες οι σχολικές μονάδες εξοπλισμένες με τις απαραίτητες ράμπες που χρειάζονται για την μετακίνηση των παιδιών

αυτών. Επιπλέον το γεγονός πως τα μειονοτικά δημοτικά δεν έχουν κατά πλειοψηφία την λειτουργία του Τ.Ε. σε εφαρμογή, δυσχεραίνει ακόμα περισσότερο την κατάσταση. Από τις συνεντεύξεις με τους προϊστάμενους των ΚΕΔΑΣΥ στην Ξάνθη, στον Έβρο και στην Κομοτηνή γίνεται αντιληπτό πως έχουν γίνει μεγάλα βήματα στην ειδική αγωγή, όμως η πλήρης εφαρμογή των νόμων στα σχολεία χρειάζεται ακόμα χρόνο. Στο θέμα των διακρίσεων ως προς την θρησκεία, την ιδεολογία ή κάποιο άλλο χαρακτηριστικό, είναι πολύ θετικό πως ούτε οι γονείς αλλά ούτε το προσωπικό της ειδικής αγωγής έχει αρνητική θέση. Φαίνεται πως δεν υπήρξε καμία διάκριση ή διαχωρισμός. Οι γονείς φαίνεται να είναι απόλυτα ικανοποιημένοι και ευχαριστημένοι από το προσωπικό που δουλεύει στα σχολεία της ειδικής αγωγής και σε όλες τις δομές της. Το μόνο που μπορούμε να επισημάνουμε ως στοιχείο στο κομμάτι του προσωπικού που αναφέρθηκε από 2 οικογένειες είναι πως θα έπρεπε να υπάρχει περισσότερο προσωπικό για καλύτερη αποδοτικότητα στην μάθηση και στην αξιολόγηση και να είναι εξειδικευμένο πάνω στην ειδική αγωγή των ατόμων με αναπηρία. Οι οικογένειες που βρίσκονται στα χωριά του Έβρου είναι πιο απομονωμένες και πιο δύσκολο να κάνουν χρήση των υπηρεσιών της ειδικής αγωγής. Ωστόσο, από τις υπηρεσίες της ειδικής αγωγής αυτό είναι πολύ κατανοητό και αποδεκτό με αποτέλεσμα εάν παραστεί ανάγκη να σταλθεί η απαραίτητη εκπαιδευτικός ως παράλληλη στήριξη στο σχολείο έτσι ώστε να επωφελούνται τα παιδιά των υπηρεσιών. Τα αποτελέσματα από την έρευνα παρ όλες τις δυσκολίες που αντιμετωπίσαμε όπως αναφέρθηκαν στην εισαγωγή ήταν αρκετά ικανοποιητικά με απόψεις που να μην είναι τελείως αντιφατικές αλλά να περιέχουν και αρκετά κοινά σημεία.

Μια περαιτέρω έρευνα που θα μπορούσε να γίνει στο μέλλον είναι κατά πόσον τα επόμενα χρόνια θα επανδρωθούν τα τμήματα ένταξης στα μειονοτικά σχολεία της Θράκης και κατά πόσο θα βοηθούσε μαθησιακά τα παιδιά στα δημοτικά της μειονότητας να υπήρχε δάσκαλος της ειδικής αγωγής από την μειονότητα στο τμήμα ένταξης. Επιπλέον, όπως αναφέρθηκε και στο τελευταίο κεφάλαιο, το ποσοστό των παιδιών με ειδικές ανάγκες που κυμαίνεται γύρω στο 20% είναι ένα θέμα το οποίο πρέπει να μας απασχολήσει. Παρακολουθούν αυτά τα παιδιά το σχολείο; Είναι κρυμμένα στο σπίτι για να μην στιγματιστούν; Μήπως παρακολουθούν στην γενική αγωγή χωρίς να μπορούν να εκπαιδευτούν κατάλληλα λόγω των μαθησιακών δυσκολιών; Αυτά είναι κάποια ερωτήματα τα οποία προκύπτουν και χρειάζονται περαιτέρω έρευνα στο μέλλον. Το ίδιο συμβαίνει και στα παιδιά της μειονότητας. Το ποσοστό κυμαίνεται περίπου στο 20% όπως την πλειονότητα.

Από τα παραπάνω φαίνεται πως στην εκπαίδευση υπάρχουν αρκετά βήματα ακόμα που θα ήταν καλό να γίνουν. Ωστόσο η διάθεση του κράτους, των υπηρεσιών και των φορέων

που εμπλέκονται είναι θετική προς την εξέλιξη των θεμάτων που αφορούν την παιδεία και την ειδική αγωγή ειδικότερα. Στην έρευνα μας μιλήσαμε με ανθρώπους αξιόπιστους, που αγαπάνε την εκπαίδευση και ήταν ειλικρινείς τόσο στη θετική πορεία της ειδικής αγωγής όσο και στην πορεία που θα ήταν καλό να ακολουθηθεί στο μέλλον. Ουσιαστική μεταρρύθμιση και εφαρμογή των νόμων της ειδικής αγωγής για την πλήρη ενσωμάτωση των παιδιών με ειδικές ανάγκες μπορεί να είναι η συνέχεια της πορείας της ειδικής αγωγής.

Παράρτημα Συνεντεύξεων.

Οι συνεντεύξεις υπόκεινται σε προσωπικά δεδομένα και γι' αυτό δεν δύνανται να δημοσιοποιηθούν τα στοιχεία όσων συμμετείχαν. Τα στοιχεία κάθε συνεντευξιαζόμενου βρίσκονται στην κατοχή της συντάκτριας της εργασίας. Παρακάτω αναφέρονται τα απολύτως απαραίτητα στοιχεία όπως ο αριθμός των συνεντεύξεων, η ώρα και ο τόπος διεξαγωγής της συνέντευξης.

Συνεντεύξεις	Ημερομηνία	Ώρα	Τόπος
Γονέας 1	13/7/2022	10:19	Ν.ΞΑΝΘΗΣ
Γονέας 2	7/7/2022	18:28	Ν.ΞΑΝΘΗΣ
Γονέας 3	6/7/2022	19:40	Ν.ΞΑΝΘΗΣ
Γονέας 4	6/7/2022	18:57	Ν.ΞΑΝΘΗΣ
Γονέας 5	6/7/2022	09:55	Ν.ΞΑΝΘΗΣ
Γονέας 6	6/7/2022	09:01	Ν.ΞΑΝΘΗΣ
Γονέας 7	3/2/2023	13:12	Ν.ΡΟΔΟΠΗΣ
Γονέας 8	6/7/2022	08:00	Ν.ΞΑΝΘΗΣ
Προϊστάμενος ΚΕΔΑΣΥ	4/7/2022	09:00	Ν.ΞΑΝΘΗΣ
Προϊσταμένη πρωτοβάθμιας	29/6/2022	11.54	Ν.ΞΑΝΘΗΣ
Προϊστάμενος ΚΕΔΑΣΥ	5/1/23	10.17	Ν.ΡΟΔΟΠΗΣ
Προϊσταμένη ΚΕΔΑΣΥ	12/11/2022	21:00	Ν.ΕΒΡΟΥ
Ειδικό Εκπαιδευτικό Προσωπικό σε μειονοτικό σχολείο	1/2/2023	15:00	Ν.ΡΟΔΟΠΗΣ
Υπάλληλος πρωτοβάθμιας	12/12/2022	13:00	Ν.ΡΟΔΟΠΗΣ
Υπάλληλος πρωτοβάθμιας	12/11/2022	12:30	Ν.ΕΒΡΟΥ

Ελληνική Βιβλιογραφία

Ανάλυση Δεδομένων, Σχεδιασμός έρευνας, Θεματική Ανάλυση, , 18/3/2022 Αναγνώστηκε από: <https://datanalysis.net/research-design/the-matic-analysis>

Αναστασιάδη Συμεωνίδα, «Μορφολογική δομή της νέας ελληνικής και η διδακτική της», Γλωσσολογία 15, 2003 σελ. 25-34. Αναγνώστηκε από: [http://www.diapolis.auth.gr/diapolis_files/drasil/%CE%91%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%AC%CE%B4%CE%B7%20-%20%CE%A3%CF%85%CE%BC%CE%B5%CF%89%CE%BD%CE%AF%CE%B4%CE%B7%20\(2003\)%20%CE%97%20%CE%BC%CE%BF%CF%81%CF%86%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%B4%CE%BF%CE%BC%CE%AE%20%CF%84%CE%B7%CF%82%20%CE%BD%CE%AD%CE%B1%CF%82%20%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82%20%CE%BA%CE%B1%CE%B9%20%CE%B7%20%CE%B4%CE%B9%CE%B4%CE%B1%CE%BA%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CF%84%CE%B7%CF%82.pdf](http://www.diapolis.auth.gr/diapolis_files/drasil/%CE%91%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%AC%CE%B4%CE%B7%20-%20%CE%A3%CF%85%CE%BC%CE%B5%CF%89%CE%BD%CE%AF%CE%B4%CE%B7%20(2003)%20%CE%97%20%CE%BC%CE%BF%CF%81%CF%86%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%B4%CE%BF%CE%BC%CE%AE%20%CF%84%CE%B7%CF%82%20%CE%BD%CE%AD%CE%B1%CF%82%20%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82%20%CE%BA%CE%B1%CE%B9%20%CE%B7%20%CE%B4%CE%B9%CE%B4%CE%B1%CE%BA%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CF%84%CE%B7%CF%82.pdf) στις 2/2/2023

Αντώνιο Γκουντιέρες, Ηνωμένα Έθνη, 17 στόχοι βιώσιμης ανάπτυξης, στόχος 4 ποιοτική εκπαίδευση, , ΟΗΕ, 2015. Αναγνώστηκε από: <https://unric.org/el/%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%87%CE%BF%CF%83-4-%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%BF%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B7-%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7/#> στις 13/9/2022

Ασδεράκη Φ, Κρήτας Δ., «Η πανδημία έδωσε νέους τρόπους εκπαίδευσης για τις Ευρωπαϊκές αξίες για μαθητές και φοιτητές», huffpost, Νικολέττα Τσιλιβαράκου, 17/12/2020. Αναγνώστηκε από: https://www.huffingtonpost.gr/entry/e-pandemia-edose-neoes-tropoes-ekpaideuses-yia-tis-eeropaikes-axies-yia-mathetes-kai-foitetes_gr_5fdb8e91c5b650b99adac033 στις 20/1/2023

Ασδεράκη Φωτεινή, Χαράλαμπος Γκούσιος, «Εκπαιδευτικές πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Η πρόκληση της πολυγλωσσίας» εκδόσεις Έλλην, 2010, σελ.39-40

Ασπασία-Σπυριδούλα Τόγια, Ελένη Κορέτση, Έρευνα, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών-Επιστημονικών Θεμάτων, Εθνική και Ευρωπαϊκή πολιτική για την εκπαίδευση των Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες. Τεύχος 14ο, 2018, σελ.119-127 Ανακτήθηκε από: https://erkyna.gr/e_docs/periodiko/dimosieyseis/ekpaideytika/t14-09.pdf στις 9/7/2022

Βόμβα Κυριακή, Διπλωματική εργασία με θέμα «Η νομοθεσία της Ειδικής Αγωγής από τον 1143/1981 έως τον 3699/2008» Νομοθετικές αλλαγές και θέσεις των κομμάτων για την εκπαίδευση των παιδιών με ειδικές ανάγκες. Θεσσαλονίκη 2012. Σελ.9, Ανακτήθηκε από: <http://ikee.lib.auth.gr/record/129786/files/GRI-2012-9163.pdf> στις 15/7/2022

Βουλή των Ελλήνων, «Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες», Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες: Βουλή των Ελλήνων Άρθρο πρώτο.- Κυρώνονται και έχουν την ισχύ, που ορίζει το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος, η Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες, που υπογράφηκε στη Νέα Υόρκη στις 30 Μαρτίου 2007, και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες, που υπογράφηκε στη Νέα Υόρκη στις 27 Σεπτεμβρίου 2010. Αναγνώστηκε από: <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid=50fe63392>

Γενική Συνέλευση Η.Ε., Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού Υιοθετήθηκε και παραμένει ανοικτή για υπογραφή, κύρωση και προσχώρηση με την από 20 Νοεμβρίου 1989 44/25 Απόφαση της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών 1 Έναρξη ισχύος : 20 Σεπτεμβρίου 1990 σύμφωνα με το άρθρο 49 Κείμενο : Παράρτημα στην Απόφαση 44/125 της Γενικής Συνέλευσης [όπως κυρώθηκε με τον Ν. 2101 της 2/2 Δεκεμβρίου 1992 : κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ΦΕΚ 192, τ. Α)]. Αναγνώστηκε από: <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid=4bcbf83a2> στις 6/10/2022

Γενική Συνέλευση Η.Ε, Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα Υιοθετήθηκε και άνοιξε για υπογραφή, επικύρωση και προσχώρηση με την από 16.12.1966 υπ' αριθμ. 2200 Α (XXI) απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ Έναρξη ισχύος: 23.3.1976, σύμφωνα με το άρθρο 491 Κείμενο: United Nations Treaty Series, vol. 999, p. 171, πρώτο μέρος άρθρα 2,4. Αναγνώστηκε από: <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid=4bd686e52> στις 6/10/2022

Γεώργιος Σούλης, Ένα σχολείο για όλους, Από την έρευνα στην πράξη, παιδαγωγική της ένταξης, Τόμος Β, σελ. 46

Γιγουρτάκη, Μ.Ε., «Λειτουργία των Τμημάτων Ένταξης στις Σχολικές Μονάδες Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, 2019». Αναγνώστηκε από: <http://dide.ira.sch.gr/new/wpcontent/uploads/2019/11/%CE%A4%CE%BC%CE%AE%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CE%88%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%BE%CE%B7%CF%82-2-1.pdf> στις 8/8/2022

Γιώργος Νικολάου , «Εκπαιδευτικές πολιτικές διαχείρισης της πολιτισμικής ετερότητας στην Ελλάδα και την Ευρώπη», 2008 σελ. 37-51. Αναγνώστηκε από: http://www.diapolis.auth.gr/diapolis_files/dras9/ypodras9.2b_2013/1_%CE%95%CF%80%CE%B9%CE%BC%CE%BF%CF%81%CF%86%CF%89%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%20%CE%A5%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CF%8C%20%CE%95%CE%A0%CE%A0%CE%91%CE%A3/1.2_%CE%94%CE%B9%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%95%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7/3%20%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82%20%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%87%CE%B5%CE%AF%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%B7%CF%82%20%CE%B5%CF%84%CE%B5%CF%81%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1%CF%82%20%CE%9D%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BB%CE%AC%CE%BF%CF%85.pdf στις 20/1/2023

Εθνική Συνομοσπονδία Αναπήρων Ελλάδος (NCDP). Αναγνώστηκε από: <https://www.edf-feph.org/our-members/account-national-confederation-of-disabled-people-ncdp/#:~:text=The%20National%20Confederation%20of%20Disabled,of%20theirs%20and%20their%20families> στις 13/8/2022

Εθνικό κέντρο τεκμηρίωσης και ηλεκτρονικού περιεχομένου, Β' Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΕΠΕΑΕΚ II). Αναγνώστηκε από: <https://www.ekt.gr/el/news/9499> στις 3/10/2022

Ελένη Καρασμάνη, Βασιλική Καψή, *Η κοινωνική πολιτική για τις μειονότητες στην Ελλάδα, το παράδειγμα της μουσουλμανικής μειονότητας της Δυτικής Θράκης στον τομέα της εκπαίδευσης*, 2008. Αναγνώστηκε από: http://nestor.teipei.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/12727/SDO_DMYP_00703_Medium.pdf?sequ στις 14/10/2022

Ελληνοτουρκική μορφωτική επιτροπή, «Το Ελληνοτουρκικό μορφωτικό πρωτόκολλο της 20-12-1968», πρωτόκολλο 334, συνεδριάσεις της ελληνοτουρκικής μορφωτικής επιτροπής εν Άγκυρα και Αθήναις. Αναγνώστηκε από: http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/Ekpaidefsi_Mousoulmanopaidwn/NomothesiaMousoulmanopaidwn/01m_SynthikesProtokolla/ellinotourkiko_protokollo_1968.pdf στις 20/1/2023

Ευρωπαϊκή Ένωση, Εκπαίδευση, κατάρτιση, νεολαία, αθλητισμός, Eur-lex., στήριξη της ποιοτικής κατάρτισης, της εκπαίδευσης και της κοινωνικής συνοχής. Παρακολούθηση της εκπαίδευσης και κατάρτισης (2021), Education and training monitor 2021, 21 Δεκεμβρίου 2021. Αναγνώστηκε από: https://eur-lex.europa.eu/summary/chapter/education_training_youth.html?root_default=SUM_1_CODED%3D15&locale=en στις 13/9/2022 και <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8599033b-57d9-11ec-91ac-01aa75ed71a1> στις 9/1/2023

Ευρωπαϊκή Ένωση, «Συνθήκη για την ευρωπαϊκή ένωση και συνθήκη για τη λειτουργία της ευρωπαϊκής ένωσης (2016/c 202/01)». «Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για τη

λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης Μέρος Τρίτο –Οι εσωτερικές πολιτικές και δράσεις της Ένωσης». Τίτλος «ΧΠ-Παιδεία, Επαγγελματική εκπαίδευση, Νεολαία, και Αθλητισμός» Άρθρο 165 (πρώην άρθρο 149 της ΣΕΚ).13 Δεκεμβρίου 2007 — ενοποιημένη απόδοση (ΕΕ C 202 της 7.6.2016). Αναγνώστηκε από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:12016E166> στις 13/9/2022

Ευρωπαϊκή επιτροπή. Ανακοίνωση της επιτροπής προς το ευρωπαϊκό κοινοβούλιο, το συμβούλιο, την ευρωπαϊκή οικονομική και κοινωνική επιτροπή και την επιτροπή των περιφερειών, ευρωπαϊκή στρατηγική για την αναπηρία 2010-2020 ανανέωση της δέσμευσης για μια Ευρώπη χωρίς εμπόδια, com/2010/0636, Βρυξέλλες, 15.11.2010. Αναγνώστηκε από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A52010DC0636&qid=1664465544768> στις 11/1/2023

Ευρωπαϊκή Ένωση, Europass,. Ανακτήθηκε από: <https://europa.eu/europass/el> στις 13/7/2022

Ευρωπαϊκή Ένωση, Εκπαίδευση, κατάρτιση και νεολαία, 2021, Προτεραιότητες και δράσεις, Δράσεις ανά θέμα, Εκπαίδευση, κατάρτιση και νεολαία, στήριξη της ποιοτικής εκπαίδευσης, της κατάρτισης και της κοινωνικής συνοχής, 2021 Αναγνώστηκε από: https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/education-training-and-youth_el στις 13/9/2022

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Erasmus, Λίγα λόγια για το Erasmus, Τι είναι το Erasmus, erasmus-plus.ec.europa.eu. Αναγνώστηκε από: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/el/about-erasmus/what-is-erasmus> στις 13/9/2022

Ευρωπαϊκή επιτροπή, «Απασχόληση, κοινωνικές υποθέσεις και κοινωνική ένταξη, Ένωση ισότητας: στρατηγική για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία για το 2021-2030», «Union of Equality: Strategy for the Rights of Persons with Disabilities, 2021-2030». Αναγνώστηκε από: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1484&langId=el> στις 12/1/2023

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: «Η Συνθήκη της Λωζάννης ορίζει ελληνική εθνική μειονότητα στην Κωνσταντινούπολη και θρησκευτική (μουσουλμανική) μειονότητα στη Θράκη». Αναγνώστηκε από: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2020-004565_EL.html στις 10/10/2022

Ευρωπαϊκό σώμα Αλληλεγγύης, «Πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Europa, Πρωτοβουλίες της E.E., General information», youth.europa.eu/solidarity Αναγνώστηκε από: <https://europeansolidaritycorps.gr/what-is-esc/> στις 13/9/2022

Ευρωπαϊκός Φορέας για την Ανάπτυξη στην Ειδική Αγωγή, 2003. «Συμμετοχική Εκπαίδευση και Πρακτικές στη Σχολική Τάξη». Συνοπτική Έκθεση. Οντένσε, Δανία: Ευρωπαϊκός Φορέας για την Ανάπτυξη στην Ειδική Αγωγή. Αναγνώστηκε από: <http://www.europeanagency.org/publications/ereports/inclusive-education-and-classroompractices/iecp-el.pdf> στις 29/7/2022

- Ευρωπαϊκός Φορέας για την Ειδική Αγωγή και την Ενταξιακή Εκπαίδευση, 2014. Πέντε βασικά μηνύματα για την ενταξιακή εκπαίδευση. Από τη θεωρία στην πράξη. Οντένσε, Δανία: Ευρωπαϊκός Φορέας για την Ειδική Αγωγή και την Ενταξιακή Εκπαίδευση. Αναγνώστηκε από: https://www.european-agency.org/sites/default/files/Five_Key_Messages_for_Inclusive_Education_EL.pdf στις 20/7/2022
- Ζαφειριάδης, Κ., «Διαγνωστικοί αξιολογικοί και υποστηρικτικοί φορείς στην ειδική αγωγή και εκπαίδευση», 2022
- Ζώνιου-Σιδέρη, Α., *Ένταξη: Ουτοπία ή πραγματικότητα; Η εκπαιδευτική και πολιτική διάσταση της ένταξης μαθητών με Ειδικές Ανάγκες*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2000
- Ημέλλου Ο., Εξειδικευμένη εκπαιδευτική υποστήριξη για ένταξη μαθητών με αναπηρία ή και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, Κεφάλαιο 2: Ένταξη και Ισότιμη Συνεκπαίδευση μαθητών με δυσκολίες μάθησης στο γενικό σχολείο, Ειδική παιδαγωγός/Ορθοπαιδαγωγός, Εργοθεραπεύτρια Διδάκτωρ Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Αθηνών Σχολική Σύμβουλος 11ης Περιφέρειας Δημοτικής Εκπαίδευσης Αθηνών, σελ.30-33. Ανακτήθηκε από: <http://www.iep.edu.gr/docs/pdf/%CE%95%CE%9E%CE%95%CE%99%CE%94%CE%99%CE%9A%CE%95%CE%A5%CE%9C%CE%95%CE%9D%CE%97%CE%95%CE%9A%CE%A0%CE%91%CE%99%CE%94%CE%95%CE%A5%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%97%CE%A5%CE%A0%CE%9F%CE%A3%CE%A4%CE%97%CE%A1%CE%99%CE%9E%CE%97.pdf> στις 20/7/2022
- Ημέλλου, Ο. και Χαρούπιας, Α. *Ο ρόλος του παιδαγωγού του Τμήματος Ένταξης στην ποιοτική αναβάθμιση των διαδικασιών ανίχνευσης/αναγνώρισης και υποστήριξης των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες*. Πρακτικά Ε΄ Πανελληνίου Συνεδρίου για τη «Μάθηση και Διδασκαλία στην Κοινωνία της Γνώσης», Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Π.Τ.Δ.Ε., Τομείς: Επιστημών Αγωγής & Ειδικής Παιδαγωγικής & Ψυχολογίας, Κέντρο Έρευνας Επιστήμης και Εκπαίδευσης (Κ.Ε.ΕΠ.ΕΚ.). Αθήνα: Κ.Ε.ΕΠ.ΕΚ, 2005, Τόμος Β΄, σελ. 372-380.
- Ημέλλου, Ο. και Χαρούπιας, Α., *Ο ρόλος του αναστοχαζόμενου παιδαγωγού του Τμήματος Ένταξης στη συνδιαμόρφωση κλίματος ποιοτικής αλλαγής στις καθημερινές εκπαιδευτικές πρακτικές ισότιμης συνεκπαίδευσης στο γενικό σχολείο. Μια κριτική προσέγγιση της αναποτελεσματικότητας των top-down εκπαιδευτικών αλλαγών στην ειδική εκπαίδευση*. Στο Μπαγάκης, Γιώργος (επιμ.). Εκπαιδευτικές αλλαγές: Η παρέμβαση του εκπαιδευτικού και του σχολείου. Αθήνα: Μεταίχμιο, 2006
- Ηνωμένα Έθνη-Περιφερειακό κέντρο πληροφόρησης του ΟΗΕ, Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία και Προαιρετικό Πρωτόκολλο. Το Πρωτόκολλο υιοθετήθηκε με την απόφαση 61/611 από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ στη Νέα Υόρκη, στις 13 Δεκεμβρίου 2006 και τέθηκε σε ισχύ στις 4 Μαΐου 2008. Ανακτήθηκε από: <https://unric.org/e1/%CF%83%CF%8D%CE%BC%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B1-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF>

[% 84% CE% B1-% CF% 84% CF% 89% CE% BD-](#)

[% CE% B1% CF% 84% CF% 8C% CE% BC% CF% 89% CE% BD-% CE% BC-2/](#)

στις

10/7/2022

Ιμβριακή Ένωση Μακεδονίας Θράκης, «Συνθήκη της Λαζάννης, άρθρο 41», Συνθήκη Ειρήνης 24 Ιουλίου 1923 Αναγνώστηκε από: <https://imbrosunion.com/174-2/#> στις 17/10/2022

Κεφαλάς Εμμανουήλ, Μπάκου Μαρία, Παπαμήτσος Γεώργιος «10ο Πανελλήνιο Συνέδριο Καθηγητών Πληροφορικής Σχολείο Βικιπαίδειας, για τη συγγραφή λημμάτων στην Ελληνική Βικιπαίδεια». Αναγνώστηκε από:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/18/%CE%A3%CF%87%CE%BF%CE%BB%CE%B5%CE%AF%CE%BF_%CE%92%CE%B9%CE%BA%CE%B9%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CE%B9%CE%B1%CF%82%2C_%CE%BF%CE%B9_%CE%A0%CF%85%CE%BB%CF%8E%CE%BD%CE%B5%CF%82_%CE%9D%CF%84%CE%B5%CE%BB%CF%8C%CF%81_%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%95%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7_-_2016_-_

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/18/%CE%A3%CF%87%CE%BF%CE%BB%CE%B5%CE%AF%CE%BF_%CE%92%CE%B9%CE%BA%CE%B9%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7_-_2016_-_%CE%9A%CE%B5%CF%86%CE%B1%CE%BB%CE%AC%CF%82%2C_%CE%9C%CF%80%CE%AC%CE%BA%CE%BF%CF%85%2C_%CE%A0%CE%B1%CF%80%CE%B1%CE%BC%CE%AF%CF%84%CF%83%CE%BF%CF%82.pdf

στις

10/1/2023

Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης, Κλειδιά και Αντικλειδιά, «Η εκπαίδευση μουσουλμανοπαίδων 2002-2004, Η Μειονοτική εκπαίδευση της Θράκης, 2003». Αναγνώστηκε από: <https://keys.museduc-mm.gr/book16/i4.1a.html> στις 13/10/2022

Κλίμακα, Φορέας ανάπτυξης ανθρώπινου και κοινωνικού κεφαλαίου για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού, Κέντρο ημέρας Δίπυλο για τους Έλληνες μουσουλμάνους, 2001. Αναγνώστηκε από: <https://www.klimaka.org.gr/kentro-imeras-dipulo-gia-ellines-mousoulmanous/> στις 2/2/2023

Κ. Τσιτσελίκης & Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα: Μια συμβολή των κοινωνικών επιστημών*, Κριτική, Αθήνα 1997, σ. 123.

Κ. Τσιτσελίκης & Λ. Μπαλτσιώτης, *Η μειονοτική εκπαίδευση της Θράκης*, Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή 2001, σ.17-18.

Κυπριωτάκης Αντώνης, *Συνεκπαίδευση παιδιών με και χωρίς προβλήματα μάθησης και συμπεριφοράς*, Επιμέλεια Ε. Τάφα, πέμπτη έκδοση, Ελληνικά Γράμματα, σελ 379

Κωδικοί εκπαιδευτικών κλάδων, προσόντα ένταξης σε εκπαιδευτικούς κλάδους, Ν.4521/2018 (ΦΕΚ 38/Α/2-3-2018) – «Ίδρυση Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής και άλλες διατάξεις» Άρθρο 29 Κλάδοι και ειδικότητες εκπαιδευτικού προσωπικού πρωτοβάθμιας και

δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Αναγνώστηκε από:
[https://edu.klimaka.gr/ekpaideytikoi/genika/163-ekpaidevtikoi-kladoi-eidikothtes-
lektiko-kwdikoι στις 22/1/2023](https://edu.klimaka.gr/ekpaideytikoi/genika/163-ekpaidevtikoi-kladoi-eidikothtes-
lektiko-kwdikoι στις 22/1/2023)

Μαυροσκούφης Δ. Κ., Υπουργείο παιδείας και Θρησκευμάτων, «Ένταξη παιδιών παλιννοστούντων και αλλοδαπών στο σχολείο (γυμνάσιο)», (Επιμ.), Οδηγός Επιμόρφωσης. Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Αγωγή. Θεσσαλονίκη,. Εκπαιδευτικές πολιτικές διαχείρισης της πολιτισμικής ετερότητας στην Ελλάδα και την Ευρώπη, Γιώργος Νικολάου, 2008,σ. 5. Αναγνώστηκε από:
http://www.diapolis.auth.gr/diapolis_files/dras9/ypodras9.2b_2013/1_%CE%95%CF%80%CE%B9%CE%BC%CE%BF%CF%81%CF%86%CF%89%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%20%CE%A5%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CF%8C%20%CE%95%CE%A0%CE%A0%CE%91%CE%A3/1.2_%CE%94%CE%B9%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%95%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7/3%20%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82%20%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%87%CE%B5%CE%AF%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%B7%CF%82%20%CE%B5%CF%84%CE%B5%CF%81%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1%CF%82%20%CE%9D%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BB%CE%AC%CE%BF%CF%85.pdf στις 3/10/2022

Ν. 2341/95 άρθρο 1 & 2 ΦΕΚ 208/Α/6-10-1995, «Ρύθμιση θεμάτων του εκπαιδευτικού προσωπικού μειονοτικών σχολείων της Θράκης και της Ειδικής Παιδαγωγικής Ακαδημίας Θεσσαλονίκης και άλλες διατάξεις». Αναγνώστηκε από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/nomos-2341-1995-phek-208-a-6-10-1995.html> στις 19/10/2022

Νέλλη Ασκούνη, «Η εκπαίδευση της μειονότητας: δομή και θεσμικό πλαίσιο», 30 Οκτωβρίου 2012. Αναγνώστηκε από: https://museduc.gr/images/stories/docs/ekpaideysi_meionotitas_domi_kai_thesmiko_pla_ismo.pdf στις 13/10/2022

Νόμος 3966/2011, «Θεσμικό πλαίσιο των Πρότυπων Πειραματικών Σχολείων, Ίδρυση Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Οργάνωση του Ινστιτούτου Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ» και λοιπές διατάξεις». Αναγνώστηκε από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/n-3966-2011.html> στις 1/2/2023

Νόμος 4547/2018 : Αναδιοργάνωση των δομών υποστήριξης της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις. Αναγνώστηκε από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/nomos-4547-2018-phek-102a-12-6-2018.html> στις 20/2/2023

Νόμος 4310/2014 - ΦΕΚ 258/Α/8-12-2014, άρθρο 66, ίδρυση «Διδασκαλείο Εκπαιδευτικών Μειονοτικού Προγράμματος στο Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Δημοκρίτειου

Πανεπιστημίου Θράκης στην Αλεξανδρούπολη». Αναγνώστηκε από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/n-4310-2014.html> στις 1/2/2023

Νόμος 4547/2018 : «Αναδιοργάνωση των δομών υποστήριξης της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις». Αναγνώστηκε από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/nomos-4547-2018-phek-102a-12-6-2018.html> στις 25/10/2022

Νόμος 2101/1992 : «Κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα τον παιδιού». Ανακτήθηκε από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-anilikoi/nomos-2101-1992-phek-192-a-2-12-1992.html> στις 16/7/2022

Νόμος υπ' αριθμ. 1566 «Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις», Άρθρο 2. Αναγνώστηκε από: https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2018/EPAL_N_1566_1985.pdf στις 10/10/2022

Νομοθετικό διάταγμα υπ' αριθ. 238/φδκ α'25 Αυγούστου 1923 περί κυρώσεως της εν Λαζάνη συνομολογηθείσης συνθήκης περί ειρήνης. Αναγνώστηκε από: <https://geetha.mil.gr/wp-content/uploads/2019/10/3-SYNTHIKI-EIRHNHS-LWZANIS.pdf> στις 10/10/2022

Νόμος υπ' αριθ. 3699/2008, Άρθρο 1 'ειδική αγωγή και εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες', Ανακτήθηκε από: <https://www.minedu.gov.gr/aei-9/nomothesia-aei/1237-categories-2021/dioikisi-2021/nomothesia/nomothesia-aid/16756-02-10-08-3699-2008> στις 15/7/2022

Νόμος 694/1977- Φεκ 264/A/16-9-1988, «Περί Μειονοτικών Σχολείων της Μουσουλμανικής Μειονότητας εις Δ. Θράκην». Αναγνώστηκε από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/n-694-1977.html> στις 13/10/2022

ΝΟΜΟΣ 682/1977, ΦΕΚ Α' 244/1.9.1977, «Περί ιδιωτικών σχολείων Γενικής Εκπαιδύσεως Και Σχολικών Οικοτροφείων». Αναγνώστηκε από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/idiotike-ekpaideuse-phrontisteria/n-682-1977.html> στις 18/10/2022

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης, «Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά, στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή» Πρακτικά 5ου Συνεδρίου, Τομ. 2015, Αρ. 2 Ανακτήθηκε από: <https://eproceedings.epublishing.ekt.gr/index.php/edusc/issue/view/29> στις 6/6/2022

Σούλης, Σ. «Εκπαίδευση και Αναπηρία. Αθήνα: Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία», 2013. Αναγνώστηκε από: http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/10630/1607_%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7%20%CE%BA%CE%B1%CE%B9%20%CE%B1%CE%BC%CE%B5%CE%B1.pdf στις 9/7/2022

Σταμάτης Παντίδης – Γεώργιος Κων. Πασιάς, 'Ευρωπαϊκή διάσταση στην Εκπαίδευση, όψεις θεωρήσεις προβληματισμοί' Τόμος 'Α, Συγκριτική παιδαγωγική 7, Διεύθυνση Σειράς: Σήφης Μπουζάκης, Gutenberg Αθήνα 2004, σελ. 273, 278-279

Στεφανίδη Α., «*Η γυναίκα στο Ισλάμ, μύθος και πραγματικότητα*», εκδόσεις Τέρτιος, Θεσσαλονίκη, σ. 39

Συμβούλιο Υπουργών. Βασικά μηνύματα του Συμβουλίου και της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. «Εκπαίδευση και κατάρτιση 2010, βασικά μηνύματα του Συμβουλίου και της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο», Κοινή ενδιάμεση έκθεση του Συμβουλίου και της Επιτροπής για την εφαρμογή του λεπτομερούς προγράμματος των επακόλουθων εργασιών σχετικά με τους στόχους των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην Ευρώπη, ευρωπαϊκή επιτροπή, συμβούλιο της ευρωπαϊκής ένωσης, CELEX : 52004XG0430(01), 30 Απριλίου 2004. Αναγνώστηκε από: <https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/59381b9f-3a72-4bca-9b8f-1f9029644152> στις 8/7/2022

Συμβούλιο της ΕΕ, «Εκπαίδευση και κατάρτιση 2010». «Επείγουσα ανάγκη μεταρρυθμίσεων για να επιτύχει η Στρατηγική της Λισσαβόνας», Κοινή ενδιάμεση έκθεση του Συμβουλίου και της Επιτροπής για την εφαρμογή του λεπτομερούς προγράμματος των επακόλουθων εργασιών σχετικά με τους στόχους των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην Ευρώπη, EDUC 43, 6905/3/04 REV 3 Βρυξέλλες, 26.2.2004, σ. 7.

Σύμβουλοι εκπαίδευσης και σταδιοδρομίας, employ edu, «Τι πρέπει να γνωρίζετε για τα τμήματα Ένταξης». Αναγνώστηκε από: <https://employ.edu.gr/tmhmata-entaxhs-10-20/> στις 8/8/2022

Σύνταγμα 1975, άρθρο 21. «Προστασία οικογένειας, γάμου, μητρότητας και παιδικής ηλικίας, δικαιώματα ατόμων με αναπηρίες». Ανακτήθηκε από: <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-16/> και <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-21/> στις 15/7/2022

Τρουμπελά Ελένη, «η θέση της γυναίκας στο Ισλάμ», 2019, σελ.31. Αναγνώστηκε από: <https://dspace.uowm.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/1314/TROUMPELA%20EL-ENI.pdf?sequence=1> στις 2/2/2023

Τσιτσελίκης Κωνσταντίνος, «Η μειονοτική εκπαίδευση της Θράκης, Νομικό καθεστώς, προβλήματα και προοπτικές», Αθήνα 2003. Αναγνώστηκε από: <https://keys.museduc-mm.gr/book16/book16.pdf> στις 18/10/2022

Υπουργείο Εξωτερικών της Ελληνικής Δημοκρατίας, «Οργανισμός για την ασφάλεια και την συνεργασία στην Ευρώπη», 18 Δεκεμβρίου 2015. Αναγνώστηκε από: <https://www.mfa.gr/exoteriki-politiki/i-ellada-stous-diethneis-organismous/oase.html> στις 29/9/2022

Υπουργείο Παιδεία Αθλητισμού και Νεολαίας Ειδική εκπαίδευση, «Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση Γενικές Πληροφορίες», Αναγνώστηκε από: http://www.moec.gov.cy/eidiki_ekpaidefsi/eidiki_agogi_ekpaidefsi.html στις 1/8/2022

Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, «Καθήκοντα και αρμοδιότητες εκπαιδευτικού προσωπικού ειδικής αγωγής». Απόσπασμα από ΦΕΚ 2585/2018), Αριθμ. 66082/Δ3 Τροποποίηση της με αρ. πρωτ. 27922/Γ6/08-03-2007 (449 Β') υπουργικής απόφασης «Καθορισμός των ιδιαίτερων καθηκόντων και αρμοδιοτήτων: α) Του εκπαιδευτικού προσωπικού, που υπηρετεί σε σχολικές μονάδες ειδικής αγωγής (ΣΜΕΑ) της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (ειδικά σχολεία, τμήματα ένταξης), και σε προγράμματα ειδικής αγωγής (παράλληλη στήριξη και παροχή διδασκαλίας στο σπίτι).β) Του ειδικού εκπαιδευτικού προσωπικού και του ειδικού βοηθητικού προσωπικού, που υπηρετεί στις σχολικές μονάδες ειδικής αγωγής, πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Αναγνώστηκε από:

<https://edu.klimaka.gr/nomothesia/kathhkontologio/1457-kathikonta-armodiotites-proswpiko-smea> στις 28/8/2022

Υπουργείο Παιδείας Έρευνας και Θρησκευμάτων, «Εκπαίδευση των παιδιών της μουσουλμανικής Μειονότητας στη Θράκη, πρόσθεση και όχι αφαίρεση, πολλαπλασιασμό και όχι διαίρεση, Η πράξη «ένταξη και εκπαίδευση των μουσουλμανοπαίδων» εγκρίθηκε από την ειδική υπηρεσία διαχείρισης Ε.Π. «ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού, εκπαίδευσης και διά βίου μάθησης» στις 16/9/2016 και θα ολοκληρωθεί στις 30/9/2019,Επιστημονική υπεύθυνη της πράξης είναι η καθηγήτρια του ΕΚΠΑ Θάλεια Δραγώνα. Αναγνώστηκε από:

<https://museduc.gr/e1/%CF%84%CE%BF-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1/%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%87%CE%BF%CE%B9> στις 19/10/2022

Υπουργείο παιδείας και Θρησκευμάτων, Υπουργική Απόφαση 27922/Γ6/2007 - ΦΕΚ 449/Β/03-4-2007, «Καθορισμός των ιδιαίτερων καθηκόντων και αρμοδιοτήτων. Α) Του εκπαιδευτικού προσωπικού, που υπηρετεί σε σχολικές μονάδες ειδικής αγωγής (ΣΜΕΑ) της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης». Αναγνώστηκε από:

<https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/ya-27922-g6-2007.html> στις 2/8/2022

Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, «Εγκύκλιος προϋποθέσεων και διαδικασιών: α) για την έγκριση παράλληλης στήριξης συνεκπαίδευσης, β) για την έγκριση στήριξης από Ειδικό Βοηθητικό Προσωπικό και γ) για την έγκριση στήριξης από Σχολικό Νοσηλευτή, μαθητών/τριών για το διδακτικό έτος 2021-2022», Αθήνα, 15-6-2022 Αναγνώστηκε από:

https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2020/07-06-21_parallili_sthrixi.pdf στις 12/8/2022

Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, «Υπουργική Απόφαση Αριθμ. 48275/Δ3/2019, Τροποποίηση της 27922/Γ6/8-3-2007 υπουργικής απόφασης ΦΕΚ 449/τ.Β'/2007», Αναγνώστηκε από:

<https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/deuterothmia-ekpaideuse/upourgike-apophase-48275-d3-2019.html> στις 1/8/2022

Ξένη Βιβλιογραφία

- Ainscow, Mel., *Reaching out to all learners. Some opportunities and challenges*. In Daniels, Harry (ed). *Special education re-formed. Beyond rhetoric?*. Falmer Press, 2000 Chapter 6, pp.101- 122
- Athanasios Koutsoklenis & Vassilios Papadimitriou, *International Journal of Inclusive Education, 2021*: «Special education provision in Greek mainstream classrooms: teachers' characteristics and recruitment procedures in parallel support», DOI: 10.1080/13603116.2021.1942565, Αναγνώστηκε από: <https://doi.org/10.1080/13603116.2021.1942565> στις 12/8/2022
- Barton, L., «*Η πολιτική της Ένταξης inclusion*», στο Ζώνιου-Σιδέρη, Α., *Σύγχρονες ενταξιακές προσεγγίσεις*, Τόμος 1, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα σελ 56-68
- Cor Meijer, Victoria Soriano, Amanda Watkins, *Ειδική Αγωγή Στην Ευρώπη*, Ευρωπαϊκός Φορέας με την συνεργασία των Εθνικών Μονάδων της Ευρυδικής (Eurydice), Ιανουάριος 2003. Αναγνώστηκε από: https://www.european-agency.org/sites/default/files/special-needs-education-in-europe_sne_europe_el.pdf στις 12/7/2022 ή http://dea.sch.gr/ThematicPublication_Greek.pdf στις 16/1/2023
- European Journal of Special Needs Education*, «Evidence for Policy and Practice Initiative, EPPI, Kalamboukak. ά., 200, Inclusion and achievement in mainstream schools», Peter Farrell, Alan Dyson , FilizPolat , Graeme Hutcheson & Frances Gallannaugh, 2007. Αναγνώστηκε από: https://www.researchgate.net/profile/Filiz-Polat-2/publication/263387888_Inclusion_and_achievement_in_mainstream_schools/links/5fae028e4585150781136e17/Inclusion-and-achievement-in-mainstream-schools.pdf στις 28/7/2022.
- Engel, L. G. 1977. *The need for a new model: a challenge for biomedicine*. *Science*, 196(4286), pp 129-136.
- EUR-Lex, «Ίσες ευκαιρίες για τα άτομα με αναπηρία: ένα ευρωπαϊκό σχέδιο δράσης, 2004-2010», Ανακοίνωση της Επιτροπής, της 30ής Οκτωβρίου 2003, COM(2003) 650. Ανακτήθηκε από: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ac11414> στις 11/7/2022
- Eur-Lex, «Χάρτης θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης», (EE C 202 της 7.6.2016, σ. 389–405). Αναγνώστηκε από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM:l33501> στις 9/7/2022
- European Agency, «Πολυπολιτισμικότητα και Ειδική Αγωγή», Odense, Denmark: European Agency for Development in Special Needs Education 2009. Ανακτήθηκε από www.european-agency.org στις 10/7/2022

- European Commission, «Rights, Equality and Citizenship programme», 2014-2015
Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/justice/grants1/programmes-2014-2020/rec/index_en.htm στις 24/8/2022
- Eurydice, «Special education needs provision within mainstream education» 2022-02-02.
Ανακτήθηκε από: <https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice> στις 8/7/2022.
- Etienne Brunswic & Jean Valerien Η Φ.3/897/97652/Γ1 ΦΕΚ 1507/ απόφαση της Υπ. Παιδείας ορίζει: «Συχνά η επιλογή του ολιγοθέσιου σχολείου είναι μια επιλογή ανάμεσα στην εκπαίδευση και την παντελή απουσία εκπαίδευσης. Δεν είναι λύση δεύτερης ποιότητας», 2004. Multigrade Schools, Corybantes Moros. Αναγνώστηκε από: <https://slideplayer.gr/slide/1984741/> στις 23/1/2023
- Frederickson, N., Simmonds, E., Evans, L., & Soulsby, C., Assessing the social and affective outcomes of inclusion. *British Journal of Special Education*, 34, 105–115. doi:10.1111/bjsp.2007.34.issue-2, 2007. Αναγνώστηκε από: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1034912X.2015.1111305> στις 28/7/2022
- Frostad, P., & Pijl, S. J., «Does being friendly help in making friends? The relation between the social position and social skills of pupils with special needs in mainstream education». *European Journal of Special Needs Education*, 22, 15–30. doi:10.1080/08856250601082224, 2007. Αναγνώστηκε από: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1034912X.2015.1111305> στις 28/7/2022
- Gildner, Jennifer and Zions, Laura (1997). *Planning for inclusion in an elementary setting*. In Zions, Paul (ed). *Inclusion strategies for students with learning and behavior problems. Perspectives, experiences and best practices*. Chapter 5, pp. 101-115. U.S.A.: Pro-ed
- Heward, W. L. 2011. *Οι βάσεις για την κατανόηση της ειδικής αγωγής. Παιδιά με ειδικές ανάγκες Μια εισαγωγή στην ειδική εκπαίδευση*, Επιμέλεια Α. Δαβαζόγλου, & Κ. Κόκκινος, Τόπος: Αθήνα. pp 6-28.
- IDOL L., Towards, «Inclusion of Special Education Students in General Education: A Program Evaluation of Eight Schools. *Remedial and Special Education*, 27(2)», 77-94, 2006, Αναγνώστηκε από: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/07419325060270020601> στις 12/8/2022
- Lewis, R. B., Doorlag, D. H., *Teaching special students in general education Classrooms*, Prentice-Hall, Upper Saddle River, NJ 1999
- Mavropalias, Tryphon, and Dimitris Anastasiou. 2016. «What Does the Greek Model of Parallel Support Have to Say About Co-Teaching» *Teaching and Teacher Education* 60: 224–233. doi:10.1016/j.tate.2016.08.014, Αναγνώστηκε από: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0742051X1630244X> στις 12/8/2022

Resolution adopted by the General Assembly, 47/135. Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, 18 Δεκεμβρίου 1992. Αναγνώσθηκε από: <http://www.un-documents.net/a47r135.htm> στις 6/10/2022

Sobe, Noah W. "Reworking Four Pillars of Education to Sustain the Commons". *UNESCO Futures of Education Ideas LAB*. 10 February 2021. Αναγνώσθηκε από: <https://en.unesco.org/futuresofeducation/ideas-lab/sobe-reworking-four-pillars-education-sustain-commons>

Unesco, History of UNESCO. Αναγνώσθηκε από: <https://www.unesco.org/en/history> στις 13/9/2022

United Nations, «Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)» (A/RES/61/106), 3 Μαΐου 2008. Αναγνώσθηκε από: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html> στις 9/7/2022

Unesco, Οργάνωση του ΟΗΕ για της εκπαίδευση, την επιστήμη και τον πολιτισμό. Αναγνώσθηκε από: <https://unric.org/el/unesco-%CE%BF%CF%81%CE%B3%CE%B1%CE%BD%CF%89%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BF%CE%B7%CE%B5-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7-2/> στις 10/9/2022

Unesco, «Σύμβαση κατά των διακρίσεων στην εκπαίδευση», 14 Δεκεμβρίου 1960. άρθρο 5. Αναγνώσθηκε από: http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/Diapolitismiki_Ekpaidefsi/DiethneisSymvaseis_Diakirixeis/Unesco1960.htm στις 7/10/2022

Unesco, «The Salamanka statement and framework for action on special needs education» 1994, Αναγνώσθηκε από: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427> στις 7/6/2022

Unesco, «Policy Guidelines on Inclusion in Education», Published by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 7, place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France, 2009.

Unesco, 1994. «The Salamanka statement and framework for action on special needs education», Ανακτήθηκε από: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427> στις 7/6/2022

UNITAR, Ινστιτούτο των Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση και την Έρευνα, United Nations Institute For Training And Research, «ψήφισμα 1827 (XVII) of 18 December»,

1962. Αναγνώστηκε από: https://unitar.org/search?text=history&search_type=website στις 14/9/2022

UNITAR1, Ινστιτούτο των Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση και την Έρευνα, United Nations Institute For Training And Research. Αναγνώστηκε από: <https://unric.org/el/unitar-%ce%b9%ce%bd%cf%83%cf%84%ce%b9%cf%84%ce%bf%cf%85%cf%84%ce%bf-%cf%84%cf%89%ce%bd-%ce%b7%ce%bd%cf%89%ce%bc%ce%b5%ce%bd%cf%89%ce%bd-%ce%b5%ce%b8%ce%bd%cf%89%ce%bd-%ce%b3%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%b7-2/> στις 14/9/2022

Webber, Joe (1997). *Responsible inclusion: Key components for success*. In Zionts, Paul (ed). *Inclusion strategies for students with learning and behavior problems. Perspectives, experiences and best practices*. Chapter 2, pp. 27-55. U.S.A.: Pro-ed

Wikipedia λήμμα: Αμοιβαιότητα. Αναγνώστηκε από: <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%BC%CE%BF%CE%B9%CE%B2%CE%B1%CE%B9%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1> στις 17/10/2022

Wilkinson, R. και Pickett, K., 2010. *The Spirit Level: Why Equality is Better for Everyone* *The Spirit Level: Γιατί η ισότητα είναι καλύτερη για όλους*. Λονδίνο: Penguin, σελ. 29-30, 2010.